

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI PROGRAMI

147283

147283

**ALEVÎ BEKTAŞÎ KÜLTÜRÜNDE HACI BEKTÂŞ-I
VELÎ KÜLLİYESİ'NİN YERİ VE ÖNEMİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:

20026009 Şenay ÇİMEN

Danışman:

Prof. Dr. Zeki SÖNMEZ

İSTANBUL- 2004

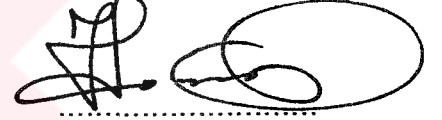
Şenay ÇİMEN tarafından hazırlanan Alevî Bektaşî Kültüründe Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi'nin Yeri ve Önemi adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 17/ 09 / 2004

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Zeki SÖNMEZ (Danışman)

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Selçuk MÜLAYİM (Marmara Üniv.)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Banu MAHİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
SUMMARY.....	V
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi.....	1
2. İSLAM'DA TARİKAT TERMİNOLOJİSİ VE TARİKATLAR.....	5
2.1.Tarikat Terminolojisi.....	5
2.1.1. Tarikat Kavramları Terminolojisi.....	5
2.1.2. Tarikat Yapıları Terminolojisi.....	7
2.1.3. Tarikat Üyeleri Terminolojisi.....	9
2.1.4. Tarikat Eşyaları Terminolojisi.....	11
2.2.İslam'da Batını/Heteredoks Tarikatlar.....	14
2.2.1. Babaîlik.....	16
2.2.2. Yesevîlik.....	17
2.2.3.Haydarîlik.....	18
2.2.4. Melamîlik.....	19
2.2.5. Kalenderîlik.....	20
2.2.6. Hûrûfilik.....	21
2.2.7. Şiilik.....	22
2.2.8. Alevîlik – Bektaşîlik.....	28
2.2.8.1 Alevîlik-Bektaşîlik'in Tarihsel Gelişimi.....	28
2.2.8.2 Alevîlik Bektaşîlik'in İnanç Sistemi.....	32
2.3. Ahîlik.....	38
2.4. Hacı Bektâş-ı Veli	40
3. HACI BEKTÂŞ-I VELİ KÜLLİYESİ.....	44
3.1. Birinci Avlu (Nadar Avlusu).....	45
3.1.1. Fevzi Baba Çeşmesi.....	47
3.1.2. Üçler Kapısı.....	48
3.2. Birinci Avlu (Dergâh Avlusu).....	49
3.2.1. Aslanlı Çeşme.....	51

3.2.2.	Meydan Havuzu.....	52
3.2.3.	Aşevi ve Aşevi Köşkü.....	53
3.2.4.	Tekke Cami.....	56
3.2.5.	Kiler Evi.....	58
3.2.6.	Dedebaba Köşkü.....	60
3.2.7.	Meydan Evi.....	63
3.2.8.	Mihman Evi.....	66
3.2.9.	Altılar Kapısı.....	67
3.3.	Üçüncü Avlu (Hazret Avlusu).....	68
3.3.1.	Pir Evi	68
3.3.1.1.	Kırklar Meydanı.....	71
3.3.1.2.	Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi.....	73
3.3.2.	Balım Sultan Türbesi.....	74
4.	HACİBEKTAŞ'TA BEKTAŞİLİKLE İLGİLİ ZİYARET YERLERİ.....	77
5.	DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	79
6.	ÇİZİM LİSTESİ.....	83
7.	RESİM LİSTESİ.....	102
8.	KAYNAKLAR.....	169
9.	ÖZGEÇMİŞ.....	174

ÖNSÖZ

İnsan yaşamının vazgeçilmez unsurlarından biri olan din, insanlığın tarihi ile birlikte başlar. Gerek yaban toplumlarında, gerekse modern toplumlarında, insanlık için vazgeçilmez olan din olgusu hemen hemen her bilim dalı için araştırma konusu olmuştur. Diğer bilim dallarında insanın sosyal, psikolojik ya da tarihsel yaşamı gibi alanlar içinde incelenen din, Sanat Tarihi'nde ise somutlaşmış olarak karşımıza çıkar. Dinsel inançlar sonucu resim, heykel ve mimarlık alanlarında sayısız örnek meydana getirilmiştir. Bu örnekler temsil ettikleri dinsel inançlara ait unsurlar taşırlar.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi, söz konusu inançlardan biri olan Alevîlik-Bektaşîlik'in somut bir yansımasıdır. Bektaşîlik'in tarikat merkezi niteliğinde olan bu yapı grubu geniş bir zaman diliminde oluşumunu tamamlamıştır. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi, tarih boyunca geçirdiği değişiklikler, mimari kuruluşu, süsleme özellikleri esas alınarak, Alevîlik-Bektaşîlik inancı içindeki yeri ve önemi vurgulanarak kaynakların ışığında irdelenecektir.

Tezin oluşumunda gerek Hacıbektaş' daki çalışmalarım esnasında, gerekse okuyup derleme ve yorumlama çalışmalarında çok keyif aldığımı söyleyebilirim. Bu konuyu çalışmam için bana öncülük eden, çalışmam boyunca beni yönlendiren ve her konuda yardım eden danışman hocam Prof. Dr. Zeki SÖNMEZ'e teşekkür ederim. Hacıbektaş'daki çalışmalarımda kolaylık gösteren Hacı Bektâş-1 Veli Müzesi çalışanlarına ve maddi, manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Şenay Çimen

ÖZET

Türk-İslam Mimarisi içinde külliyeler geniş bir yer tutar. Farklı işlevsel birimleri bir araya getiren külliyeler, farklı ihtiyaçlara cevap verirler. Külliyeler; cami, medrese, türbe, çeşme gibi birimleri içerirler. Bu klasik külliyeler dışında da külliyeler ile karşılaşmaktayız.

Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, Alevîlik-Bektaşîlik inancının uygulandığı bir yapı topluluğudur. Art arda üç avludan oluşan külliye, Osmanlı saray yapılarını hatırlatmaktadır. Birinci Avluda (Nadar Avlusu); At Evi, Mihman Evi, Ekmek Evi, Çamaşır Evi, Fevzi Baba Çeşmesi gibi günlük yaşamla ilgili birimler bulunur. İkinci Avluda (Dergâh Avlusu); Meydan Havuzu, Aslanlı Çeşme, Aşevi, Aşevi Köşkü, Tekke Cami, Kiler Evi, Dede Baba Köşkü, Meydan Evi, Mihman Evi adlı birimler bulunur. Üçüncü Avluda (Hazret Avlusu); Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi, Kırklar Meydanı, Resul Balı ve Güvenç Abdal Türbelerini kapsayan Pir Evi ile Balım Sultan Türbesi yer alır. Üçüncü Avlu bahçesinde bir de hazire bulunmaktadır.

Yöre taşları ile inşa edilen külliye, bugün müze olarak çalışmaktadır. Külliye son şeklini 1958-59'daki restorasyondan almıştır.

Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, Alevîlik-Bektaşîlik inancının Anadolu'daki en önemli dergâhıdır.

Anahtar kelimeler: Külliye, Hacı Bektâş-ı Veli, Alevîlik-Bektaşîlik

SUMMARY

Complexes have an important role in Turkish-Islamic architecture. Complexes with different functional units are used to meet several requirements. Complexes contain different units like; mosque, madrasa, tomb, fountain. However we can also see other complexes apart from mentioned classical complexes.

The complex which is called Hacı Bektâş-ı Veli is a place where Alevism-Bektashism is applied. The complex which consists of three following courts, reminds the buildings of Ottoman palaces. The first court includes several buildings like; At Evi, Mihman Evi, Ekmek Evi, Çamaşır Evi, Fevzi Baba Fountain which are used for daily life. Aslanlı Fountain, Meydan Pool, Aşevi, Aşevi Köşkü, Tekke Mosque, Kiler Evi, Dede Baba Köşkü, Meydan Evi and Mihman Evi are situated in the second court. Pir Evi as well as Balım Sultan Tomb including Hacı Bektâş-ı Veli Tomb, Kırklar Meydanı, Güvenç Abdal and Resul Balı Tombs are placed within the third court. There also exists a graveyard in the third court.

The complex constructed by using local stones is still being used as a museum. The construction finalized after the restoration work done on the complex in 1958-1959.

In Anatolia, Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi is the most significant dergâh for the belief of Alevism-Bektashism.

Key words: Complex, Hacı Bektâş-ı Veli, Alevism-Bektashizm

1.GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi

Türk-İslam (dinî) mimarisinin önemli olgularından biri de külliyelerdir. Özellikle Osmanlı mimarisi söz konusu olduğunda, bu yapı toplulukları yapı tipolojisinin önemli bir bölümünü işgal ederler. Külliyeler, farklı fonksiyonlara hizmet eden yapı toplulukları olması sebebiyle şehirleşmenin önemli göstergelerindedir. Külliyeler buldukları yerin ihtiyaçlarına cevap verebilme özelliğine sahiptirler. Cami, medrese, türbe, çeşme gibi çok sayıda yapı tipini bir araya getiren külliyeler, en çok karşılaştığımız külliye modelini oluştururlar. Ancak araştırma konumuzu oluşturan Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, söz konusu klasik külliye tanımına pek uymaz.

Yukarıda tanımlamaya çalıştığımız külliyeler, klasik İslam inanışının yansımaları olarak oluşmuştur. Araştırma konumuzu oluşturan Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi ise, batınî/heteredoks İslam inançlarından biri olan Alevîlik-Bektâşîlik inancının uygulama alanı bulduğu bir yapıdır. Bu nedenle külliyenin birimleri, söz konusu inanca cevap verecek şekilde düzenlenmiştir. Bu çalışmada amaçlanan, Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi'ni Alevîlik-Bektâşîlik inançlarının yansımaları ile birlikte, aynı zamanda oluşum süreci ve mimari kuruluşu ile irdelemektir.

Hacı Bektâş-ı Veli Külliye'sini tanımak için bazı ön bilgilere ihtiyacımız vardı. Bu bölümde, genelde İslam tasavvufunu ve özelde ise Alevîlik- Bektâşîlik'i doğrudan ilgilendiren kavramlara yer verildi. İnanç sistemine ilişkin kavramlar olan; mezhep, tarikat, tasavuf, seyr-ü sülûk, tevella, teberra, gülbank, erkân, ayîn, ikrâr, dâr terimleri açıklandı. Tarikat yapılarını oluşturan, dergâh, tekke, asitâne, hankâh adı verilen yapı çeşitlerinin tanımları ve ayrımları üzerinde duruldu. Tarikat üyeleri başlığı altında; aşık, muhip, derviş, baba, halifebaba, dedebaba, abdal kavramları ele alındı ve tarikat eşyaları başlığı altında Bektâşî tarikatı üyelerinin kullandığı eşyalar formları ve kullanım alanlarıyla tanıtıldı. Küçük bir sözlük gibi de düşünebileceğimiz bu bölüm, ileriki bölümler için açıklayıcı olabilecektir.

Tezin ikinci kısmında ise, Alevîlik-Bektâşîlik inancını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiş ya da inanca kaynaklık etmiş olan tarikatları ele almayı uygun gördük. Babaîlik, Yesevîlik, Haydarîlik, Melâmîlik, Kalenderîlik, Hürufîlik ve Şiilik bu bölümde genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışıldı. Söz konusu batınî/heteredoks tarikatlardan biri olan ve konumuzu oluşturan Alevîlik-Bektâşîlik tarikatı da bu bölümde anlatıldı. Alevîlik-Bektâşîlik tarihsel gelişimi ve inanç sistemini esas alınarak irdelendi. Ayrıca bir meslek örgütü olan ancak tarikatlarla da ilişkide bulunan Ahîlik hakkında da bilgi verildi. Bu bölüm, külliye adını veren Hacı Bektâş-ı Veli'nin efsanevi ve tarihsel hayatı anlatılarak bitirildi.

Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi ; mimari özellikleri, Türk Sanat Tarihi içindeki konumu ve Alevî Bektâşî dinsel ritüelinin işlenişindeki rolünü kapsayan bir çerçeve dahilinde ele alınmaya çalışılmıştır. Söz konusu külliyenin mimari birimleri eş zamanlı olarak yapılmamıştır. Külliyenin oluşumu uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu nedenle araştırmacılar, Hacı Bektâş-ı Veli yapı topluluğunu incelerken farklı yöntemler belirlemişlerdir. Bu yöntemlerden biri, külliye birimlerinin tek tek ele alınmasıdır. Diğer bir yöntem; yapıların inşa edilmiş sırası dikkate alınarak tarihsel bir çizgi üzerinde birimlerin tanıtılmasıdır. Ayrıca, benzer fonksiyonlara hizmet eden yapı gruplarını ayıran bir sınıflandırma ile külliyenin tanıtıldığı başka bir yöntem de vardır.

Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi'ni yukarıda sözü edilen yöntemleri bir araya getirerek, farklı bir bakış açısı ile ele almaya çalıştık. Külliye meydanına getiren üç avlulu sistem dikkate alınarak, söz konusu her bir avlunun etrafında yer alan birimler, geçirdiği tarihsel süreç ve bugünkü durumu göz önünde bulundurularak tanıtılacaktır.

Birinci Avlu, Nadar Avlusu olarak da anılır. Külliyenin giriş kapısı olan Çatal Kapı, avluda ayakta duran tek yapı olan Fevzi Baba Çeşmesi ve İkinci Avluya geçit veren Üçler Kapısı, Nadar Avlusu başlığı altında ele alındı. Bu bölümde, yapıların tarihsel gelişimi, mimari formları, farklı dönem yapılarından aldığı etkiler ve süsleme özellikleri esas alındı.

Dergâh Avlusu da denilen İkinci Avlu'da yer alan Aslanlı Çeşme, Aşevi ve Aşevi Köşkü, Tekke Cami, Dede Baba Köşkü, Kiler Evi, Meydan Evi, Mihman Evi ile avlu revakları ve revaklar üzerinde yer alan kitabeler tanıtıldı. Bu avludaki eserler, yapıların mimari özellikleri ve Alevîlik- Bektâşîlik içindeki yerleri esas alınarak anlatıldı.

Külliyenin Üçüncü Avlusu, Hazret Avlusu olarak da anılır. Bunun nedeni Hacı Bektâş-1 Veli Türbesi'nin burada bulunmasıdır. Hazret Avlusu birimlerinden biri olan Pir Evi içinde; Kızılca Halvet, Hacı Bektâş-1 Veli Türbesi, Kırklar Meydanı, Güvenç Abdal Türbesi, Resul Balî Türbesi ve diğer dede ve babalara ait olan türbeler bulunur. Tezin bu bölümünde, Pir Evi'nin giriş kısmından itibaren bütün birimler tanıtıldı. Balım Sultan Türbesi ayrı bir başlık altında ele alındı. Bu bölümde, Balım Sultan, Kalender Çelebi, Resul Balî gibi külliye mezarları olan kişilerin Bektâşîlik içindeki konumlarına da değinildi.

Hacıbektâş ilçesinde Bektâşîlik inançlarıyla ilgili bir takım ziyaret yerleri vardır. Dergâhı ziyarete gelenler, bu mekânları da ziyaret ederler. Balım Evi, At Kaya, Delikli Taş gibi isimlerle anılan bu yerleri de tezin son kısmına ekledik.

Yukarıda söz ettiğimiz anlatım planı, Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi'ni, gerek sanat tarihi içindeki değeri ile gerekse Alevîlik-Bektâşîlik inancı içindeki yeri ile sunmuştur. Bu şekilde ele aldığımız bu yapı topluluğu, dinsel ritüellerin bir sanat yapıtı üzerinde nasıl şekilleneceği konusunda bir örnek oluşturur.

Tezin oluşumunda yararlandığımız (ve daha önce yapılmış) temel çalışmalara da değinmek istiyoruz. Alevî-Bektâşî Dede babalarından Bedri NOYAN'ın, Alevîlik Nedir? (1985) adlı çalışması, çalışmada baştan sona önemli bir kaynak oldu. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi'nin sanat tarihi yönü ile ilgili olarak, Mahmut AKOK'un "Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi" (1967), Remzi GÜRSES'in "Hacı Bektâş Rehberi"(1964) ve Baha TANMAN'ın "Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi"(1992) adlı çalışmalarını kullandık. Bu çalışmaların dışında yabancı araştırmacılardan olan Irene Melikoff ve John Kingsley Birge'ye(1991) ait çalışmalardan da yararlandık.

Metin içinde yer alan ve dipnotsuz olarak verilen bilgiler, bugün müze olan küliyenin tanıtıcı levhalarından alınmıştır. Bunun yanında küliyenin mimari ve süsleme özellikleri de yerinde yapılan gözlemler sonucu oluşmuştur. Külliye ile ilgili tüm bilgiler, fotoğraf, şema ve planlarla desteklenmiştir.

2. İSLAM'DA TARİKAT TERMİNOLOJİSİ VE TARİKATLAR

2.1 Tarikat Terminolojisi

Tek tanrılı dinlerden biri olan İslamiyet, başlangıçta oldukça yalın bir oluşuma sahipti. Ancak tarihsel gelişim sürecinde, aldığı etkiler ve kişisel çatışmalar sonucunda karmaşık bir yapı kazanmıştır. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ayrılıklar başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. İslam'ın tarih içindeki bu değişiminden farklı düşünceleri savunan gruplar ortaya çıkmıştır. Ancak ortaya çıkan bu gruplar ifade edilirken çok sayıda isim kullanılmıştır. Genel olarak tarikat başlığı altında ele aldığımız bu grupların her biri içerik bakımından çok kapsamlıdır. Bu nedenle, her tarikat kendini tanımlarken, kendine özgü bir terminoloji kullanmıştır.

İslam tarikatlarının kullandığı tüm kavramları açıklamamız, bu çalışma konusunun kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde konumuzu ilgilendiren kavramları açıklamak daha doğru olacaktır.

2.1.1. Tarikat Kavramları Terminolojisi

Mezhep: Kelime anlamı ile “gidilen, tutulan yol” demektir.¹ Bir tez ya da düşünce ileri sürmek anlamına gelen “zehâb” sözcüğünden türetilmiştir. Dinlerde kişisel yorumlar sonucunda oluşan düşünceleri ifade etmek için kullanılmıştır. İslam dininde, Kur'an ve sünnetin sorunları çözmede yeterli olmadığı durumlarda kullanılan ve kişisel yorumu ifade eden “içtihat” mezheplerin doğmasını doğrudan etkilemiştir. İslam dininde mezhepler; inançsal, hukuksal ve siyasal olmak üzere üç açıdan incelenir.²

Tarikat: Arapça “tarik” sözcüğünden gelen tarikat kavramı, dar anlamı ile Allah ile kul arasındaki “yol” anlamını karşılar.³ Tasavvufta, Hakk'a ulaşmak için tutulan, bir takım ayin ve kuralları bulunan yol anlamına gelir. Mutasavvıflara göre tüm insanlar,

¹ Ferit Develioğlu ;Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1999,s. 640.

² Orhan Hançerlioğlu; İslam İnançları Sözlüğü,İstanbul 1984, s. 337.

³ Ekrem İŞİN, “Tarikatlar” Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul 1994, s. 213.

hatta bütün yaratıkların alıp verdiği nefesler sayısınca Allah'a yol gider.⁴ Sosyal bilimlerde kullanılan geniş anlamıyla ise, sivil toplumun oluşmadığı geleneksel düzenlerde, ikincil yapılar meydana getiren sosyokültürel kurumlar şeklinde tanımlanır. Bu yapılanma piramidinin başında, silsilesi Hz. Muhammed'e dayanan tarikat piri bulunur. Pir-i sani olarak adlandırılan ikinci pirlere ise, tarikatın kurumlaşmasını sağlarlar.⁵

Tasavvuf: Sof giymek, saf olmak, ilk safta bulunmak, suffa ashabı gibi yaşamak anlamlarını ifade eder.⁶ Tasavvufu tanımlama konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. "Aklın yetmediği alanlarda ve özellikle de Tanrı kavramında gerçeği gönül yoluyla ya da irade gücü ile bulmayı amaçlayan felsefi din öğretisi" ya da "kişinin kendini dünya ilgilerinden ayırıp Tanrı sevgisine bağlaması" şeklinde tanım getirenler vardır. Tasavvufun iki bine yakın tanımı vardır. Ancak, tümü Allah'a yönelmek tanımıyla özetlenebilir. Tüm Allah'a yönelişlerde gösterilen çaba bireyseldir. Bu nedenle tasavvufu bireysel dincilik olarak da tanımlamak mümkündür.⁷

Seyr ü Sülûk: Tarikatta takip olunan usûl, tarikata giren kimsenin gerçek varlığa ulaşması için yaptığı manevi yolculuk. Seyr-i Sülûk'un dört mertebesi vardır: Seyr-İllallah (Tanrı yolculuğu), seyr- fillah (Tanrı yolunda yolculuk), seyr-maallah (Tanrı ile yolculuk), seyr-anillah (Tanrı'ya yönelen yolculuk).⁸

Tevella: Muhammed'i, Ali'yi, Oniki İmam'ı, Ondört Masumu cân-ı gönülden sevmektir.⁹

Teberra: Ehl-i Beyt'i sevmeyenlere düşman olmak, onlardan uzak durmaktır.¹⁰ Tevelle ve teberra kavramları Alevîlik-Bektâşîlik'in temel esaslarındandır.

⁴ Süleyman Uludağ; **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1991, s.468.

⁵ Ekrem Işın, **a.g.e.**, s. 213.

⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 470.

⁷ Orhan Hançerliolu, **a.g.e.**, s. 617.

⁸ Ferit Develioğlu, **a.g.e.**, s. 947.

⁹ Tefik Oytam, **Bektâşîliğin İç Yüzü**, s.42.

¹⁰ **A.g.e.**, s. 42.

Gülbank-Gülbang: Yüksek sesle bir ağızdan bağıriş. Tekkelerde okunan kalıplaşmış dualara denir. “Gülbank çekme” deyimi bu eylemi adlandırır. Kalenderî, Alevî, Bektâşî, Mevlevî tarikatlarının farklı gülbankları vardır.

Erkân: Esaslar, direkler, ileri gelen kişiler. Tarikatlarda yerine getirilmesi gerekli töreler bu ad altında toplanmıştır. Örneğin, Bektâşîlikte, tarikata giriş töreni önceden belirlenmiş şekilde yapılır. Buna Bektâşî erkânı denir.

Ayîn: Tören, görenek, yol, yöntem anlamlarına gelen sözcük, tarikatlarda özel bir müzik eşliğinde yapılan zikir ve raks anlamında kullanılır, ayînler bir çeşit ibadet sayılırdı. Alevî-Bektâşî inancında bilinen “ayîn-i cem”, kurallara bağlı dinsel bir törendir.

İkâr: Kararlaştırmak. “Dil ile söyleme, tasdik, kabul etme, inancını söylemek” anlamlarına gelir. Bu nedenle bir tarikata girmeye bir şeyhin huzurunda onun müridi olduğunu, ahdinden dönmeyeceğini söylemeye “ikrâr vermek” denir.¹¹

2.1.2. Tarikat Yapıları Terminolojisi

Dergâh: Sözcük anlamı ile kapı önü ve kapı yeri anlamlarına gelir.¹² Mistik kurumlarda uyarıcı ve dervişlerin oturdukları resmi ve dini törenlerin yapıldığı yapıdır.¹³

Tekke: Aslı tekye olan ve Farsça’da , dayanmak ve dayanılan yer anlamlarına gelen bir sözcüktür. Tekyegâh olarak da kullanılır.¹⁴

Tekke terminolojisinde bir tarikatın çeşitli yapıları arasında diğerinden üstün kabul edilen yapıya, **Asitane** denir. Pratikte durum farklı olsa da dergâh, önem sırası

¹¹ Gülbang, erkân, ayîn, ikrâr kavramları için bakınız , Atilla Özkırımlı, **Alevîlik-Bektâşîlik, Toplumsal bir Başkaldırımın İdeolojisi**, İstanbul 1998, s.256,257,262,263,266.

¹² Ferit Develioğlu, a.g.e., s. 176.

¹³ Bedri Noyan, **Bektâşîlik, Alevîlik Nedir?**, Ankara 1985,s. 41.

¹⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, 1969 , s.18.

bakımından Asitane'den sonra gelmektedir. Bu terminolojiye göre Asitane ile **Hankâh** aynı nitelikli yapılar için kullanılmıştır.¹⁵

Asitane ve hankâh, tarikatın merkez tekkesidir, dergâh ise büyüklü küçüklü tüm tekke şubeleri için kullanılır. Ancak tekkeler, genel kullanımı ile bu durumu tam olarak yansıtmazlar. Örneğin, Hacı Bektâş Tekkesi'nden asitane, hankâh ve dergâh olarak söz edilir. Tekke ve hankâh işlevsel özellikleri belirten yapılardır. Asitane ve dergâh ise daha çok manevi bir içerik taşır; bir şeyhin yolunda olmayı, onun kapısına eşğine baş koymayı, mürşidin makamına tevazu ve teslimiyetle yaklaşmayı anlatırlar.¹⁶

Tarikat yapılarının İstanbul'daki kullanımına ilişkin bilgileri Baha Tanman şöyle özetlemektedir: “**dergâh, hankâh** ve **tekkenin** ne belirli bir tarikata, ne herhangi bir fonksiyon farklılığına, ne de bunlardan kaynaklanan bir mimari tipe tekabül ettiği söylenebilir. Ancak **âsitane** ve zaviye terimlerinin İstanbul'daki tarikat yapılarının, bağlı buldukları tarikat içindeki statülerini belirleyici olduğu görülmektedir. Âsitaneler belirli bir tarikatın ya da tarikat kolunun İstanbul'daki merkezi olan, çoğunlukla o tarikatın ya da kolun kurucusuna (pire veya pir-i saniye) ait türbeyi de bünyesinde barındırdığı için pirevi sıfatına ait, genellikle geniş kapsamlı kuruluşlardır. Zaviyeler ise âsitanelere bağımlı, genellikle daha ufak kapsamlı tarikat yapılarıdır.”¹⁷

Birer tasavvuf kurumu olan zaviyeler İran Horasan ve Maverâünehir yörelerinde de oldukça yaygındır. Daha 10. yüzyıldan itibaren Fergana, Buhara, Semerkand, Cürcan ve Neverruz yörelerinde “hânkah” denilen irili ufaklı sayısız zaviyeler vardır. Türklerin Anadolu'ya göçüyle, tasavvufi çevreler de birlikte gelmiş ve bu geleneği Anadolu'da yaşatmışlardır. Gerek Selçuklular ve gerekse Osmanlılar

¹⁵ Ahmet Işık DOĞAN; **Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikli Fütüvvet Yapıları**, İstanbul 1977, s.178.

¹⁶ Ayla Ödekan; “Dergâh”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul 1997, s. 448.

¹⁷ Baha Tanman, “Tekkeler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul 1994, s.236.

tekke/dergâh kurumlarının destekçileri olmuş, vakıflar bağışlayarak yaşamalarını sağlamışlardır.¹⁸

Bektâşîliğin beş önemli merkezi vardır. Bunlar, Bektâşîliğin esas merkezleri olarak kabul edilir. Bunlar; Hacıbektâş'taki Pirevi, Yunanistan Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan, Antalya Elmalı'da Abdal Musa Sultan ve Mısır Kahire'de Kaygusuz Abdal Sultan dergâhlarıdır.¹⁹

2.1.3. Tarikat Üyeleri Terminolojisi

İslam'da tarikata girmek belli kuralları da beraberinde getirir. Tarikata girmek isteyen aday, kendine yol gösteren kişinin söylediklerini uygulamak zorundadır. Ancak bu şekilde istediği aşamaya yükselebilir. Tarikat içindeki bu yolculuk esnasında, aday olan kişi ulaştığı mertebelere göre isimler alır.

Bu bölümde yukarıda söz ettiğimiz mertebeler ile ilgili kavramlardan söz edeceğiz. Genel olarak İslam tarikatlarında çok fazla kavramla karşılaşırız. Ancak biz burada Bektâşîlik tarikatını ilgilendiren kavramları esas alarak bir kısıtlama yapacağız.

Önce; Bektâşîlik'te altı mertebe olarak bilinen altı kavramdan söz edeceğiz:

Aşık: Tarikata henüz girmemiş, fakat girmek isteyen kişiye denir. Başka bir ifade ile tarikata aday olan kişidir.²⁰ Aşık birinci mertebededir.

Muhip: Nasip almış cana muhip denir. Muhipler öğrenciler grubunu oluşturur. Bektâşîlikte cinse dayalı bir ayırım yoktur. Erişkin olmak; en az 16-17 yaşlarına ulaşmış olmak, kendi iradesi ve isteği ile bu yola girmek istemek, eğitim alabilmeye

¹⁸ Baki Öz, *Dünyada ve Türkiye'de Alevî-Bektâşî Dergâhları*, İstanbul 2001, s.9,10.

¹⁹ *A.g.e.*, s.12.

²⁰ Faik Bulut, "Arnavutluk Bektâşîleri", *Atlas*, S.128, İstanbul 2003, s.49.

müsait olgunlukta olmak gibi ön koşulları vardır ancak; dine, dile, ırka, milliyete cinse dayalı bir ayırım yoktur.

Derviş: Dervişlik bir eğitim verme görevi değil, bir hizmet makamıdır. Eğitimle Er Kişi'likte ulaşılan bir seviye, bir mertebedir. İdari görevlerin dışında ulaşılabilecek en üst mertebedir.

Baba: Bektâşilik'te en yaygın eğitici kadrodur. İdari bazı sorumluluklar açısından halifebabaların bir altındaki grupta yer almalarına karşın eğitici özellikleri açısından "profesörlük" kadrosuna benzemekte ve en üst düzey eğitici kadroyu oluşturmaktadırlar. Kendilerine bağlı evlatlarının (öğrencilerinin) eğitimlerini yönlendirmekle görev yapmanın yanı sıra onların her türlü ihtiyaçlarında, danışmak istedikleri her konuda yardımcı olmak üzere yine "derviş" sıfatı ile yanı başlarındadırlar.

Halifebaba: Halifebabaların sayısı, dedebabaların gerek göreceği kadardır. Kesin bir sayısı yoktur. İhtiyaca göre sayı arttırılır. Bununla beraber 11 sayısını geçmez. Dedebaba ile birlikte 12 olur. Bunun nedenini Bektâşiler, dedebaba bir bakıma halifedir şeklinde açıklamaktadırlar. Halifebabalık, dedebabanın bir babayı bu göreve uygun görmesi ile mümkündür.

Dedebaba: Dedebaba tektir. Aynı anda tek bir kişi dedebaba olabilir. Bu göreve getirildikten sonra, ömür boyu görevde kalır. Tüm dünyadaki Bektâşilerin başıdır. Dedebaba unvanını alan kişi aynı zamanda, Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı'nın postnişinidir. Bektâşilik tarihinde ilk dedebaba unvanı, Sersem Ali Baba tarafından kullanılmıştır. Bir dedebabanın vefatından sonra halifebabalar toplanarak halifebaba sıfatını taşıyan birini seçimle dedebabalığa getirirler.

Yukarıda sözü edilen altı mertebenin dışında, Bektâşî kadınları için kullanılan bir unvan vardır. Dedebabaların, halifebabaların, babaların eşleri "**anabacı**" olarak tanımlanır. Anabacılık görevini fiilen yürütmeyenler vardır. Fiili görev üstlenen

anabacılar ise, tüm işlerin tüzüğe göre yürütülmesinde etkin görev yaparlar. Ayrıca Baba Erenlerin hemen her konudaki en önemli yardımcısı durumundadırlar.²¹

Abdal: Sadece Bektâşîlik'in kullandığı bir kavram değildir. "Tebdil olmak, bir halden diğer bir hale geçmek, bir merhaleden diğer merhaleye geçmek" anlamlarında kullanılır.²²

2.1.4. Tarikat Eşyaları Terminolojisi

Asa: Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın asaları ile göstermiş oldukları kerametler dervişler arasında menkıbelerle anlatılır. Şeyhlere teberrüken (uğur sayarak) asa vermek, onu vekil kılmak anlamına geliyordu. Gezgin dervişler için asa bazen bir kılıç olarak ta kullanılabilirdi.

Teber: Özellikle gezgin dervişlerin kullandığı, balta ve çekiç işlevi olan, keskin ağız ve mızrak ucuyla bir korunma silahıdır (Resim 1).

Mütteka: "Seyr-i Sûluk'un en önemli aşaması olan kırk günlük erbain çilesinde dervişin kullandığı önemli bir gereç idi. Dervişin az uyuması için başını dayadığı kısa saplı bir tarikat cihazıdır (Resim 2).

Keşkül-ü Fukara: Gezgin dervişlerin zincirle boyunlarına veya bellerine astıkları bir sadaka toplama kabıdır. Üst kısmı enlemesine kesilen ve içi boşaltılarak bir zincir takılan hindistan cevizinden yapılmakla birlikte, ahşap oyma, bakır, gön, kaplumbağa zırhı veya boynuz gibi malzemelerden de olurdu (Resim 3).

Teslim Taşı: Ön yüzü dışbükey olan taşın etrafı on iki köşeli olacak şekilde yontulmuştur. Bu yönler on iki imamı temsil eder. Bu taşı boyunlarına takan Bektâşîler pirlerine bağlılıklarını kanıtlarlar (Resim 4).

²¹ Muhip, derviş, baba, halifebaba, dedebaba için bakınız Belkıs Temren, **Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu**, Ankara 1994, s. 117,118,121,125,127,128.

²² Tefîk Oytam, **a.g.e.**, s. 91.

Sofra-i Ali: Etrafına dikili halkalarla zincir geçirilerek, gereğinde torba gibi büzülerek toplanan ve boyuna heybe gibi asılarak heybe gibi de kullanılabilen yuvarlak meşin bir örtüdür. İçinde kaşık koymaya mahsus cepleri, küçük çantacıkları vardır (Resim 5).

Sirac-ı Münir: Bektâşî tekkelerinde Meydan'ın girişinde, Taht-ı Muhammed'in karşı tarafında bulunan ve ayinlerin başlamasından önce çerağcı tarafından "uyandırılan" kandildir. "Nur saçan ışık anlamına gelen bu kandil, Meydan'da Hz. Ali'yi simgeler.²³

Çırağ (Çerağ): "Mum ya da meşale", sadece Aynicem'de ruhun aydınlanmasının ve uyanıklığının bir sembolü olarak kullanılan çırağ değil, evde ve mutfakta kullanılan çırağ da her gece ruhun hakikati yaşamasının bir sembolü olarak "uyarılır". Bu sembol, Hz. Muhammed'in Tanrı'dan gelen ilk ışık olması anısınadır. Eğer Nur-û Muhammed olmasaydı her şey karanlıklar içinde kalacaktı. Bektâşîlik'te, "elifi tâç, hırka, çırağ, sofrâ, alem ve seccadenin" Allah tarafından Hz. Muhammed'e, ondan Hz. Aliye, ondan Ahmet Yesevî'ye, Ahmet Yesevî'den de Hacı Bektâş-ı Veli'ye geçen kutsal eşyalar olduğuna inanılır.²⁴

Tâç: Kubbesi on iki terkli (dilimli), başa geçen alt kenar kısmı (lengeri) ise dört parçalı, beyaz keçeden yapılmış bir başlıktır. Kubbedeki dilimlere terk denir. On iki İmamı sembolize eder. Alt kenardaki parçalara kapı denir. Dört kapıyı sembolize eder (Alevîlik- Bektâşîlik konusunda dört kapı üzerinde durulacaktır). Tepede dilimlerin birleştiği noktaya "mühür" yada "gül" denilen ufak, yuvarlak bir parça konur. Alt parçalar gibi, kubbesi de dört parça keçeden yapılmış olan tâca "Edhemi" ya da "Horasani Tâç" denir. Yedi terkli olanına "Şemsi Tâç" denir. Uzaktan bakılınca dikiş çizgisi elif harfine benzediği için "Elifi Tâç" denilen bir türü de vardır. On iki terkli tâcı ilk defa Balım Sultan'ın giydiği söylenir(Resim 6).

²³ Asa, teber, mütteka, keşkül-ü fukara, teslim taşı, sofrâ-i Ali, sirac-ı münir terimleri için bakınız Librairie De Pera , **Müzayede Kataloğu**, İstanbul 2001, s.12,14, 18,20, 25,35, 50, 60.

²⁴ John Kingsley Birge, **Bektâşîlik Tarihi**, İstanbul 1991, s.120, 256.

Arakiyye: Arak, ter demektir. Kavuk giyildiği zamanlarda, onun terden kirlenmemesi için altına bir takye giyilirdi. Muhibb ve muhibbeler, yani erkek ve kadın nasip alan Bektâşîlere arakiyye giydirilir. Bunlar düz, yarım küre şeklinde, beyaz veya kırmızı deve tüyü renginde başlıklardır.

Kemer: 12-14cm. eninde, 275-300 cm. boyunda, yünden örme bir kuşaktır. Hâkim renk koyu kırmızı veya vişne çürüğü olup, kenarı boyunca, şeritler halinde, sarı, yeşil ve diğer renklerden çizgiler uzanır. Baş tarafında deriye dikili kemer tokaları olup, bunlarla dolanarak bele bağlanır. Kemer kuşanmak (eski deyimle şedd bağlamak, kemer-best olmak) manevi bakımdan olgunluk işaretidir. Eski fütüvvet erbabı, Ahîlerde de şedd bağlamak vardı.

Cild-bend: Kemer üzerine tokalı bir kayışla bağlanan, meşinden yapılmış, kapağı ön yüzüne sarkan dikdörtgen şeklinde ufak bir kutu gibidir. Bu, kemer üzerine, bele biraz sağ tarafa doğru takılır. İçine nefes defteri, tütün tabakası, mühür, mendil gibi gerekli eşya konur. Bektâşî elbiselerinde cep yoktur.

Hırka- Fahir: Düz yakalı, boyu topuğa kadar uzun, omuzlardan eteğe kadar bolca bir pardesü gibi dümdüz, uzun geniş kollu bir giyim eşyasıdır. Yaka ve kol ağzlarında göğüs hizasına kadar ön kenarlarıyla birbirine paralel dikiş çizilmiş olup, cepsiz ve düğmesizdir. En makbulü siyah renklisidir. Hırkaya da fahir derler ki, öğünme anlamındadır (Resim 7).

Tennure: İnce bir kumaştan yapılmış düz yakalı, kollu, önü yukarıdan aşağıya açık, geniş, uzun etekli bir entaridir. Düz beyaz renklisi daha makbuldür. Cep ve düğmesi yoktur. Bu giysiyi, Bektâşîler, Kalenderîler, Haydarîler ve Mevlevîler birlikte kullanırlar.

Palhenk Taşı: Palhenk, Farsça dizgin demektir. Dervişlerin gönüllerini Tanrı'ya bağlamalarının sembolüdür. Eline, diline, beline temiz olmak gereğinin işareti sayılır. Kemer üzerine takılır. Hz. Muhammed'in aç yattığı günler, midесinin üzerine bastırarak açlığını giderişinin sembolü olarak da taşınır.

Haydarîye: Eteği belden biraz aşağıda kolsuz bir yelectedir. Kıvrımsız olan düz yakasının etrafı ve ön kenarlarına, on iki sık paralele dikiş dikilmiş olup düğmesizdir. Tennurenin üstüne hırkanın altına giyilir.

Kanberîye: Necef veya Hacıbektâş taşından yapılmış, bir ucu daha sivrice yumurta şeklinde ve büyüklüğünde bir taştır. Bele bağlanarak kullanılır.

Tığ- Bend: İkrar töreninde mürcid tarafından üç düğüm atılarak uyarılan canın beline bağlanan iptir. İkrâr alacak kişinin kestiği kurbanın yününden örülen 2-2,5 m uzunluğundaki bu ip, nasip alacak kişinin boynuna takılır.

Mengüş: Küpe demektir. Mücerred ikrarı veren, yani hiç evlenmemiş ve evlenmemeğe de söz veren dervişlerin sağ kulaklarına takılan küpedir (Resim 8).

Nefir: Gezici dervişlerin boyunlarına veya omuzlarına asarak taşıdıkları boynuzdan yapılmış borudur. Bunların üzerleri gümüşten, altından kaplamalar ile süslüleri, kendinden oymalar yapılmış olanları vardır. Ormanlarda dağlarda, vahşi hayvanlara karşı öttürerek, onları korkutmak, kendisini korumak, yerini bildirmek için taşırıldı.²⁵

2.2 İslam'da Batınî/Heteredoks Tarikatlar

İslam dini 7. yüzyılda doğmuştur ve bu yüzyılın içinde ilk ayrılıklar baş göstermeye başlamıştır. İslam'daki ayrılıklar önce mezheplerin oluşmasını sağladı. Mezheplerin de içinde ayrılıklar baş göstermeye başlayınca genel olarak "tarikat" kavramı ile ifade edilen gruplar etkin olmaya başladı. Ancak söz konusu tarikatların oluşumu için yüzyılların geçmesi gerekti. İslam'daki heteredoks tarikatların neler

²⁵ Taç, arakiyye, kemer, cil-bend, hırka-fahir, tennure, pelhenk taşı, haydarîye, kanberîye, tığ-bend, mengüş, nefir terimleri için bakınız Bedri Noyan; **Alevîlik Nedir?**, Ankara 1985, s.88,89,90,91,93,94,95.

olduğu konusuna geçmeden önce, İslam’da mezheplerin oluşumu, heteredoks ve ortodoks kavramlarına kısaca değinelim.

İslamdaki mezhepleri Sünni ve şii mezhepler olarak iki gruba ayırabiliriz. Ancak şii mezhepler genel İslam dünyası içinde resmi kabul görmemektedir. Sünni, İslam’da sünnet anlamına gelir. Sözcük anlamı ise “doğru yol” demektir. Sünni İslam’da dört hukuk okulu (mezhep) oluşmuştur. 8. yüzyılda Ebu Hanife’nin ardından oluşturulan Hanefilik Hindistan, Pakistan , Afganistan, Orta Asya, Türkiye ve Aşağı Mısır’da egemendir. 8. yüzyılın sonlarında len Malik bin Anas’ın ardından kurulan Malikilik Kuzey ve Batı Afrika’da, Yukarı Mısır’da vardır. 9. yüzyılda şafi’nin ardından kurulan şafilik Güney Asya’da egemendir. Aynı yüzyılda Ahmed İbn Hanbel’in ardından kurulan Hanbelilik ise, Suudi Arabistan’da kabul edilmiştir. şii hukuk okulu İnan’da ve onun bir kolu olan Zeydilik de Yemen’de vardır.²⁶

Ortodoks (orthodox) sözcüğü İngilizce’de geleneksel, grenekssel anlamlarını karşılar.²⁷ Hristiyan inancı içinde yer alan Ortodoks mezhebinin dinde “orta” yolu benimsediği göz önüne alınırsa, bu sözcüğün Hristiyan kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. İslam’da da ortodoks kelimesi yine dinde “orta yolu” ifade eder. İslam’da Sünni kaynaklı tarikatlar için ortodoks tanımı kullanılır. **Heteredoks** sözcüğü ise İslam’da dinden sapmış olanı ifade etmiştir. Sünni ve batını kelimelerinin yerine son yıllarda ortodoks ve heteredoks kelimeleri kullanılmaya başlamıştır.

Anadolu’daki batını/heteredoks olarak tanımlanan tarikatların oluşumuna baktığımızda, istila ve g kavramları ile karşılaşıyoruz. 1242’de Anadolu’yu istila eden Moğolların yerleşmesi sonucunda buradaki gruplar da mecburen batıya doğru kaymışlardır. Anadolu’daki u beylikleri, Türk ve İslam dünyasının her tarafından gelmiş, her sınıftan ve meslekten insanlarla dolmuştur. İnan, Mısır, Kırım medreselerinden çıkan hocalar, Orta ve Doğu Anadolu’dan gelmiş Selçuklu ve

²⁶ Rıza Yrkoğlu, **Okunacak En Büyük Kitap İnsandır, Tarihte ve Günümüzde Alevilik**, İstanbul 1998, s. 87, 102,103.

²⁷ **Redhouse Kk El Sözlüğü**, İstanbul 1997, s.307.

İlhanlı bürokrasına mensup kişiler, çeşitli tarikatların İslam şövalye ve misyonerleri diyebileceğimiz dervişler vardı. Bu dervişler boş topraklar üzerinde ve tenha yerlerde kurdukları zaviyelerle kolonizatör görevi üstlenmişlerdir.²⁸

Oluşum süreci içinde aldığı çeşitli etkiler ile, İslam içinde oldukça farklı bir durum gösteren Alevîlik-Bektâşîlik, İslam'ın batınî/heteredoks olarak nitelendirilen grubu içinde yer alır. Bu bölümde öncelikle Alevîlik ve Bektâşîliğe kaynaklık eden ve tarikatı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen tarikatlar üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Babaîlik

Kronolojik olarak ele alınırsa **Babaîlik**, batınî/heteredoks tarikatlar içinde en erken tarihlerde karşımıza çıkan tarikatlardan biridir. Aşık Paşa'nın dedesi Baba İlyas Moğol istilası sebebiyle Türkistan'dan göç ederek Kırşehir'e yerleşmiştir. Oğuz boylarından Bayındır aşiretine mensuptur. Anadolu'ya ne zaman geldiği bilinmeyen Baba İlyas, Danişmentliler zamanında bir süre Kayseri'de kadılık yapmıştır.²⁹

Onunla ilgili en eski kaynaklardan biri olan ve torunu Elvan Çelebi'nin 733(1332-1333) yılında yazdığı **Menâkıb'ül Kudsiyye** adındaki menâkıbnameye göre Anadolu'ya geldikten sonra Amasya yakınındaki Çat köyüne yerleşmiş ve bir zaviye kurarak **Vefâîyye** tarikatını yaymaya başlamıştır. Babaîlik tarikatının kurucusunun Baba İlyas olduğu ileri sürülmüştür. Ancak Baba İlyas Çat'ta kendi adıyla bir tarikat kurmamış, eski inançlarından henüz uzaklaşmamış olan yarı göçebe halkın benimseyebileceği bir tasavvuf anlayışı geliştirip yaymıştır. Baba İlyas'ın yaydığı bu tasavvuf anlayışı, onun ölümünden sonra Muhlîs Paşa ve diğer halifeleri vasıtasıyla özellikle Orta ve Batı Anadolu'da yayılmış, Osmanlı'nın kuruluş döneminde Abdalân-ı Rum hareketini ve nihayet Bektâşîliği doğurmuş ve 16.

²⁸ Ömer Lütfi Barkan, "Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, S.2, Ankara 1942, s.282,284.

²⁹ Cevat Hakkı Tarım, **Tarihte Kırşehir, Gülşehir, Babaîler, Ahiler, Bektâşîler**, İstanbul 1948, s. 25.

yüzyılda Osmanlı belge ve vekâyi'namelerinde Kızılbaş ve Rafizî adı verilen grupların oluşumuna zemin hazırlamıştır.³⁰

Babaî terimine ilk defa, **İbn Bîbî**'nin Farsça **el-Evâmirü'l- 'alâ'iyye**'sinde rastlanmaktadır. Söz konusu eser Baba İlyas isyanı ile çağdaştır ve isyanı ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Çağın diğer kaynakları "**Babaî**" terimini kullanmamaktadırlar. Ancak terim 15. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında kullanılmaya başlanmıştır. Babaî isyanını fiilen başlatan Baba İshak 1240 yılında başlattığı hareketten mağlup ayrıldı. Bu noktadan itibaren Babaî Hareketi başladı. Baba İlyas'ın etrafına toplanan Vefaî, Kalenderî ve Haydarî Türkmen gruplarının isyanda başarılı olamaması, grubu birlik ve dayanışma içine soktu. Baba İlyas'ın adı daha hayatta iken kutsallaşmış ve O'nun etrafında toplanan insanlar Sünnilik dışı bir inancı benimsemeye başlamışlardır. Bütün bu gelişmelere rağmen Babaîlik mensupları inançlarını sistemleştirip yazıya geçirememişlerdir. Bugün söz konusu olduğunda, Babaîlik adıyla bir tarikat mevcut değildir. Ancak Babaîlik'e ait inançlar Bektâşîlik içinde devam imkanı bulmuştur.³¹

2.2.2. Yesevîlik

Yesevîye tarikatının kurucusu olan **Ahmet Yesevî**, "Türkistan piri" olarak da anılır. 11. yüzyılın ikinci yarısında Batı Türkistan'ın bugünkü Cünkent şehrinin doğusundaki Sayram kasabasında doğmuştur. Babasını kaybettikten sonra yedi yaşında iken Yesi şehrine yerleşmiş, burada eğitim görmüş, sonra Buhara'ya gitmiş ve burada Yusuf Hamedani'ye intisap etmiştir. 1160'da şeyhten sonraki üçüncü postnişin olmuş ve ölünceye kadar Yesi'de tarikatını yaymıştır.³²

Hacı Bektâş-ı Veli'nin Ahmed Yesevîye mürit olduğuna dair yaygın bir inanış vardır. Ancak tarihsel olarak bu mümkün görülmemektedir. Ancak burada

³⁰ Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1991, s. 368.

³¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîlik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1991, s.373,374.

³² Ömer Rıza Doğrul, **İslam'ın Geliştirdiği Tasavvuf**, İstanbul 1948, s.116.

kurulmaya çalışılan bağ iki önderin de benzer öğretilere sahip olması ile ilgili olabilir. Başka bir ifade ile Bektâşîlik Yesevîlik'in Anadolu'daki devamcısı niteliğindedir.³³

Yesevîye tarikatının da diğer inanç sistemleri gibi belli hükümleri ve kuralları vardır. Bu kuralların başında müridi ilgilendirenler gelmektedir. Tarikata giren mürid, şeyhini kimseden üstün bilmemeli, zeki ve idrak sahibi olmalı, şeyhine itaat etmeli, şeyhin bütün hizmetlerini görmeli, sözünde doğru, vefalı ve vaadinde sağlam olmalıdır. Bunların yanında bütün mal ve mülkünü şeyhin emrine vermeli, şeyhin sırlarını tutmalı, şeyhin söylediği hiçbir şeyi unutmamalı, onun dostuyla dost düşmanıya düşman olmalı ve şeyhi yolunda canını vermeye hazır olmalıdır.³⁴

Yukarıda bahsettiğimiz mürit ile ilgili kurallar dışında Yesevîlik'in başka hükümleri de vardır. Tanrı'nın varlığı konusunda yeterli bilgi edinme, cömertlik, gönülden bağlılık, kendini Allah'a adayarak derin bir coşkuya kapılmak, derin düşünmek ince düşünmek gibi ilkelerin dışında; katlanma (sabır), yetinme (rıza), yakınlık (kurb), yumuşak huyluluk(hilm) ve özünü arındırma (ihlas) olmak üzere beş ilkesi daha vardır. Söz konusu ilkelerin yanında; tövbe edenler makamı, bilginler makamı, sabredenler makamı, zahidler makamı, salıklar makamı, raziler makamı, şakirdler makamı, arifler makamı olmak üzere sekiz makam inancı vardır. Yesevîlik'in dört ilkeye bağlandığı söylenir. Bunlar da; zaman, mekân, ihvan, sultana bağlılık adlarını alır. Tarikatta "halvet" denen; bir kıyıya çekilip kendi kendini eğitime vardır. Ayrıca, namaz, oruç, hac, zekat, kelime-i şehâdet gibi İslam'ın beş şartını da kabul ederler.³⁵

2.2.3. Haydarîlik

13. yüzyılda Anadolu'da faal olan tarikatlardan biridir. Yesevîlik ile Kalendiriliğin karışımından doğmuştur. **Kutbiddin Haydar** isimli bir şeyh tarafından

³³ İrene MELİKKOF, "Alevî-Bektâşîliğin Tarihi Kökenleri Bektâşî, Kızılbaş Bölünmesi ve Neticeleri", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler-Bektâşîler-Nusayriler*, İstanbul 1999, s.18.

³⁴ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1990, s. 278.

³⁵ İsmat Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik (Alevîlik)*, İstanbul 1980, s. 438,439.

kurulan Haydarîlik Türkmen bölgelerinde hızla yayılmıştır. Zave'de büyük bir zaviyesi olan Haydar, çok şöhretli bir kişiydi. Onun müritleri Moğol istilasının başlamasına kadar Orta Asya'da ve İran'da faaliyet gösteriyorlardı. İstilanın başlamasıyla onlar da Anadolu'ya sığındılar. Haydarîler Anadolu'da olduğu gibi Suriye, Mısır ve hatta Libya'da bile varlıklarını gösteriyorlardı. 15.yüzyıldan itibaren ise, hemen hemen bütün Ortadoğu'da Haydarîlere rastlanıyordu.³⁶

Hançerlioğlu'na göre, Haydariye tarikatı Melâmîliğin bir koludur. Melâmîliğin tüm özelliklerini taşır. Yalnızca giyim, kuşam tarzları farklıdır. On iki dilimli külâh ve taç giyerler. Sakallarını keser, bıyık ve perçem bırakırlar. Kollarına halkalar takarlar, bellerine demir çingiraklar asarlar.³⁷

Tarikat hakkındaki başka bir görüş de, Nusayriyye'nin 15. yüzyıldaki reislerinden olan Ali el-Haydarî'ye nispet eder ve Haydariyyeyi, Nusayriyyenin Gaybiyye adıyla anılan bir kolu olarak tanımlar.³⁸

2.2.4. Melâmîlik

Melâmîyye, Melâmîlik ve Melâmetilik adları ile tanımlanan tarikat, Hacı Bayram Veli'ye kadar dayanmaktadır. Melâmet sözcüğü kınamak anlamına gelen Arapça "levm" sözcüğünden türemiştir. İlk dönem Melâmîleri "Melâmeti" adıyla anılırdı. İkinci dönem Melâmîlerine de "Melâmî" denir. Ancak Melâmî ve melâmeti sözcükleri aynı anlamda da kullanılmıştır.³⁹

9. yüzyılda Nişabur'da ilk Melâmîler ortaya çıkmıştır. Sünnilik ile Batınîliğin en uygun birleşimini gerçekleştirmişlerdir. Melâmîlerde şeriat saygı görür ve gerekli sayılır. Kur'an'ın açık anlamlarının altında gizli anlamlar aramazlar, açık anlamları daha da açıklamaya çalışırlar. 12. yüzyıla kadar saf halini koruyan Melâmîlik, 12. yüzyıldan sonra Batınîlikle karışmaya başlar. Bu dönemden itibaren Melâmîlik üç

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, 49,50,51.

³⁷ Orhan Hançerlioğlu, **a.g.e.**, s.148.

³⁸ Anonim, "Haydariyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1998, s.98.

döneme ayrılır: Melâmetilik, Bayrâmi Melâmîlik, Seyyit Muhammet Nur'un Melâmîliği. Melâmî yazarlar genellikle din alanını üçe ayırırlar: Zahir bilginleri (şeriâtçılar), bâtın bilginleri (tasavvufçular) ve melâmetiler. Bu ayırmadan da anlaşılacağı gibi melâmetiler tasavvuftan sayılmamaktadırlar. Melâmîlik, Batınîlik ile kaynaştığı bu dönemden sonra, 15. yüzyılda, Bayrâmi şeyhi Ömer Dede'nin yönetiminde eski saflığına dönmeye çalışmış, 19. yüzyıldaysa Seyyit Muhammed Nur'un yönetiminde yedi dereceli bir tasavvuf tarikatı olmuştur.⁴⁰

Tasavvufun içinde ele alınan Melâmîlik, aslında bir yaşama biçimidir. Melâmîliği benimseyen insan belli kuralları olan bir yaşamı kabul ederler. Bu yaşamın içinde dünya kaygısı ve ahiret korkusu yoktur. Her türlü zevkten uzak dururlar. Fakirlik bir yaşam kuralı olarak benimsenir. İçinde Tanrı sevgisi ve zikrinden başka bir şey taşımayan Melâmîler, kendilerini yaşadıkları toplumdan ayırmazlar. Melâmîlerin toplanmak için özel mekânları yoktur. Müritler şeyhleriyle özel işaretlerle anlaşılır ve toplanırlardı. Çalışırken bile zikrederler (zikr-i hafi). Ortasında güneş bulunan iki boynuzlu bir işaretleri vardı. Bu işaret öldüklerinde, mezarlarına kazınırdı.⁴¹

2.2.5. Kalenderîlik

Anadolu'da varlığını sürdüren **Kalenderîlik**, dünyayı ve dünyevi değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sûfilerin kurduğu bir tarikattır. Kalenderîlik ile ilgili yapılan çalışmalarda bu akımın geniş ölçüde eski Hint ve İran mistik akımlarından etkilenmiş olabileceğine dikkat çekilmiştir. Yukarıda bahsi geçen Melâmetilik'le Kalenderîlik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ancak Melâmetilik ibadetlerinde gizliliği tercih eder. Kalenderîlik ise bilinip bilinmemeye aldırmaz.⁴²

³⁹ Orhan Hançerlioğlu, **a.g.e.**, s.312.

⁴⁰ **A.g.e.**, s.313.

⁴¹ Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik**, Ankara 1997, s. 60,61.

⁴² Nihat Azamat, "Kalenderîyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul 2001, s.253.

M. Fuat Köprülü , Kalenderîliğin tarihçesini, akımı tarikata dönüştürdüğü kabul edilen Cemâleddin-i Savi'den (Ö.1232-33) önce ve sonra olmak üzere iki devrede ele almış ve bu ayrım daha sonraki araştırmacılar tarafından kabul görmüştür.⁴³

2.2.6. Hûrufilik

Fazlullah-ı Hûrufu'nin (Ö.1394) kurduğu bir tarikattır. Tarikat harflere, sayılara dayanır. Doğuşundan kısa bir süre sonra İran, Anadolu, Irak, Suriye, Türkistan ülkelerinde hızla yayılmış, bir çok yandaş bulmuş ve hızla yayılmıştır. Hûrufilik'in özünü harfler oluşturur. İnanca göre, tanrıdan, ruhtan en düşük aşamada bulunan cansız maddeye kadar bütün varlık türlerini doğuran birer harftir. Varlık demek harf ile biçimlenmek demektir. Tanrı harftir, Tanrının yarattığı ilk insan olan Adem harftir. Harf diriliğin özüdür, oluş ilkesidir, yaratıcı ögesidir. Bu nedenle ışık harftir. Harfler olmasa karanlık bütün evreni kaplar. Harfler yan yana gelince farklı varlık türleri oluşur. Bilinen bütün harfler insanda vardır.⁴⁴

İnsan yüzünü oluşturan, göz, kaş, kulak, bıyık, ağız, sakal, burun birer harftir. Böylece insan yüzünde yedi tane harf bulunmaktadır. Bu yedi harf yedi hattı (yazı) gösterir. Yedi hat insan yüzünde yedi Kuran'ı gösterir. Kuran'ın özü olan Fatiha yedi ayettir. Bu nedenle insan yüzünde Fatiha Suresi okunur.⁴⁵ Bu mezhebe göre Kur'anda geçen "fazl" kelimesinin anlamı Fazl-ı Hûrufidir. Bundan dolayı kendi suretinin yazı şeklinde görülmesi mezhebin gereğidir. O'nun bütün resimleri harflerle belirtilmiştir. Resimlerde "Fazl" kelimesi ile yüz şekil alır. Hûrufiliğe göre kâinatın harflerden ibaret oluşu düşüncesi yalnız insanın değil, hayvanların, eşyaların da bu şekilde resimlerinin yapılmasını gerektirir. Bu inancın bir ucu Alevî nefeslerinde izlerine rastlanan "tenasuh" (ruhun hayvandan insana, insandan hayvana geçmesi) inancına dayanır. Allah yarattığını bozmaz onu kalıptan kalıba sokar.⁴⁶

⁴³ A.g.m., s.253.

⁴⁴ İsmet Zeki Eyüboğlu, a.g.e., s. 430,431.

⁴⁵ A.g.e., s.431,432.

Hûrufilik 15. yüzyıldan itibaren Anadolu topraklarına girerek, Fatih döneminde Osmanlı sarayına kadar sızdı. Ancak Veziriazam Mahmud Paşa'nın çabalarıyla saraydan çıkarıldı. Bundan sonra ise varlığını Kalenderî tekkelerinde sürdürmeye devam etti. Bektâşilik içinde Hûrufî etkilerin yayılması bu döneme rastlar.⁴⁷

2.2.7. Şiilik

Şii kaynakların tarifine göre şia;

- a. Hz. Ali'ye taraftar olanların
- b. Hz. Ali'nin bizzat Hz. Peygamber tarafından imamlık ve halifelîğe tayin olduğunu; dolayısıyla onun ve Ehl-i Beytin hakkı olduğunu ileri sürenlerin,
- c. Hz. Ali'nin Hz. Peygamberden sonra insanlardan en üstün olduğuna inananların,
- d. Hz. Ali'den sonraki imamların da mutlaka onun soyundan açık veya gizli bir nassla tayin ve vasiyet olunacağını kabul edenlerin,
- e. İmamların büyük ve küçük günahlardan korunmuş (masum) ve özel bir bilgiyle donatılmış olduklarını söyleyenlerin teşkil ettiği topluluklardır.

Kaynakların tariflerinden çıkarılan bu sonuca bakıldığında, Şianın Hz. Peygamber devrinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak şianın ne zaman ortaya çıktığı konusunda da farklı görüşler vardır;

- Şiilik daha Hz. Peygamberin sağlığında ortaya çıkmıştır,
- Peygamberin vefatından sonra, Safifetu Beni Saide toplantısında doğmuştur.
- Hz. Osman zamanında ona yapılan ihtilâlden ortaya çıkmıştır.
- Hz. Ali'nin hilafeti sırasında Talha ve Zübeyrin ona karşı çıkışı üzerine, Hz. Ali'ye uyanlara verilen isimle başlamış; Cemel ve onu takip eden olaylardan sonra teşekkül etmiştir.

⁴⁶ Malik Aksel, *Türklerde Dini Resimler*, İstanbul 1967, s. 114,115.

⁴⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1992, s. 375.

- Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra çıkmıştır.
- Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinden sonra ortaya çıkan Tevvâbün hareketleriyle başlamıştır.
- Şiilik, bu fırkaya has görüşler olan nass ve tayin akedesi ile ortaya çıkmıştır.⁴⁸

İslam dininde ilk imamın peygamber olduğu konusunda, tüm İslami kurumlar hemfikirdir. Ancak peygamberin ölümünden sonra gelişen olaylar sonucunda ayrılıklar çıkmaya başlamış ve imamlık kurumu ile ilgili farklı yorumlar oluşmaya başlamıştır. Bektâşilik'te imam inancın temel dayanağıdır. Tarikata giriş başlangıçta imamlara olan inancı gerektir.⁴⁹ Hz. Muhammed'den sonra halife ya da imamın kim olacağı konusu ayrılıkların başlangıcı olmuştur.

İslam'da "Gadir Hum" olarak bilinen olay Alevilik'in temel dayanaklarından biridir. Söz konusu olay şöyle gerçekleşmiştir: hicretin onuncu yılı Zilhicce ayının on sekizinci günü, Veda Haccı dönüşü bir Göl kenarı olan ve Gadir Hum denilen yerde dinlenirken vahiy gelir; "Ey peygamber! Allah'tan sana nazil olanı tebliğ et. Bildirmezsen Allah'ın resullüğünü yapmamış ve emrini yerine getirmemiş olursun. Bu işte kimseden perva etme. Allah seni korur." Bunun üzerine Peygamber yüksek bir yere çıkar ve şöyle der: "Size iki emanet bırakıyorum; biri Kuran-ı Azümüştün, ötekisi benim aile efradım yani nübüvvet hanedanım." Gadir Hum olayı, çoğunluğu Sünni olmak üzere yirmi tarihçi, elli dört muhaddis ve yirmi altı tefsirci tarafından vesikalarla tasdik edilmiştir.⁵⁰

Gadir Hum'da peygamberin Kur'an-ı Kerim'i ve aile fertlerini yol gösterici olarak belirlemesi Sünni çevrelerce kabul edilen bir durumdur. Ancak, söz konusu olayda Hz. Ali soyuna peygamber hanedanlığını bırakması kabul görmez.

⁴⁸ Ethem Ruhi Fıçlalı, "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İstanbul 1993, s. 34,35.

⁴⁹ İsmet Zeki Eyüboğlu, **a.g.e.**, s. 83,84.

⁵⁰ Yakup Kenan Necefzade; **Ehlibeyt ve On iki İmam**, 1960, s. 48,50.

Şiilik'teki temel anlayış, Allah'tan peygambere ve Peygamberden Ali ve Fatma yoluyla onun çocuklarına inen "ışık huzmesi"dir. Şiilik'in oluşumuna baktığımızda zincirleme olaylar dizisi ile karşılaşırız: Hz. Muhammed öldüğünde, Ömer ve Ebubekir, cenazede bulunmadılar. Halife Ömer, İranlı bir köle tarafından öldürüldü. Halife Osman ise Irak ve Mısır garnizonlarındaki göçebeler tarafından öldürüldü. Ali'nin halifeliği sırasında , Kureyş aileleri Osman'ın kanının temizlenmesini istediler. Halife Ali, bu duruma karşı çıkınca, Hz. Muhammed'in eşi Ayşe öncülüğünde ayaklandılar ve "**Deve Savaşı**" nda yenildiler. 657'de **Sıffin Savaşı**'ndan sonra Muaviye Suriye valisi oldu. 680 yılında , I. Yezit tahta geçti. Aynı yıl "**Kerbela Olayı**" gerçekleşti.⁵¹

Kerbela Olayı elbette birden bire olmadı. Yukarıda bahsettiğimiz olaylar, Kerbela Olayı'nı tetikler nitelikteydi. Muaviye, Müslümanlar arasında sevilmeyen biriydi. Muaviye'den sonra tahta geçen Yezit de, babası gibi sevilmeyen biriydi. Yezit tahta geçtiğinde Hüseyin O'na biat etmemişti. Hüseyin'in kendisine biat etmesi için, Medine valisine bir emirname yazdı: "Ali'nin oğlu Hüseyin'den namıma biat al, kabul etmediği takdirde başını vücudundan ayır ve bana gönder..." Yezit'in mektubu İmam Hüseyin'e okundu. Hüseyin ret etti ve aynı gece ailesi ve akrabaları ile Medine'den Mekke'ye yürüdü.⁵²

İmam Hüseyin, Mekke'de Yezit'in saltanatının İslam dinine zarar vereceğini halka anlatmaya çalıştı. Bu arada, farklı yerlerden İmam'a mektuplar geliyordu. Bu mektuplarda biat sözü veriliyor ve kendilerinin Yezit'ten kurtarılmalrı isteniyordu. Bu arada hac mevsimi başlamıştı, ancak İmam Hüseyin Yezit'in kendisini öldürmek için beklediğini biliyordu. Bu nedenle Mekke'den ayrılıp, Kûfe'ye hareket etti. Kerbela'ya vardığında Ubeydullah bin Ziyad komutasındaki Yezit ordusu ile karşılaştı. Burada 72 kişilik Ali ailesi öldürüldü.⁵³

⁵¹ Rıza Yörükoğlu, a.g.e., s. 19,43,44,48,49.

⁵² Adil Ali Atalay, **Kerbela ve Matem**, İstanbul 1991, s. 14,15.

⁵³ A.g.e., s. 15,17.

Kerbela Olayı'ndan sonraki yıllarda Şiilik; İran, Irak, yemen ve Mısır'da yayıldı. Halife Hişam'dan sonra (724-743) Irak'ın büyük bir bölümü Haricilerin eline geçti.. 749,750'de Yemen ve Irak'taki Müslümanların ayaklanmasıyla Emevi Devleti yıkıldı. Abbasi Devleti kuruldu. Bu sırada İslam'da mistik hareketler de başlamıştı. Türk kökenli Şii mistik Ebu Müslim Ehlibeyt adına halkı ayaklandırmaya çalışıyordu. Abbasiler döneminde de kan dökülmeye devam edildi. Ebu Müslim ve İmam Cafer Sadık, El Mansur döneminde, İmam Musa Kazım el-Memun döneminde öldürüldüler. Memun zamanında sekizinci imam, Mutasım zamanında dokuzuncu imam öldürüldü. Onuncu İmam Ali Naki, Mütezzin tarafından ve on birinci İmam Hasan Askeri Mutemmit tarafından öldürüldü.⁵⁴

Abbasiler'in yönetimi devralmasından itibaren, On iki İmama inanç esas olmuştur. Şii-İmamiyye'ye göre imamların adları şöyledir:

1. Ali b. Ebî Tâlib (661)
2. Hasan b. Ali (625-669)
3. Hüseyin b. Ali (626-680)
4. Ali Zeynelâbidin b. El Hüseyin (659-713)
5. Muhammed el-Bâkır (745-799)
6. Câfer es-Sadık (699-765)
7. Musâ el- Kâzım (745-799)
8. Ali el-Rızâ (765-818)
9. Muhammed et- Takî (811-835)
10. Ali en-Nakî (828-868)
11. Hasan el-Askerî (846-873)
12. Muhammed el-Mehdî (869-?)⁵⁵

9. Yüzyıldan itibaren halifeliğin siyasi birliği çözülmeye başladı. 10. Yüzyıl başlarında Deylem'de (Hazar Denizi'nin güneyi) mahalli hakimler bu bölgelerin hükümdarları oldular. Ancak Abbasiler için daha kötü bir gelişme 945 yılında **Büveyhiler**'in kurulması idi. Büveyhiler on iki imam Şiiliğine taraftar idiler. Şiiliğe

⁵⁴Rıza, Yörükoğlu, a.g.e., s.50,52,53.

⁵⁵Ethem Ruhi Fırlalı, a.g.m., s. 41.

ait törenler Büveyhiler' in hakimiyeti süresince uygulanmıştır. Şiii- İsmaili bir devlet olan **Fatmiler** 969'da Fustat'ı (Kahire) ele geçirdiler. İdarelerindeki halk Büveyhiler'de de olduğu gibi Sünni kaldı.⁵⁶

El-Hakim'in Hilafeti sırasında **Dürziler** arasında aşırı Şii dini hareketlerinin tohumları Güney Suriye ve Lübnan'da atıldı. Daha sonra İsmaili hareketi ikiye bölündü; Suriye ve İran İsmailileri (Haşhaşiler) ile Yemen ve Hindistan'daki İsmaililer. Abbasi halifeliği nüfuzunu kaybetmeye başlamışken, Horasan'dan yeni bir güç olarak **Selçuklular** (1040) ortaya çıktılar. Tuğrul Bey Bağdat'ı ele geçirerek halifeye dini otoritesi dışında yetki tanımadı ve Büveyhi Devleti'ni de yıktı. Sünniliğin bu şekilde galip olması Fatımileri ve diğer Şiileri harekete geçirdi ancak, bu hareketler engellenerek, Şii hakimiyetine son verildi. Bu dönemde Şiilik ve Sünnilik dışındaki hareketler engellenmeye çalışılsa da, Şiiler kendilerine has mescit ve medreselere sahiptiler. Devlet idaresinde ileri gelenlerin hizmetinde ve vezir olarak görev alıyorlardı.⁵⁷

Melikşah devrinde (1072-1092) İsmailiye (Haşhaşi) hareketinin başlamasını sağlayan Hasan Sabbah'ın faaliyetleri önemlidir. Batınîlerin ilk kez Save'de bir müezzini öldürmeleri ile cinayetler başlar. Melikşah'ın ölümü ile birlikte faaliyetler artmaya devam etti. 1124'te Hasan Sabbah ölür. 1194'te Irak Selçukluları yıkılır. Harzemşahlar Selçukluların yerine geçer ve Moğollar da Harzemşahlara son verir. Alamut Kalesi'ni fetheden Moğollar 1258'de Bağdat'ı ele geçirirler. Moğollar döneminde Nasırüdd-in Tusi, on iki imam Şiiliğini muteber hale getirdi. 1310 Olcaytu döneminde Şiilik tercih edilmiştir. 1370'de İhanlılar yıkılır. Timur döneminde seyyidler desteklenmiştir. Timur zaman zaman Alevilik belirtileri ortaya koysa da, 12 İmam Şiiliğine bağlı olduğunu ileri sürebilmek için hiçbir kesin delil yoktur.⁵⁸

⁵⁶ İsmail Aka, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiilik", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İstanbul 1993, s.70,71,72

⁵⁷ A.g.m, s. 72,74.

⁵⁸ A.g.m., s.74,75,76,77, 78, 80, 83, 84.

15. yüzyıldan başlayarak İran'da kuvvetle yayılan Nimetullahiye silsilesi Şii akidelerinin yayılmasını hazırlamak suretiyle Safevi saltanatının kuruluş sebeplerinden başlıcasını oluşturmuştur. Bu dönemde kuvvetlenen Şiilik cereyanı 15. yüzyılın sonlarına doğru büyük çatışmaların çıkmasına sebep oldu. Timur ve oğlu Şahruh'un ölümünden sonra hakimiyet kuran Karakoyunlular ve Akkoyunlular zamanında Şiiliğin nasıl yaygınlaştığı açık olarak bilinmiyor. 1501'de Safevi Devleti resmen kuruldu. Safevi Devleti'nin kurulması Türkiye ile Orta Asya arasındaki her türlü ilişkinin kesilmesine sebep olmuştur. Safevilerle İran, Türkiye ile Türkistan arasında adeta bir demir perde, İslam dünyasının ortasında bir Şii dünyası oluşturmuştur. 1666'da II. Şah Abbas'ın ölümünden sonra, hanedan hızla çöküntüye doğru yol aldı. 1732'de Afşarlardan Nadir tarafından hanedanın varlığına son verildi. Safeviler'de Şah İsmail döneminde Şiilik'i kabul etmeyenlere zorla, işkenceler yapılarak kabul ettirilmiştir. Nadir Şah (1736) tahta gelmeden önce Şiilik'in daha ılımlı olması için bir takım şartlar öne sürmüştür. Hükümdarlık döneminde Osmanlı Devleti ile yazışmalarda bulunarak Şiilik'in beşinci mezhep olarak kabul edilmesini istemiştir. Ancak, Osmanlılar beşinci bir mezhebin ehl-i sünnet akidesine uymadığını; ısrar edildiği takdirde savaş için fetva çıkarılacağı söylenir. Bundan sonra Nadir tekrar İstanbul'a mektup gönderir. Artık kan dökülmesini istemediğini söyleyerek, barış talep eder ve 1747'de Nadir öldürülür. 1794'te Kaçar hanedanı başlar. Kaçarlar, Safeviler gibi kendilerini Hz. Ali soyundan geldiklerini iddia etmediler. Bu dönemde mücttehid din adamları çıktı. 19. yüzyılda yabancı nüfuzunun artması ile din adamları bir takım fetvalar ile yeniden birlik sağlamaya çalıştılar. Zamanla meşrutiyetçi ve İslami fikirleri savunan gruplar çıktı. Ayaklanmalardan sonra 1906'da Meşrutiyet ilan edildi. Bundan sonra oluşturulan beş kişilik kurul, çıkarılmak istenen kanunları şeriata uygun bulursa meclise sevk ediyordu.⁵⁹

⁵⁹ A.g.m., s.86,88-99.

2.2.8 Alevîlik – Bektâşîlik

2.2.8.1 Alevîlik – Bektâşîlik'in Tarihsel Gelişimi

Alevîlik ile ilgili araştırmalarda kullanılan bir başlık vardır: “Anadolu Alevîliği”. Bu tanım Alevîliğin bir boyutunu vermektedir. Çünkü Anadolu’da gelişen Alevîliğin dışında bir de Anadolu öncesi Alevîlik vardır. Anadolu’daki Alevîlik kaynağını farklı yerlerden alır. Anadolu, coğrafik konumu nedeniyle uğrak bir yer olmuştur. Bu coğrafyaya çok sayıda grup göç etmiştir.

Anadolu’ya gelen toplulukları şu maddeler altında toplayabiliriz:

- Irak’taki Mazdeki ve Hurremi kalıntıları.
- Azerbaycan’dan Babeki toplulukları.
- Oğuz Türkmen toplulukları ile birlikte Türkmen babaları.
- Orta Asya, Harzem ve Horasan’dan Yesevî dervişleri.
- Irak, Suriye ve İran’da İsmaili propagandacıları.
- Horasan ve Türkistan’dan Kalenderî ve Haydarî mensupları.

Anadolu’ya gelen Moğol grupları ile birlikte Aybek Baba, Buzağı Baba, Abdurrahman Baba, Baba Halil, Barak Baba, Sarı Saltık, Hacı Bektâş gibi kişiler de gelmiştir.⁶⁰

Anadolu’da özellikle Osmanlı Devleti’nin ilk zamanlarında, dört farklı grupta karşılaşırız. Bunlar arasında Aşıkpaşazade tarihinde Gazıyan-ı Rum, diğer tarihlerde Alpler ve Alperenler namı altında bilinen kişiler mevcuttu. Ahîyan-ı Rum yani Anadolu Ahîleri ile, Horasan erenleri de denen Abdalan-ı Rum yani “abdal” ve “baba” ismimi taşıyan ve özellikle Türkmen kabileleri arasında telkinatta bulunan ve genellikle Osmanlı padişahları ile bütün savaşlara katılmış bulunan dervişler de vardı. Bu gruplardan biri de Bacıyan-ı Rum’dur. Ancak bu grup hakkında fazla bilgi yoktur.⁶¹

⁶⁰ Baki Öz, “Hacı Bektâş’ı Oluşturan Düşünsel Kaynaklar”, *Şahkulu Sultan*, İstanbul 1999, s.14.

⁶¹ Ömer Lütfi Barkan, *a.g.m.*, s. 282.

Anadolu'nun tarihine baktığımızda bizi Alevilik-Bektâşîlik'in oluşum ya da gelişimine ilişkin bilgilere götürecek bir olay ile karşılaşırız. Söz konusu olay tarihte "**Babaîler Ayaklanması**" olarak bilinen olaydır. Bu olayın Alevilikle ilişkisi ise, yukarıda adı geçen ve Anadolu'ya dışarıdan gelen dervişlerden olan Hacı Bektâş-ı Veli'nin ayaklanmaya katılanlardan biri olması ile başlar.

Hacı Bektâş, Horasanda iken **Yesevîlik**, **Haydarîlik** içerisinde. Anadolu'ya **Kalenderî-Haydarî** dervişi olarak gelir. Zaten aralarında çok fazla fark bulunmayan bu tarikatlar, giderek **Vefaîlik** içerisinde birleşirler. Vefaîliği Anadolu'ya Dede Garkın getirmiştir. Ancak Anadolu'da Vefaîliği Baba İlyas ve Baba İshak temsil ederler. Hacı Bektâş da bu süreçte, 1230'dan itibaren dönüştüğü Babaîlik içerisinde yerini alır.⁶²

Babaîler Ayaklanması 1230-1231 yıllarında büyük bir ün kazanan Baba İlyas'ın dervişlerince yürütülmüş, şeyhi adına hareket ettiği söylenen Baba İshak, önderliği yüklenmiştir. Baba İlyas Moğollardan kaçarak, önce Elbistan'a gelmiş, daha sonra Amasya-Çat Köyüne yerleşerek zaviye kurmuştur. Baba İlyas Adıyaman-Samsat'ta hareketi başlatmıştır. Harekete katılacak kişiler birer birer toplanmıştır. Toplanan Türkmenler, Malatya ahalisini isyana teşvik etmiş ve batıya doğru ilerlemişlerdir. İsyana katılan babalardan Hacı Bektâş-ı Veli, isyandan sağ kurtulmuştur. Hacı Bektâş, isyandan sağ kurtulan diğer dede ve babaları da bir araya getirerek "Alevî-Bektâşî" hareketini yeni baştan yaratmıştır.⁶³

Hacı Bektâş-ı Veli'nin Anadolu'ya gelişi ile ilgili bilgiler bize tarihsel kaynakların yanı sıra söylencelerle de gelmiştir. Öyle ki tarihsel verilerle söylenceler birbirine karışmıştır.

Bektâşîlik içindeki bu ayrımların dayandığı en önemli olay, Hacı Bektâş-ı Veli'nin evlenip evlenmediği konusudur. Evli olduğunu savunanlar, **Çelebi Kolu**'nu

⁶² Baki Öz, a.g.m., s. 17,18.

⁶³ İsmail Onarlı, "Baba İlyas-ı Horasani, Merzifonlu Piri Baba ve Şeyh Hasan Oner Söylencelerinin Nesnel Temelleri", **Hacı Bektâş-ı Veli Araştırma Dergisi**, S.12, Ankara 1999, s. 102,104,105.

oluştururlar. Hacı Bektâş'ın evlenmediğine inananlar ise **Babağan (Babalar) Kolu** olarak anılırlar. Babalar koluna göre, Hacı Bektâş-ı Veli'nin oğlu yoktur, onun oğlu olduğunu ileri süren **Seyyid Ali Sultan** (Timurtaş) manevi oğludur. Kadıncık Ana'dan ancak burun kanı⁶⁴ ile doğmuştur. Bu yüzden Seyyid Ali Sultan, Hacı Bektâş'ın “bel oğlu değil, yol oğludur”. Çelebiler Kolu ise bu inanca katılmazlar. Hacı Bektâş-ı Veli'nin Kadıncık Ana ya da Fatma Nuriye adlı kadınla evli olduğunu ileri sürerler. Bu düşünceye göre Timurtaş, onun öz oğludur.⁶⁵

Gerek Çelebiler, gerekse Babalar kolunda “baba” kavramı bir tarikat aşaması olarak kullanılır, ortaktır. Bu yüzden herhangi bir Bektâşî kurumunda “baba” denince, Babağan Kolu'na bağlı olan kimse anlaşılmaz.⁶⁶

Bektâşîlik'in bir kurum olarak tanınması Osmanlı padişahlarından II. Bayezid (1481-1512) dönemine rastlar. Bu yıllarda tarikat, sadece taşrada etkili olmakla kalmamış Osmanlı başkenti İstanbul'da da yaşanmaya başlanmıştır.

Tarikatın İstanbul yaşamına girişi birkaç şekilde olmuştur. Daha önce de söz ettiğimiz gibi **Rum Abdalları**, Anadolu'da birer kolonizatör gibi çalışmışlardır. Daha Bizans döneminde bu dervişlerin İstanbul çevresinde faaliyet gösterdikleri bilinir. Ancak fetihten sonra, şehir hayatına doğrudan değil, devletin temel kurumlarından Yeniçeri Ocağı'nın mensubu olarak katılmışlardır. Ancak Rum Abdalları Hıristiyan devşirmelerin eğitimini yürütmek amacıyla Yeniçeri Ocağı'nda bulunmuşlardır.⁶⁷

II. Bayezid zamanında izlenen yeni bir yaklaşımla, yerel güç odaklarının sözcülüğünü yapan tarikatların merkezi yönetim dışında değil, devletin resmi kanunları içinde örgütlenmelerini ve bu sayede kontrol altında tutulmalarını öngörmektedir. Bu uygulama ile Bektâşîlik 1481-1826 yılları arasında İstanbul'da örgütlenmiştir. 16. yüzyıla baktığımızda Bektâşîlik için oldukça önemli bir olayla

⁶⁴ Bu konu ile ilgili efsane Hacı Bektâş-ı Veli'nin hayatının anlatıldığı bölümde yer almaktadır.

⁶⁵ İsmet Zeki Eyüboğlu, a.g.e., s. 142

⁶⁶ A.g.e., s.142

karşılaşırız. II. Bayezid tarafından Dimetoka'daki Seyid Ali Sultan Tekke'sinden alınıp İstanbul'a getirilen Balım Sultan'ın padişahla çok yakın bir ilişki kurduğu ve bunun sonucunda Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektâş-ı Veli Tekkesi'ne postnişin olarak atandığı bilinmektedir. Bu uygulama ile Bektâşîlik merkeze bağlı duruma gelmiştir. Bektâşîlik'in bu şekilde kontrol altına alınmasıyla birlikte, bir takım değişiklikler de tarikata girmiştir. Balım Sultan postnişin olunca önce, Bektâşîlik içindeki Şii ve Hürufî etkileri tasfiye etmeye çalışır. Bunun yanında Bektâşîlik'in âdap ve erkânını düzenleyerek ona son şeklini verir. On ki imam kültü, on iki post erkânı, Hak- Muhammed- Ali düşüncesi onunla birlikte tarikata girmiştir.⁶⁸

Osmanlı tarihinde bilinen Bektâşîlik ve Yeniçeri Ocağı ilişkisi konusu netlik kazanmamıştır. Bununla ilgili tarihsel bir veri yoktur. Söz konusu ilişkinin yürütülen propaganda sonucunda oluştuğu söylenebilir.⁶⁹ Ancak, her iki kurumun tarihinde de ortak bir olay vardır. Seçilen dedebaba İstanbul'a gelir ve yeniçeriler tarafından Üsküdar'da karşılanırdı. Dedebabaya yeniçeri ağası tarafından tarikat tacı ve sadrazam tarafından da ferace giydirilirdi.⁷⁰ 1590 tarihlerinde Bektâşîlerin gerçekten Yeniçeri Ocağı'na tamamen hâkim olmaya başlamaları ve idareyi ellerine geçirmelerindeki bir başka önemli faktör de, Yeniçeri kıt'alarının kışlalarında daima bir Bektâşî şeyhinin bulunuşudur.⁷¹ Yeniçeri kışlalarından olan Yeni Odalar'da, iç avlunun ortasında Orta Cami vardır. Bu cami 1591'den sonra sekiz Bektâşî dervişinin (daha sonra sayıları artmıştır) toplantı yeri olmuştur.⁷²

Yeniçeri ortalarının sembollerine baktığımızda Bektâşîlik ile ilgili çok sayıda sembole rastlarız . Yeniçeri bayrağının yarısı sarı ve yarısı kırmızı renklerden oluşur. Bu bayrağın ortasında Hz. Ali'nin kılıcı olan "zülfikâr" yer alır (Çizim 1).⁷³

⁶⁷ Ekrem Işın, "Bektâşîlik", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul 1994, s.131,132.

⁶⁸ **A.g.m.**, s.132,133.

⁶⁹ Hasan Küçük, **Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri**, İstanbul 1976, s. 88.

⁷⁰ Ekrem Işın, **a.g.m.**, s.133.

⁷¹ Hasan Küçük, **a.g.e.**, s.88.

⁷² Godfrey Goodwin, **Yeniçeriler**, Çeviren: Derin Türkömer, İstanbul 2002, s. 74.

⁷³ Godfrey Goodwin, **a.g.e.**, s. 72.

Devletin en önemli birimlerinden olan Yeniçeri Ocağı Bektâşîlik ile olan ilgisinden dolayı, tarikat için koruyucu bir unsur olmuştur. Ancak Osmanlı döneminde taşrada genel olarak batını/heteredoks inançlara sahip halk hakkında takibat yapıldığı biliniyor.

Divan-ı Hümayun toplantılarda görüşülüp karara bağlanan iç ve dış olaylara ait siyasi, toplumsal ve iktisadi olayların kaydedildiği defterlere Mühimme Defterleri denir. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivinde çok sayıda bulunan bu defterlerden bazıları deşifre edilmiştir. Bu defterlerde yer alan birkaç örnekten söz edeceğiz. “Hüseynabad kazasında camiler olduğu halde Cuma namazı kılmayanlar tespit edilip, suçları sabit görülürse hapsedilmeleri.” “Bozok sancağının Selmanlı nahiyesinde halkın mallarını çalan sipahileri koruduğu, çocuklarına Kızılbaş adları koyduğu ve İran’la bağlantısı olduğu bildirilen Budaközü Alaybeyi Ferhad’ın teftiş edilip sonucunun bildirilmesi.” “Tekkelerin etrafına üzüm dikip içki yapan ışıkların İstanbul’a gönderilmeleri.”⁷⁴

Yukarıdaki örneklere benzer olarak, Bektâşîlik tarikatının kapatılması da bir rapor olarak belgelendirilmiştir. Bu olayla ilgili yazı şöyledir: 1241 (1826) yılı padişah II. Mahmud dönemi, o yıl Yeniçeri Ocağı (Vak’a-i Hayriye) kaldırılırken, Yeniçeri Ocağı’nın dayandığı Bektâşî tarikatı da kaldırıldı. Bektâşî babalarının ünlüleri idam edildi, müridleri de öteye beriye sürgün edildi.”⁷⁵

2.2.8.2 Alevîlik- Bektâşîlik’in İnanç Sistemi

İslami kaynaklı olan ancak yaşadığı yerlerde çok farklı etkileri de bünyesinde barındıran Alevîlik, Bektâşîlikle birlikte kullanılabilmektedir. Bu yüzden ki bu inanç sistemini araştıranlar; ya birlikte ele almışlar ya da ayrı başlıklarla ele alarak farklarını anlatmaya çalışmışlardır. Biz de bu çalışmada aynı başlık altında irdelemeye çalışacağız. Eldeki veriler ışığında benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkacaktır.

⁷⁴ Cemal Şener, *Osmanlı Belgelerinde Aleviler Bektâşîler*, İstanbul 2002, s.9,15,19,41.

⁷⁵ A.g.e., s.155.

Anadolu'da 800 yıllık bir geçmişi olan Alevîlik'in bir de Anadolu öncesi boyutu vardır. Be nedenle tanımlar da çoğalmaktadır. Alevîlik Şiiliktir (Abdülbaki Gölpınarlı, Atilla Özkırmı), Alevîlik'in Şiilikle hiçbir ilişkisi yoktur (A. Gölpınarlı, Taha Akyol), Şiilik Alevîlik'in bir koludur (İ.Zeki Eyüboğlu, Y.Nuri Öztürk), Alevîlik Şiiliğin bir koludur (Diyanet İşleri Başkanlığı), şeklinde tanımlar ile karşılaşmaktayız.⁷⁶

Alevîlik ve Bektâşîlik arasındaki ayrımlarla ilgili farklı görüşler vardır. Bedri Noyan, şu şekilde bir gruplandırma yapar; Alevîler (Sofuyan Kolu), Tahtacılar, Çepniler, Sürek ve Abdallar. Bektâşîler (Babağan Kolu): Ruhani reis olarak dedebaba unvanı ile Hacı Bektâş-ı Veli postuna oturan ve yaşadığı devirde ona vekalet ediyormuş sayılarak, onun adına dini inanış ve düşünüşü idare eden kimseye ve onun teşkilatına bağlı olan koldur.⁷⁷ İlber Ortaylı; "Osmanlı'daki Bektâşîlik'in köy Alevîlik'i ile aynı olmadığını söyler. Bektâşîlik, Alevîlik'in ritüelinden ziyade kendi adabı ile devam eder"⁷⁸ der.

Bektâşîlik, ana prensip ve ibadetleriyle bir sûfi tarikatı iken, Alevîlik, Hz. Ali'nin soyundan olmaya önem veren bir kimliktir. Kızılbaş Alevîlik ile Bektâşîlik arasındaki farklılaşma siyaset temelli sosyokültürel bir farklılaşmadır. Kızılbaşlık, adını 19. yüzyıl sonlarından itibaren yerini Alevîlik adına bırakmıştır. Bektâşîlik Anadolu topografyasında elit kadro kadar, Osmanlı yöneticileri tarafından da desteklenmiştir. Bu nedenle Bektâşîlik bir nevi kent Alevîliğidir.⁷⁹

Farklı ve bazen birbirine zıt tanımların olması yazılı kaynakların azlığı ile de açıklanabilir. Halk kültürlerinin sözlü gelenekle varlığını sürdürmesi, zaman aşımını da beraberinde getirmekte ve kültürler yok olmasa da değişiklik geçirmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların farklı görüşler savunmaları da kaçınılmaz olmuştur.

⁷⁶Rıza Yürükoğlu, a.g.e., s. 173,174,175.

⁷⁷ Bedri Noyan, a.g.e., s. 13.

⁷⁸ İlber Ortaylı, "Alevîlik, Nusayrilik ve Bab-ı Ali", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîler, Bektâşîler, Nusayrilik**, İstanbul 1999, s.38.

Yukarıdaki tanımların dışında daha geniş tanımlar da bulunmaktadır. Bu tanımlardan biri de, bir Alevî derneğine mensup dedelerin yaptığı tanımdır. Bu tanıma göre Alevîlik; Allah'a kul, Hz. Muhammed Mustafa'ya ümmet, imam Ali'ye talip olan, Ehl-i Beyt'i seven ve İmam Hüseyin yolundan giden topluluğun kabul edip benimsediği inanç biçimidir. Alevîlik İslamiyet'le eşdeğerdir. Bu tanıma bağlı olan ve yaşamında bunu uygulayan kişi Alevî'dir.⁸⁰

İslam'daki her tarikat kendine özgü bir felsefi misyonu da taşır. Bu bağlamda konuya baktığımızda Bektâşîlik yukarıda sözü edilen tanımların dışında tanımlar da içerir. Bu tanımlardan birini Cavit Sunar şu şekilde yapmıştır: “ Bektâşî kâmil insan demektir. Bektâşîlik dış yüzünden (zâhir) halka ve iç (bâtın) yüzünden Hakk'a bakan iki yönlü büyük bir kavşak noktasıdır. Bektâşîlik bâtın mânâyı sembol ile, zâhir manayı ise misâl ile, yani lâhutiyeti (lâhuti alemi) sembollerle meşhudâdatı (görünen alem) da misâl aleminden bildirir. Bektâşîlik, gerçeği anlatabilme yolunda her dil ile konuşur ve her renk ile renklenir. Her şeyi kendisinde ve kendisini de her şeyde görür ve gören de görünen de (Benim) der.”⁸¹ Bu tanımda, görünen alem ile görünmeyen alemin birbirinden ayrıldığını görüyoruz. Görünmeyen alemin sembolleri ve görünen alemin örnekleri Bektâşî “edep erkânı” içinde vücut bulmaktadır.

Şimdi; bu inancın ayinlerini, törenlerini ve kurallarını tanıtarak Alevîlik-Bektâşîlik nedir, sorusuna geniş bir yanıt vermeye çalışacağız.

Tarikatın şartları: kabul, muhabbet, rıza, hizmet, gönül bağlama.

Tarikatın hükümleri: marifet, sehavet, yâkin, sıdk, tevekkül, tefekkür.

Tarikatın erkânı: ilim, hilm, sabır, şükr, hüsn-ü hulk, ihlas, rıza.

Tarikatın binası: tövbe, teslim, zühd, takva, kanaat.

Tarikatın vâcibleri: irade, havf, zikir, dünyayı terk, heva ve hevesi terk.

⁷⁹ Rıza Balcıoğlu, “Alevîlik Üzerine Bir Değerlendirme”, **Hacı Bektâş-ı Veli Araştırma Dergisi**, S.28, Ankara 2003, s.211,212.

⁸⁰ İbrahim Arslanoğlu, “Cibali Ocağı Dedesi ve Talipleri'nin Alevîlikle İlgili Görüşleri”, **Hacı Bektâş-ı Veli Araştırma Dergisi**, S.12, Ankara 1999, s.116.

⁸¹ Cavit Sunar, **Melâmîlik ve Bektâşîlik**, Ankara 1975, s. 20.

Tarikatın farzları: uzlet, kanaat, kalp zenginliği, Őevk, ihsan.⁸²

BektāŐilik’de Seyr-i Sūluk denilen tarikat yolunu tamamlamak için dōrt kapıdan geçmek gerekir. Her kapı on makamdan oluŐur. Bōylece kırk makam olur. BektāŐilik’in ōzünü oluŐturan dōrt kapı ve kırk makamın neler olduğunu anlatmaya çalıŐacađız.

Dōrt kapı; Őeriat, tarikat, marifet, hakikattir. Tasavvuf ehli bu kapılar ūzerine yorum yapmıŐlardır. Őeriat; ālem-i nasut (insanlık ālemi), tarikat; ālemi ceberut (ilahi kudret), marifet; ālem-i melekūt, hakikāt; alem-i lahūt . Bu dōrt kapıyı insan uzuvları ve dođadaki dōrt unsura benzetenler de vardır. Bu dōŐüncelere gōre, Őeriat; gōz ve yele, tarikat; kulak ve ateŐe, marifet; ađız ve suya, hakikat ise; burun ve toprađa benzetilir.⁸³

Türk kōltūründe izlerini gōrdüğümüz “dōrt ōgenin” kutsallığı, İslami bilgilerle sentezinde, Türk tasavvufunda, “Dōrt Kapı” olarak kendini gōstermiŐtir. İlk olarak Ahmet Yesevī’de gōrdüğümüz , dōrt kapı ōđretisini geliŐtirerek Hacı BektāŐ-ı Veli, dōrt kapı kırk makam Őekline getirmiŐtir.⁸⁴

BektāŐi ōđretisine gōre, dinsel bilgiye ve deneyime açılan bu dōrt kapı ilk olarak Cebrail tarafından Adem’e tanıtıldı. Muhammed de aŐađıdakileri sōyleyerek onları ōđretti: “Şeriat benim sōzlerimdir. Yol, tarikat benim iŐlerimdir. Marifet tōm Őeylerimin başıdır. Hakikat benim ruhsal durumumdur. Hacı BektāŐ-ı Veli Makalat adlı eserinde; Allah’ın dōrt grup insan yarattığını sōyler. Abitler Şeriat kavmidir; zahitler, tarikat kavmidir; arifler marifet kavmidir; muhipler hakikat kavmidir.⁸⁵

BektāŐilik’teki her kapının on makamdan oluŐtuđunu sōylemiŐtik. Şeriat’ın on makamı:

1. İman.

⁸²Cavit Sunar, a.g.e., s. 70,160.

⁸³Tevfik Oytam, a.g.e., s.83.

⁸⁴ Belkıs Temren, a.g.e., s. 69.

2. İlim öğrenmek.
3. Biçimsel ibadet görevleri, oruç, zekat ve hac.
4. Helal iş, fakat faizsiz.
5. Evlilik.
6. Cinsel hayattaki yasakları bilmek.
7. Sünnet ve cemaate uymak.
8. Şefkât.
9. Giysi ve besinlerde temiz olmak.
10. Bilinen emir, onaylanmayan yasaktır (emr-i maruf ve nehy-i münker).

Tarikat kapısındakilere zahidler denir. Tarikat kapısının on makamı:

1. Pirden el alıp, tövbe kılmak.
2. Mürit ya da bir müşid nezaretinde çömez olmak.
3. Saç gidermek, libas döndürmek.
4. Mücahadada göyünmektir.
5. Hizmet.
6. Korku.
7. Ümid.
8. Hırka, zembil, seccade, ibret ve hidayattur.
9. Sahibi makam, sahibi cemiyet ve sahibi muhabbet olmaktır.
10. Aşk, şavk u safa ve fakirliktir.

Marifet kapısının on makamı:

1. Edep.
2. Korku.
3. Perhizkârlık.
4. Sabır.
5. Utanmak.
6. Cömertlik.
7. Miskinlik.

⁸⁵ John Kingsley Birge, a.g.e., s. 118.

8. İlim
9. Marifet.
10. Kendi özünü bilmek.

Hakikat kapısının on makamı:

1. Turab olmak.
2. Yetmiş iki milleti ayıplamamak.
3. Elden gelen her şeyi ala kadrihu men etmemek.
4. Dünya içinde yaratılmış andan emin olmak.
5. Mülk ısına yüz sürüp,yüz suyun bulmak.
6. Hakikat sohbetinde esrar söylemek.
7. Seyr fillah.
8. Seyr ve bakabillah.
9. Münacat.
10. Müşahede, Çalap tealaya ulaşmak.⁸⁶

16. yüzyıl şairlerinden olan Seyyid Ali Sultan “Kızıl Deli” adıyla da anılır. Bugün Bulgaristan’da kendi adında bir tekkede gömülüdür. Alevî-Bektâşî edebiyatında çok sayıda ozanın şiirleri bilinmektedir. Seyyid Ali Sultan’a ait bir şiirinde tarikatta dört kapıya gönderme yapmaktadır. Bu şiirin iki kıtası şöyledir:

“Vücutum şehrini seyrân ederken	“Bir köşesi vardır ikrâr alırlar
Gördüm dört köşede dört can oturur	Bir köşesinde de ikrâr güderler
Biri biri ile lutf ile söyler	Bir köşesi vardır semâ ederler
İçerde hükmeder sultan oturur”	Bir köşesinde de pirim oturur” ⁸⁷

Bektâşîlikte yapılan ayinler bir yıl içinde on iki tanedir. Bu ayinlerden ilk altısı “**bahçeden gül koklamak**” adıyla bilinen ikrâr ayinleridir. Bunlar şöyledir: Cuma geceleri yapılan haftalık ayin, tarikata giren talibin ikrârını alma (telkin ayini), kendilerini tekkeye adayan kızların devrân ayini, mücerred (evlenmemiş) babalar

⁸⁶ A.g.e., s.119,120,121.

⁸⁷ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Alevî-Bektâşî Edebiyatı*, İstanbul 1991, s.181,182.

ayini, Balım Sultan Ayini ve tekvin (Yaradılış Ayini). Söz konusu on iki ayinin ikinci altısı “**bahçeden gül koparmak**” adıyla bilinir. Bu ayinleri de şöyle sıralayabiliriz: İlk vüsul (ulaşma) ayini, bakireler ayini, babalar ayini, asâ ayini, dört kapı ayini, ayin-i cem.⁸⁸ Buradaki söz konusu her ayin, kendine özgü seremonisi ile uygulanmaktadır. Her ayine özgü gülbank ve tercümanlar vardır. Babağan kolu ile Alevîliğin erkânları farklıdır. Konumuzun çok fazla dışına çıkmamak için, Bektâşî ayinlerinden ikrâr verme ayinini (**Ayin-i Cem**) kısaca tanıtmak istiyoruz:

Ayinin yapılacağı Meydan Evi, bir gün önceden temizlenip ayine hazır duruma getirilir. İkrâr vermek isteyen talibe, rehber abdest aldırır. Abdestin her aşamasında birer dua okunur. Bundan sonra on iki erkân başlar. Birinci erkânda, mürşid hazırlanmış olan meydâna girip eşiğe, Horasan Postu’na, kendi makamına niyaz ile posta oturur. Ardından rehber ve ondan sonra derecelerine göre er’ler ve sonra sırasıyla bacılar meydana gelirler. İkinci erkânda buhur yakılır ve gülsuyu serpilir. Üçüncü erkân, mürşidin talibe sorular sormasıyla tamamlanır. Bu erkânda “yol”un zorlukları anlatılır. Daha sonra “çerağlar uyarılır.” Böylece dördüncü erkân da tamamlanmış olur. Beşinci erkân talibin namaz kılması ile tamamlanır. Altıncı erkânda, rehber mürşide varır ve yedinci erkânda rehber talibi mürşide teslim eder. Tüm bu erkânlar gerçekleşirken tercümanlar (ya da gülbanklar) okunur. Sekizinci erkânda mürşid, talibe tövbe ettirir. Dokuzuncu erkânda talib, rehber geri verilir. Onuncu erkânda, rehber, talibi alır ve meydan odasındaki makamları niyaz ettirir. Bundan sonra sâki, şerbet dağıtır ve meydan temizlenip süpürülür. Böylece on birinci ve on ikinci erkân da tamamlanmış olur.⁸⁹

2.3. Bir Meslek Örgütü Olarak Ahîlik

Kardeşlik, cömertlik, yiğitlik anlamalarına gelen **Ahîlik** aslında bir tarikat değil, bir uğraş örgütüdür.⁹⁰ Yapılan araştırmalar sonucunda, bu kurumun

⁸⁸ Ahmet Işık Doğan, a.g.e., s.116.

⁸⁹ Ayin-i Cem ayrıntıları için bakınız Bedri Noyan, **Alevilik Nedir?...** s, 124 -137.

⁹⁰Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 29.

benimsediği bir takım ilkelerle tarikatlar arasında yakınlık olduğu ortaya çıkmış ve bu yüzden Ahîlik de bilinen tarikatlar arasında yer almıştır.⁹¹

Ahîlik'in kökenleri genellikle , doğuda ve özellikle Araplar arasında yaygın olan fütüvvet örgütünde aranır. Fütüvvetin anlamı; insanların yüceltilmesi, iyi ahlaklı, civan, mert ve yiğit olması demektir. Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye fütüvvetin şartlarını şöyle sıralamıştır: doğru sözlü, özverili, merhametli, emanete hainlik etmeyen, alçak gönüllü ve önyargısız olan, konuksever, bol bağışta bulunan, iyi işler yapan, utanmasını bilen insanlardan olmak. Fütüvvet, 8. yüzyılda Horasan'da İran, Irak ülkelerinde ortaya çıkmıştır.⁹² Sözlük anlamının dışında tarikat ve tasavvufla doğrudan ilişkili olan fütüvvet, mensupları için yönetmelik durumunda olan eserlere fütüvvetname denir. Fütüvvet esaslarının bazı esnaf zümreleri ve tarikatlar arasında devamını sağlayan fütüvvetnameler, aynı zamanda 13-16. yüzyıllardaki Anadolu'nun dini ve kültürel hayatı hakkında da önemli bilgiler içerir. Fütüvetin Anadolu'ya girişi 7/13. yüzyılın başlarına rastlamasına rağmen, Ahî kavramı bu tarihten önce de Anadolu'da kullanılmıştır. Ahîlik tabiri özellikle meslek ehli içinde ustalık payesine ermiş kimseler için kullanılmıştır. Ahîlik, Anadolu'da aldığı farklı etkiler ile kendine özgü bir yapı oluşturarak yaşamına devam etmiştir.⁹³

Ahîlikte dinsizlerin, dedikoducuların, falcıların, yıldızlara bakarak geleceği bilmek-bildirmek isteyenlerin, peygamberlere saygısızlık edenlerin, hamam tellaklarının, çığırtkanların (dellalların), pişekârların(bir işte öcülük- açıklayıcılık edenlerin), kasapların, cerrahların, bayrak taşıyıcıların, beddua edenlerin, hırsızların yeri yoktur. Ahî olacak kişi şeriat, tarikat ve marifet konusunda bilgi sahibi olmalıdır. Bu bilgilerin varlığı saptandıktan sonra kuşak (şedd) bağlanır. Ahî şeyhlerinde bulunması gereken nitelikler şunlardır: Hakk'a inanmak, halk içinde ölçülü, duyarlı olmak, benliğini öldürmek, bencillik etmemek, ululara hizmet eylemek, buyruğu altındakilere yumuşak yürekli davranmak, dostlara öğüt vermek, dervişlere su

⁹¹ İsmet Zeki Eyüboğlu, **Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi**, İstanbul 1993, s.156.

⁹² Yaşar Tükek, "Pozitif Bilim Ahlak ve Sanatın Birleşimi: Ahîlik", **Cem**, S.127, 2003, s.137,138.

⁹³ Mehmet Saffet Sarıkaya, **13-16. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini inanç Motifleri**, Ankara 2002, s.1,2,34,35,36.

vermek, bilginlere karşı alçak gönüllü olmak, düşmanlara hoş görünmek, bilgisizin karşısında susmak. Ahîlik'in bütün toplulukta uygulanması gereken altı ilkesi daha vardır: Elini açık tut, sofranı açık tut, gözünü bağlı tut, kapını açık tut, belini bağlı tut, dilini bağlı tut.⁹⁴

Anadolu'da Ahîliğin kurucusu olarak bilinen ve İran'ın Hoy şehrinde doğan Şeyh Nasirüddin Mahmud (Ö:1262) sonraları Ahî Evran adıyla anılmıştır. Özellikle I. Alaeddin Keykubad'ın desteği ile, Ahîliğin Anadolu'da gelişmesinde Ahî Evran'ın büyük rolü olmuştur.⁹⁵

Ahîlikte ana kural bir sanat veya meslek sahibi olmaktır. Bu yüzden örgütün içinde bireyler çok iyi bir eğitim almışlardır. Ahîlerin yaşadıkları yerlerde yönetim ile ilgili bir sorun çıktığında yönetime el koyarlardı. Ahîlerin kurdukları zaviyeler birer akademi gibi çalışırdı. Ahîlik Osmanlı döneminde de saygın bir kuruluştur. Orhan Gazi ve 1. Murad Ahî idiler.⁹⁶ Fatih dönemine gelindiğinde, Ahîlik siyasi bir güç olmaktan çıkıp, esnaf birliklerinin idari işlerini düzenleyen bir teşkilat halini aldı. 18. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar teşkilatın gedik (lonca) adını aldığı söylenir. Ancak 1824 tarihli Selanik ile ilgili bir arşiv belgesinde ve Ahî Evran Zaviyesi'nden bahseden bir takrirden, Ahî baba, Ahîlik, yiğitbaşı, üstatlık kethüdalık gibi Ahîliğe ait terimlerin kullanılması, bu ismin uzun süre devam ettiğini göstermektedir.⁹⁷

2.4. Hacı Bektâş-ı Veli

Asıl adı Bektâş olan, Hacı Bektâş-ı Veli yaşarken hiçbir kaynakta iz bırakmamıştır. Bugün bizi onun hayatına doğrudan götüren kaynaklar, zamanından çok sonra kaleme alınmış olan eserlerdir. Bu eserlerden kısaca bahsetmek istiyoruz.

14. yüzyılın ünlü sûfilerinden Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi, 1239-1240 yılında gerçekleşen Babaî İsyanı'nın lideri Vefâî şeyhi Baba İlyas-ı Horasani'nin

⁹⁴İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Tasavvuf...*, s.157,158.

⁹⁵Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1988, s. 540.

⁹⁶Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, Ankara 1997, s.245,246.

⁹⁷Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, s.541.

torunudur. Elvan Çelebi'nin kaleme aldığı **Menakıbü'l Kudsiyye**, Hacı Bektâş'tan söz eden en eski kaynaklardan biridir. Aynı yüzyılda Ahmet Eflaki'nin yazdığı **Menakıbü'l Arifin**'de bir pasajda Hacı Bektâş'tan söz eder.⁹⁸

Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, 15. yüzyılda yazılmış olmasına rağmen, Hacı Bektâş'ın yaşadığı dönemden ağızdan ağıza dolaşarak gelmiş olmalıdır. Bu eser **Vilayetname** olarak ta bilinir. Ayrıca bu eserin Menâkıb-ı Hacı Ahmet Yesevî, Menâkıb-ı Lokman Perende, Menâkıb-ı Ahî Evran, Menâkıb-ı Seyyid Mahmud Hayrani gibi 13. yüzyıldan kalma yazılı kaynakları da vardır. Bu kaynaklar dışında ; 15. yüzyıla ait Lâmi Çelebi'nin **Nefahâhat Tercümesi**, 15. yüzyıl sonuna ait Aşıkpaşazâde'nin **Tevârih-i Âl-i Osman**, 16. yüzyıla ait olan ve Hacı Bektâş 'ın Sünni biri olarak tanıtıldığı Taşkoprizâde'nin **eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye** adlı eserler de birincil kaynaklar olarak kullanılmıştır.⁹⁹

Yukarıda adı geçen kaynaklardan derlenen bilgiler söylencelerle birleşerek, Hacı Bektâş-ı Veli'nin hayatına ilişkin veriler sunmaktadır. Ancak, bu veriler net değildir. Bu nedenle Hacı Bektâş'ın hayatı tarihsel bir netlik kazanmamıştır.

Hacı Bektâş-ı Veli'nin doğum ve ölüm tarihleri çeşitli kaynaklarda farklılıklar göstermektedir. Bir çok kaynaklarda, özellikle eski yazmalarda ve Velayetnamelerde doğumu 1248, Anadolu'ya gelişi 1281, yaşama süresi 92 ve ölümü 1325 ya da 1337'dir. Bazı kaynaklar 1209-10 yılını doğum tarihi olarak gösterirler.¹⁰⁰

Hacı Bektâş-ı Veli'nin soy şeceresi şöyledir:

Hız.Muhammed

Fatma (Peygamberin kızı)

İmam Hüseyin

İmam Zeynelabidin

İmam Muhammed Bakır

⁹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektâş-ı Veli", C.14, İstanbul 1992. s.455.

⁹⁹ A.g.m., s. 455

¹⁰⁰ Bedri Noyan, a.g.e., s.16

İmam Cafer Sadık
İmam Musa Kazım
Seyit İbrahim El Mucab
Seyit Musa Sani
Seyit Sultan İbrahim Sani
Hacı Bektâş-ı Veli

Babası Horasan'da Sultan olan İbrahim'dir. Annesi Hatem'dir. Asıl adı Bektâş'tır. Çocukluğunda eğitimini, Ahmet Yesevî'nin öğrencisi Lokman Perende'den almıştır. Hacı Bektâş'ın tarihsel yaşamı ile efsanevi yaşamı birbirine karışmıştır. Bu yüzden bazı olaylar efsanelerle açıklanırken, bazı yaşadıkları da kaynaklara dayandırılır. Bektâş'ın Hacı ünvanını alması ile ilgili bir efsane şöyledir: hocası Lokman Perende Mekke'ye hacca gider. Kabe'nin etrafını tavaf ettikten sonra da Arafat Dağı'na çıkar. Buradaki dostlarına bugün Kurban Bayramı arife günü olduğu için evde güzel yemekler piştiğini söyler. Bu yemeklerden tatmak ister. Bunu hisseden Bektâş, bir tepsi yemeği göz açıp kapayıncaya kadar Mekke'ye götürür. Bu mucizeyi gören hocası dönüşte asıl hacının Bektâş olduğunu söyler ve bundan sonra da Bektâş, Hacı Bektâş olarak anılır.¹⁰¹

Hacı Bektâş küçük yaşta göstermiş olduğu kerametleri ile çok tanınan bir veli olur. Daha sonra Rum (Anadolu) diyarına gönderilir. Hacı Bektâş'ı Rum'a gönderen kişinin Ahmet Yesevî olduğu söylenir. Ahmet Yesevî'nin yanındaki erenlerden biri, Rum erenlerinin Hacı Bektâş'ın geleceğini anlamaları için bir dut ağacı parçasını tutuşturarak Rum'a fırlatır. Orada bir veli bu parçayı tutarak, bugünkü Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi'nin bahçesine diker. Bu yanmış odun büyür ve meyve verir. Bugün, Balım Sultan Türbesi önünde yer alan dut ağacının bu efsanevi ağaç olduğuna inanılır. Hacı Bektâş bu işareti gönderdikten sonra, kendini engellemesinler diye güvercin donuna girer ve uçup Sulucakarahöyük'e konar. Bu noktadan sonra bugünkü Hacıbektâş ilçesi içinde Bektâşilikle ilgili bilinen mekânlarda yaşayarak hayatını devam ettirir.¹⁰²

¹⁰¹ John Kingsley Birge, **a.g.e.**, s. 39,40.

¹⁰² Murat Sertoğlu, **Bektâşilik**, İstanbul 1969, s. 57,58, 61,62

Hacı Bektâş Sulucakarahöyük'e geldikten sonra, burada bir çok efsanenin kahramanı olur. Bunlardan biri olan, Sulucakarahöyük'e ilk gelişi ile ilgili efsaneyi Vilâyet-nâmeden aktarıyoruz: “ Başında kızıl tâc, elinde Arabistan kerrakesi vardı. Çamaşır yıkayan kadınlara, bacılar dedi, karnımız aç, Tanrı rızası için yiyecek bir şeyiniz varsa verseniz. Kadınlar, derviş dediler burada yemek ne gezer ki sana verelim. Kadıncık hemen kalktı koştu, evine vardı , bir parça ekmeğin içine yağ koydu, getirip hünkâra verdi. Hacı Bektâş, artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin dedi.” Bu olaydan sonra Kadıncık Ana denilen kişi ve eşi İdris Hoca, Hacı Bektâş'ı evlerinde misafir ederler.¹⁰³

Hacı Bektâş uzun süre Kadıncık Ana'nın evinde kalmıştır. Her abdest alışında, Kadıncık onun abdest suyunu içermiş. Yine bir gün abdest aldığıında burnu kanamış ve bu kan abdest suyuna akmıştır. Adeti olduğu üzere Kadıncık bu suyu da içmiştir. Söz konusu burun kanından hamile kalan Kadıncık üç oğul doğurmuştur. Bunlar Habib, Hızır Lale ve Mahmud isimli kişilerdir.¹⁰⁴ Buradaki isimler farklı kaynaklara göre değişmektedir. Bu konuya Alevîlik-Bektâşîlik'in tarihsel gelişimi bölümünde de değinmiştik.

Alevîlik- Bektâşîlik farklı inançlardan gelen etkilerle yaşamış olsa da, kaynak kişi olarak Hacı Bektâş-ı Veli'nin öğretilerinden uzaklaşmamıştır.

¹⁰³ **Vilâyet-nâme**, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1995, s.29.

¹⁰⁴ **A.g.e.**, s.65,66.

3.HACI BEKTÂŞ-I VELİ KÜLLİYESİ

Bugün Nevşehir iline bağlı olan Hacıbektâş ilçesi düz bir coğrafyanın üzerine kurulmuştur (Resim 9).

Bugünkü külliyein çekirdeğini oluşturan ve Hacı Bektâş-ı Veli zamanında yapılan Çilehane (Kızılca Halvet) ve eklerine ilaveten, Hacı Bektâş-ı Veli'nin ölümünden sonra, Osmanlı Hükümdarı Orhan Gazi'den başlamak üzere, Murat Gazi, Yıldırım Bayezid ve Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan eklemelerle 16. yüzyılda tamamlanmış olan Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, 1807'de Padişah IV. Mustafa, 1862'de Abdülaziz ve 1895 yılında II. Abdülhamid tarafından da onartılıp genişletilerek, daha sonraki zamanlarda yapılan değişikliklerle bugünkü duruma gelmiş bulunmaktadır.¹⁰⁵

Tekkelerin ve türbelerin 1925'te kapatılması üzerine Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi bir süre Numune Ziraat Mektebi olarak kullanılmış, bu dönemde Maarif Vekaleti Asâr-ı Atika ve Hars Müdürü olan H. Zübeyr Koşay'ın gayretleri ile tekkenin barındırdığı eşya dağılmaktan kurtarılmış, içlerinde sanat değerleri olanlar envanteri yapılarak önce Ankara Kalesi'ndeki bir depoya, sonra Ankara Etnografya Müzesi'nin kurulması üzerine söz konusu müzeye taşınmıştır. Külliyein geniş kapsamlı onarımına 1958'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından başlanmış, 1959'dan itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından devam edilmiş, büyük ölçüde aslına uygun biçimde tamir edilen yapı topluluğu, 16 Ağustos 1964'te müze olarak ziyarete açılmıştır.¹⁰⁶

Külliyeinde birbirine geçit veren üç kapı, üç avluyu birbirine bağlamaktadır (Çizim 2). Çatal Kapı ile girilen Birinci Avlu'dan, Üçler Kapısı ile İkinci Avlu'ya

¹⁰⁵ Anonim, **Hacıbektâş** (HacıBektâş Belediyesi'nin hazırladığı tanıtım kitapçığı, sayfa numarası ve diğer bilgiler mevcut değil)

¹⁰⁶ Baha TANMAN, "Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi", **Nevşehir**, İstanbul 1996, s.146.

geçilir. Altılar Kapısı Üçüncü Avluya geçit verir. Tüm külliye birimleri arka bahçeleri de içine alan bir çevre duvarı ile kuşatılmıştır (Resim 10,11,12,13).

3.1. Birinci Avlu (Nadar Avlusu)

1958-1959 tarihlerinde Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi'nde yapılan restorasyon çalışmaları sırasında, Mahmut Akok külliyeinin rölevesini yapmıştır. Bu çalışma sırasında, yapı topluluğunun durumu da ele alınmıştır. Bu tarihlerde hala ayakta olan cümle kapısından Birinci Avluya girilmekte imiş. Ancak restorasyon sırasında bu kapı yıktırılmış ve eski **Çatal Kapı** külliyeinin cümle kapısı olarak onarılmıştır (Resim 14).¹⁰⁷

Mahmut Akok eski cümle kapısının bir fotoğrafını yayınlamıştır. Bu fotoğraftan, kapının kesme taş örgülü ve basık kemerli olduğu anlaşılıyor. Bugün kullanılan Çatal Kapı, 16. yüzyıl klasik Osmanlı mimarisi özelliklerini yansıtır. Kesme taş örgülü olan kapıda hiçbir süsleme unsuru yoktur. Basık kemerli giriş, sivri kemerli bir nişin içine alınmıştır. Giriş kemerinin üzerinde bugün “Kültür Bakanlığı Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi” yazısı yer almaktadır. Ancak bu kısımda bir kitabe olduğunu biliyoruz. Bezmi Nusret Kaygusuz'un naklettiği kitabe şöyledir: “*Talib-i hubb-i hakikat behreyâb-ı feyz olur/ Bab-ı Haktır Dergeh-ı Sultân Bektâş-ı Veli/ Mihr-i tevhîd-i hidâyet matlaidir bu makâm/ Sırr-ı envâr-ı Muhammed'le Ali'dir münçeli/ Kâ'betül- uşşâk bâşed in makâm/ Her ki nâkıs amed incâ şad tamam.*”¹⁰⁸ Külliyeinin girişinde yer alan bu kitabe; “*Gerçek sevgiyi isteyen feyzden nasibini alır/ Hak'ın kapısıdır Sultan Bektâş Veli Dergâhı/ Hak yolunun doğan güneşidir bu makam/ Muhammet'in nurunun sırrı ile Ali'dir yansıması/ Her noksan geliş olur tamam*” şeklinde Türkçeleştirilebilir. Külliyeinin giriş kapısında bu sözlerin yer alması, dergâhın amacını da ortaya koymaktadır. “Gerçek sevgiyi arayan kişi, tüm noksanlarıyla dergâha sığınır ve sonunda tamamlanır.”

¹⁰⁷ Mahmut Akok, “Hacı Bektâş-ı Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, S.10, Ankara 1967, s.28.

¹⁰⁸ Baha Tanman, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 14, s.463.

Külliye art arda üç avlulu bir plan kuruluşuna sahiptir Çatal Kapı'dan külliye'nin Birinci Avlu'suna girilir. **Nadar** Avlusu olarak ta bilinen Birinci Avlu'da, külliye birimlerinin bir kısmı yer almakta imiş (Resim 15). Ancak bugün, söz konusu birimlerden sadece Fevzi Baba ya da Üçler olarak bilinen çeşme bulunmaktadır (Çizim 3).

Birinci Avlu'da At Evi, Depo, Ekmek Evi, Çamaşırhane birimleri yer almaktaymış. Remzi Gürses; Çatal Kapı'dan girildiğinde solda kalan kısımda üstü kiremit kaplı ve iki kattan oluşan misafirhaneden söz eder. Bu misafirhane dergâhın çalıştığı son yıllarda yapılmış, ancak dergâh kapatıldıktan sonra yarıda kalmıştır. Daha sonra dergâhın son postnişini Salih Niyazi Baba'nın isteği üzerine tekrar ele alınmıştır. Ancak tüm çabalar sonuç vermemiş ve misafirhane tamamen ortadan kaldırılmıştır. Avlunun bu kısmında yer alan başka bir yapı da At Evi'dir. İki katlı ve kerpiçten yapılmış olan At Evi'nin ön tarafı çarşığı oluşturuyordu. Yapının üst katlarında ise , At Evi derviş ve babalarına ait odalar vardı. At Evi, kerpiç yapısı nedeniyle zamanla harap olmuş ve yıkılmıştır.¹⁰⁹

Birinci Avlu'nun solunda yer alan Misafirhane ve At Evi bugün tamamen yok olmuştur. Avlunun bu kısmı ağaçlandırılarak park haline getirilmiştir (Resim 16).

Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Birinci Avlu'sunun sağ tarafında da bir yapı grubu vardı. Kiler Evi, eski Mihman Evi ve Ekmek Evi'nin yer aldığı bu kısımda bir ekmek fırını da tespit edilmiştir. Ancak bu yapı grubu da restorasyondan sonra kaldırılmıştır. Bu yapı grubunun avluya bakan kısmı bir duvarla çevrilmiştir (Resim 17). Söz konusu duvarın önünde Fevzi Baba Çeşmesi bulunmaktadır.¹¹⁰

Birinci Avlu'da yer alan yapılardan biri olan Çamaşır Evi, aynı zamanda İkinci Avlu'da bulunan Mihman Evi'ne bitişiktir. Nadar Avlusu'na bir kapı ve bir pencere ile açılan Çamaşır Evi iki birimden oluşmaktadır. Birinci Avluya açılan mekân asıl Çamaşırhanedir. Çamaşır kazanının kaynatıldığı ocak bu mekânda

¹⁰⁹ Remzi Gürses, **Hacı Bektâş Rehberi**, Ankara 1964, s.18,19.

¹¹⁰ Mahmut Akok, **a.g.m.**, s. 28.

bulunur. Kuzey duvarında bulunan iki nişle diğer mekâna geçilmektedir. Bu mekân ise gusûlhane olarak kullanılmaktadır. Çamaşır Evi'nin suyu Üçler Çeşmesi'nden sağlanmaktadır.¹¹¹

3.1.1. Fevzi Baba (Üçler) Çeşmesi

Fevzi Baba ya da Üçler Çeşmesi olarak bilinen yapı, Fikriye Hanım tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin mimari yapısı ve süslemesi dikkate alındığında, külliye'nin bir çok yapısı gibi 16. yüzyılın ilk çeyreğine ait olmalıdır. Dergâhta postnişinlik yapan Hacı Feyzullah Baba'nın önderliğinde yapıldığından bu adı almıştır. Kemer altında, 1320/1902 tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır (Resim 18).

112

Nadar Avlusu'nda, girişe göre sağda yer alan Fevzi Baba Çeşmesi duvara bitişik olarak inşa edilmiştir. Söz konusu duvar, bugün var olmayan Ekmek Evi ile çeşme arasında yer almaktadır. Üçler Çeşmesi olarak ta bilinen çeşme, kırmızı ve sarı taşlardan inşa edilmiştir. Üç tane lüleye sahip olan çeşmenin eskiden üç lülesinden de su akmakta imiş ancak, bugün suyu oldukça azalmıştır. Çeşme aynasının etrafını iki kademeli kemer çevirmektedir (Resim 19). Bu kemerler alternatif olarak kırmızı ve beyaz taşlardan örülmüştür. Çeşmenin genelinde ise, beyaz taş ağırlıklı olmakla birlikte kırmızı taşlar da yer yer kullanılmıştır.

Çeşme üst kemerinden sonra zencirek motifinin kullanıldığı bir süsleme bordürü yer almaktadır. Bu bordürden sonra , sarı taşlarla örülmüş saçak silmesi yer almaktadır. Saçak silmesi üzerinde bir sıra kesme taştan sonra, Bektâşilikte sıkça kullanılan ve Hüseyini denilen bir başlık vardır. On iki dilimli olan ve çeşme kemerinin kilit taşının ekseninde olacak şekilde tasarlanan Hüseyini taç, çeşmenin tepesini taçlandırmıştır. Söz konusu tacın altında, kitabe boşluğuna benzer bir bölüm

¹¹¹ Baha Tanman, "Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, s.464.

¹¹² Remzi Gürses, a.g.e., s. 19., Baha Tanman, a.g.m., s.464.

yer almaktadır. Burada bir kitabe olup olmadığına dair bir bulguya rastlamadık (Resim 20).

Çeşmenin kitabesi, kemer altında çeşme aynasında yer almaktadır. Kitabenin altında bir Mühr-ü Süleyman yer alır. Çeşmede bugün var olan diğer süsleme unsurları ise dış kemerin iki yanında yoğunlaşmıştır. “Kemerin yanlarındaki yüzeylerin üst kısmında, kırmızı ve sarı taşlarla yontulmuş örgü motifleriyle iki gülçe vardır (Resim 21). Saçak silmesinin altındaki zencirek kabartmalı bordür de iki gülçe tarafından kesintiye uğramıştır.” Çeşmenin yalağında biriken su, bir kanalla İkinci Avlu’daki Meydan Havuzu’na akmaktadır.¹¹³

Çeşmenin kitabesi şöyledir:

*“Asitan-ı Hacı Bektâş-ı Veli’de nice zat
Eseri hayrederek eylemiş ümidi necat
İşte bu nev eser muteber inşasında
Türbedar Fevzi Baba oldu delilül hayrat
Çâkeri Aliâba Fatıma, Fikriye hanım
Yapırdı bir çeşme ki tahsin eder ehli hasenat
Dilerim bais ve banisini zati vehhap
Kevser-yap ile seyrap ede ruzi arasat
Aktı tarihi mizap kaleminden Kâmi (şeyh baba)
Şüheda aşkına Ya Hü içiniz abu hayat” 1320/1902¹¹⁴ (Resim 22)*

3.1.2. Üçler Kapısı

Bektâşîlik’in dinsel seremonisinin en önemli bölümlerinin yer aldığı İkinci Avlu’ya geçit veren Üçler Kapısı, anıtsal bir ifadeye sahip değildir (Resim 23). Kapı, Birinci Avlu ile İkinci Avlu’yu ayıran duvarın ortasında yer alır. “Bu kapı,

¹¹³ Baha Tanman, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, s. 464.

¹¹⁴ Remzi Güeses, *a.g.e.*, s. 19.

kalıbı ruhtan ayırır. Kalıbın Birinci Avlu'da kalacağına, ruhun buradan İkinci Avlu'ya gireceğine inanılırdı".¹¹⁵

Kapının mimari özelliklerine baktığımızda, oldukça yalın bir kuruluşa sahip olduğunu görürüz. Sivri kemerli kapının üzerindeki duvar üçgen alınlıkla son bulmaktadır. Sarı renkte kesme taşlarla inşa edilen kapının süslemelerinde kırmızı taşlar kullanılmıştır. Söz konusu süslemeler kapının iki yanında yer almaktadır. Kareler içine alınmış on iki dilimli gülçelerin köşelerinde çeyrek güneş motifleri görülür. Bektâşîlikteki on iki imam inancının yansımalarını külliyein bir çok yerinde görüyoruz. Burada, gülçelerin kuruluşunda on iki imam inancına vurgu yapılmıştır.

3.2. İkinci Avlu (Dergâh Avlusu)

Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi art arda avlulu bir plan kuruluşuna sahiptir. Bu plan kuruluşu Osmanlı saray mimarisinin adeta bir versiyonudur. Külliyein avluları ve avluların bünyesinde bulunan birimler, Alevî-Bektâşî dinsel ritüelinin yansımalarını taşımaktadır. Ayinlerin uygulanışı, dergâhta çalışan dedelerin ve babaların konumları ve görevlerine göre mimari birimler de şekil almıştır (Resim 24, 25).

Yukarıda söz ettiğimiz Birinci Avlu'ya genel olarak baktığımızda, dergâhın asıl mekânları için bir hazırlık fonksiyonu üstlendiğini söyleyebiliriz. Birinci Avlu dergâha dışarıdan gelenlerin ve dergâhta yaşayanların günlük ihtiyaçlarını karşılayan mekânların bulunduğu bir yerdir. İkinci Avlu, avluda yer alan Meydan Evi'nden dolayı Dergâh Avlusu olarak isimlendirilmiş olmalıdır. Aslında İkinci Avlu'da yer alan Kiler Evi, Mihman Evi, Aşevi gibi birimler; söz konusu avlunun tam bir dinsel kimliğe bürünmediğini akla getirebilir. Ancak Bektâşîlikteki inançlara baktığımızda durumun değiştiğini görürüz. Bektâşîlik, din ile ilgili hiçbir şeyi günlük yaşamdan

¹¹⁵Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C.1, Ankara 1998, s.454.

Dergâh Avlusu'na Üçler Kapısı'ndan girilmektedir. Girişin sağ ve sol taraflarında revaklarla oluşturulmuş bir düzen söz konusudur. Solda yedi tane revak sırası yer alır. Revaklar, sivri kemerlidir. Sarı renk taşlardan örülen revakların üst örtüsü, ahşap merteklerle oluşturulmuştur (Resim 26).

İkinci Avlu'nun sol kanadında Aşevi ve Tekke Cami yer alır. Sağ tarafta ise, revak gerisinde; Kiler Evi (üst katı Dedebaba Köşkü olarak değerlendirilmiştir), Meydan Evi ve Mihman Evi aynı çizgi üzerinde yan yana yer almaktadırlar (Çizim 5).

Avlunun sağında ise sekiz adet revak sırası yer alır (Resim 27). Bu revakların beş tanesi Aşevi birimlerinin önünde, üç tanesi de Tekke Cami önünde yer alır. Girişte ilk revakı İkinci Avlu duvarına bağlayan kısımda Aslanlı Çeşme ile ilgili bir kitabe yer alır (Resim 28). Kitabe metni şöyledir:

*“Malkoç Bali İbn-i Ali Hazretleri
Gaziler serdarı ol din eri
Hacı Bektâş-ı Veli'nin aşkına
Eyledi cari bu aynı kevseri
Tarihi dokuzyüz altmış ikide
Teşnelikten (susamışlık) oldu abdalın beri (1554)”*

Sağda yer alan revaklardan, dördüncü revak kemerini beşinci revaka bağlayan kısımda iki kitabe yer almaktadır (Resim 29, 30). Bu kitabelerin metni Aşevinin anlatılacağı bölümde verilecektir.

Dergâh Avlusu içinde; Aslanlı Çeşme, Aşevi, Aşevi Köşkü, Tekke Cami, Kiler Evi, Mihman Evi, Meydan Evi , Dedebaba Köşkü ve Meydan Havuzu yer almaktadır. Söz konusu birimler avlu revaklarının gerisine konumlanmışlardır. Şimdi bu birimleri mimari özellikleri ve nitelikleri ile ele alacağız.

3.2.1. Aslanlı Çeşme

Aşevi köşkünün altındaki eyvanda yer alan Aslanlı Çeşme, külliye'nin ikinci ve en önemli çeşmesidir. Dergâh Avlusu'nda yer alması çeşmenin kutsal bir kimliğe bürünmesini sağlamıştır (Resim 31).

962/1554-55 tarihli çeşmenin inşa kitabesi, çeşmenin sağındaki payenin üzerine taşınmış, ihya kitabesi ikinci kemere yerleştirilmiştir. Çeşmenin asıl kitabesinin metnini yukarıda İkinci Avlu'yu tanıtırken vermiştik. Dört kademeli olan çeşme nişinin merkezinde çeşmeyi 1270 (1853-54) yılında ihya eden Kara Fatma Hatun'un Mısır'dan getirttiği söylenen aslan heykeli yer alır (Resim 32). Söz konusu heykel, genel özellikleri ile Batı Sanatı etkileri taşır. Aslan heykelinin böyle bir külliye'de yer alması ise, Bektâşîlik'te Hz. Ali'nin "Allah'ın Aslanı" olması ile açıklanabilir.¹¹⁶

Dört kademeli olarak düzenlenmiş olan çeşme nişi, sarı ve kırmızı taşların alternatif kullanımı ile oluşan iç içe altı adet sivri kemere sahiptir (Resim 33). Çeşme nişinin merkezinde yer alan aslanın ağızındaki bir lüleden su akmaktadır. Çeşmeye ait diğer iki lüle, merkezdeki kemerin ayaklarında yer almaktadır. Bektâşîlik'te önemli bir sembol olan teslim taşı, külliye'nin bir çok yerinde olduğu gibi burada da görüyoruz. Beş adet teslim taşı çeşme kemerlerinin çeşitli yerlerine kakılmıştır.

En dıştaki kemerin yanlarına on iki dilimli birer gülçe, tepesinde helezoni yivlere sahip bir kabara, bunun yanlarında geometrik geçmelerle dolgulu iki gülçe dikkati çeker. Aslanlı Çeşme Osmanlı klasik dönemine ait bir eser olmasına rağmen, Selçuklu ve Memluk etkilerinin de sezildiği bir taşra üslubunu da yansıtmaktadır.¹¹⁷

¹¹⁶Baha Tanman, "Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, 464-65.

¹¹⁷ A.g.m., s.465.

3.2.2. Meydan Havuzu

Üçler Kapısı'ndan girişte, İkinci Avlu'nun güneyinde yer alan Meydan Havuzu, külliyyede bulunan su ile ilgili yapıların üçüncüsüdür (Resim 34).

Kare planlı ve toprak üstü kuruluştaki olan havuzun üçler kapısına bakan kısmı üçgen alınlık şeklindedir. Alınlığın havuza bakan kısmında mermer kitabe bulunur.¹¹⁸ Üçgen alınlığın üzerinde bir Bektâşî tacı yer alır. Fevzi Baba Çeşmesi ve Aslanlı Çeşme bu havuzu beslemektedirler. Havuzun suları avlunun taş döşemelerinin altındaki bir kanaldan Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi istikametine doğru Hazret Avlusu'na ve oradan da has bahçeye akıtılmaktadır.¹¹⁹ Mermerden yapılmış olan Hüseyni taç başlığın altında bir "tuğra" ve onun altında "maşallah" yazısı vardır. Daha altta sağda, "sene 1326", solda "sene 1324" yazılmış olup, bunun aşağısında da şu manzum yer alır:

*" Bahr-î ummân-ı vilâyet hacı Bektâş-ı Velî
Hânkaah-ı feyz-î Bâridir hemân cennet mesil
Vâli-î Beyrût Devletlû Halil Pâşâ gibi
Bir vezîrin hem-ser-î ismetveri Zehrâ Adil
Nâzile hânım bu havzı etti inşâ tekkede
Yaptı gûyâ Cennet-ül-Me 'vada ayn-î selsebil.
Hacı Feyzullâh Baba gayret-i himmet ile
Oldu icrâsında bu havz-ı safa-bahş 'ın delîl
Saki-i kevser, Şehîdi Kerbela 'nın aşkına
Herbirî olsun ilâhi nâil-i ecri cezil .
Kilk-î remzinden güher târîh cârîdir hemân
Ab- Kevser oldu bu havz-ı dilâra 'da sebil. "*¹²⁰

Mehmed Es 'ad Mucurî

¹¹⁸ Mahmut Akok, *a.g.m.*, s.249.

¹¹⁹ Remzi Gürses, *a.g.m.*, s. 23, 24.

¹²⁰ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle...*, s.455

3.2.3. Aşevi ve Aşevi Köşkü

Aslanlı Çeşme'nin hemen yanındaki kapıdan **Ekmek Evi**'ne girilir. Ancak bugün Ekmek Evi'ne ait kısımlar yıkıldığı için, bu kapı arka bahçeye açılmaktadır. Ekmek Evi'nin sağındaki bir kapıdan **Aşevi Köşkü**'ne çıkılmaktadır. Köşk tarikat ocakları sayısına dahil değildir. Aşevi Köşkü ancak hükümet tarafından gönderilen memurlar, taşradan gelenler veya dergâhla ilgili ziyaretçilerin misafir edilmesi için yapılmış bir yerdir. Aynı zamanda günün her saatinde açık bulundurulmuş köşke ocak babaları gelerek dinlenirdi. Bazen dedebaba , dergâhın genel işlerini görüşmek için babalarla burada toplantı yapardı.¹²¹

Aşevi Köşkü ahşap imiş. Tahta merdivenlerle çıkılan holün sağında derviş odası, tam karşısında köşke ait kiler odası ve onun yanında da misafir-baba odası vardır. Holdeki diğer bir kapıdan da Aşevi damına çıkılmaktadır. Köşteki derviş odası dar bir prizma şeklindedir. Burası dergâha gelecek misafirlere ikram edilecek malzemelerin konulduğu bir yer olarak kullanılmaktadır. Köşkün dar bir deposu vardır. Baba odası ise eskiden balkonlu iken, sonradan bu balkonlar kaldırılmıştır. Odanın karşı duvarında Türk tarzı bir ocak yer almaktadır.¹²²

Aşevi Köşkü, bugün ahşap değil kâgir olarak tekrar inşa edilmiştir. Aslından oldukça farklı olarak inşa edilen köşk, müze idaresi olarak kullanılmaktadır.

Aşevi'ne girmeden önce iki revak kemer arasında yer alan iki kitabe dikkatimizi çeker:

*“Ey günahkâr örtün yüzü kara
Ne yüz ile hazrete karşı vara” 951/1544*

*“Tecdit kıldı (onardı) 1286 aş haneyi
Tak ve revaki Hasan Dede” (1849)*

¹²¹ A.g.e., s.26,27.

¹²² A.g.e., s.27.

Söz konusu kemer arkasından bir kapı ile Aşevi'ne girilir (Resim35). Sivri kemerli olan bu kapıdan bir hole girilir. Aşevi girişini oluşturan birinci holden bir kapı ile ikinci hole geçilmektedir (Resim 36). Sarı kesme taşlarla örülmüş olan kapının kitabesinde şunlar yazmaktadır: “*Bina hazel mutbakil mübareketil HacıBektâş-ı Horasaniyi el mamur. Sahibül hayratı Bali Bey bin Malkoç rahmetullahı aleyh 968/1560.*” Bu kitabenin hemen üstünde, renkli Hacibektâş taşından yapılmış iki tane teslim taşı yer alır. Bu iki teslim taşı arasında bulunan bir delik, ikinci holü aydınlatmak için konulmuş olmalıdır. Kapının her iki yan sövelerinin üst kısmında birer servi resmi bulunur. Bu serviler Bektâşilik'deki “doğruluk” ilkesini sembolize etmektedir.¹²³

İkinci holü asıl Aşevi mekânına bağlayan kapının kemeri, Aşevine geçit veren ilk iki kapıya göre daha alçak tutulmuştur. Söz konusu kapı kemerinin üzerine, külliye'nin bir çok biriminde karşımıza çıkan bir teslim taşı kakılmıştır. Bu teslim taşının üzerinde yer alan bir süsleme panosunun ortasında da başka bir teslim taşı daha bulunmaktadır (Resim 37). Kapının sağ yan sövesinin üst kısmında bir el figürü yer almaktadır.

Aşevi girişini oluşturan iki koridor ve üç kapıyı bu şekilde tanıttıktan sonra, Aşevi'nin asıl mekânları olan birimlere geçebiliriz (Çizim 6).

Giriş koridorlarının sağında, Aşçı Baba ile, Aşevi Babası'nın odaları; solunda ise Aşevi kilerini oluşturan iç içe iki birim yer alır. Aşçı Baba odası dikdörtgen (4x3m) planlıdır (Resim 38). Beşik tonozla örtülü odanın kuzeyinde koridora açılan kapısı ve batıda revaka açılan penceresi bulunur. Burada hangi Aşçı Babaya ait olduğu bilinmeyen bir lahit yer alır. Aşevi Babası odası ana mekâna hakim bir plan durumu gösterir. Çok sayıda dolap nişine sahip olan odanın kuzey duvarında koridora açılan bir penceresi, doğu duvarında ise asıl Aşevi mekânına açılan bir kapı ile bir penceresi bulunur. Böylece Aşevi Babası hem Aşevine giren çıkanları ve hem

¹²³A.g.e., s. 28,29.

de yemek pişiren dervişleri görebilmektedir. Aşevi Babası odası, batı duvarında tavana bitişik iki tepe penceresi ile aydınlatılmıştır.¹²⁴

Aşevi birimlerden olan kiler mekânları giriş hollerinin solunda yer almaktadır. İki odadan oluşan kiler birimleri, birbiri ile bağlantılıdır. Odalar güney yönünde birer kapı ile koridorlara, doğu yönünde ise kemerle ana mekâna açılmaktadır.

Aşevi'ne ait yan birimler, asıl Aşevi mekânının batısında sıralanmışlardır. Asıl Aşevi mekânı ahşap kirişlerden oluşan düz damla örtülmüştür. Kare planlı olan mekân, kuzey güney yönleri doğrultusunda uzanan bir kemerle ikiye bölünmüştür. Mekânın doğu duvarında üç tane ocak yer almaktadır (Resim 39). Bu ocaklar üzerinde birer kazan bulunur. Bu kazanlardan ortada yer alanı “karakazan”dır. Aşevinin kuzey ve güney duvarlarında da üzerinde kazanların bulunduğu ikişer ocak yer alır. Toplam yedi adet kazanın yer aldığı Aşevi'nin ortasında ise et kesmek için kullanılan taş seki yer almaktadır.

İslam öncesi ve sonrası Orta Asya Türk topluluklarında “ateş ve ocak kutsal kabul edilirdi. Yerleşik düzen sonrasında evde yakılan ocak ta kutsanmıştır. Antik Anadolu uygarlıklarında da “ocak kültü” geleneği vardır. Orta Asya ve Antik Anadolu inançlarını sentezleyen Alevî toplumunda “ocak kültü” geleneği özümsemiş ve kendi töresinin kuralı haline gelmiştir. Öyle ki Alevî-Bektâşî toplumu “ocak” unsurunu “dede ocakları” şeklinde kurumsallaştırmıştır.¹²⁵

Bektâşî tekkelerinde, yılın belirli günlerinde gelen ziyaretçilere yemek dağıtma geleneği vardır. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği Muharrem ayının onuncu gününe rastlayan yas törenlerinde Bektâşî tekkelerinde aşure pişirilir ve bu tören için her yerden gelen insanlara dağıtılırdı. Bu törende,

¹²⁴Baha Tanman, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, s. 465.

¹²⁵İsmail Onarlı, “Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti”, *Hacı Bektâş-ı Veli Araştırma Dergisi*, S, 12 Ankara 1999, s. 25.

kutsal “karakazan” dualar edilerek ve gülbanglar çekilerek ocağa konur, tören süresince ziyaretçilere dağıtılan aşure burada pişirilirdi.¹²⁶

Karakazanın üzerinde yazıtlar bulunur. Bu yazıtlardan biri kazanın iç yüzündedir: “*Vakf-ı Sultan Hacı Bektâş Veli, Yâdigâr-ı Sersem Ali (iki defa). Tamir/i Selanikli Elhâc Hasan Dede 1290/1873*”. Başka bir yazı daha vardır: “*Vakf-ı Hacı Bektâş Veli, Yâdigâr-ı İbrahim Paşa 1127/1715*”. Karakazanın bacasında da bir yazı vardır, ancak okunamamıştır (Resim 40).¹²⁷

Aşevi içinde yer alan ve doğu ile kuzey ve güney yönüne yerleştirilen ocaklar, mekân içinde özellikle vurgulanmışlardır. Yemek pişirmede kullanılan eşyaların, özellikle de kazanların büyük boyutlarda yapılmış olması, Alevî-Bektâşî inancındaki “ocak” unsuru ile ilişkili olmalıdır. Elbette sadece ocak kültürü değil, paylaşmaya verilen önem ve misafirperverlik (eski deyimle mihmandarlık ki, külliye de iki tane mihman evinin bulunması da bunu kanıtlar) de söz konusu durum ile ilişkilidir.

3.2.4. Tekke Cami

Dergâh avlusunun sağ kanadında yer alan revak sistemi gerisinde Aslanlı Çeşme, Aşevi ve Tekke Cami yer almaktadır. Dergâhın su ihtiyacını karşılayan bir çeşme ve yemeklerin pişirildiği bir Aşevi’nden sonra ibadete ait bir mekân bu diziyi tamamlamaktadır (Resim 41, Çizim 7).

Kaynaklarda caminin inşa edildiği tarihlere ilişkin farklı bilgiler bulunmaktadır. Remzi Gürses; caminin Vakay-ı Hayriye ‘den (1826) önce burada bulunmadığını söyler. Bugün caminin bulunduğu alanda “Ak Cennet” adı verilen ve Yeniçerilerin savaşa çıkış ve teşkilatla ilgili tüm törenlerin başlangıcı olan törenlerin yapıldığı bir alan bulunmaktadır. İstanbul’dan gelen Yeniçeriler, yüzleri türbe tarafına dönerek bir gülbank okurlar: “*Allah, Allah, illalah. Baş üryan sine püryan,*

¹²⁶ Ahmet Işık Doğan, a.g.e, s.111,112

¹²⁷ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle...*, s.458.

*kılıç kalkan. Bu meydanda nice başlar kesilir, hiç olmaz soran...eyvallah, eyvallah, kahrımız kılıcımız düşman ziyan, kulluğumuz iyan, üçler, yediler, kırklar gülbankı Muhammedi nuru nebi keremi pirimiz, Hünkarımız Hacı Bektâş-ı Veli demine devranına Hu diyelim, hu... 1834 yıllarında Ak Cennet meydanında cami yapılmasına karar verilmiştir. 1886 yılında ilk onarımı yapılmış ve 1958 yılında cami bugünkü şeklini almıştır.*¹²⁸

Hasluck da Tekke Camii'nin, II. Mahmud zamanında, Hacı Bektâş'ı Sünni Nakşibendi Şeyhi olarak göstermek isteyen bir anlayış sonucunda yapıldığını yazar.¹²⁹

Ancak Baha Tanman bu tespitin yanlış olduğunu söyler. Bunun nedenini de şöyle açıklar: “Mescidin tasarımı, basık oranları, özellikle de ayrıntıları Osmanlı mimarisinin henüz klasik üslubunun oluşmadığı dönemine, yani Mimar Sinan'ın hassa baş mimarlığı döneminden (1538-1588) öncesine aittir. Ayrıca mihrabı, basık köşe trompları ve üç merkezli kemeri ile, Dulkadıroğulları'nın bazı camilerindeki mihrapları andırmakta, mescidin önünde son cemaat revakı ile Balım Sultan Kümbeti girişindeki revakın aynı mimarın eseri olduğu ise ilk bakışta fark edilmektedir. Külliye'yi 1948 yılında ziyaret etmiş olan Cevat Hakkı Tarım, ‘Aşevi’nin yanındaki Cuma Cami'nin kitabesi başlığı altında günümüzde yerinde bulunmayan ve düzeltilerek aktarılan şu metni vermektedir: “*Bu mescid Şehsuvar Bey oğlu Ali, Bayezid Han oğlu ulu sultan Selim Şah zamanında 926 yılında yaptırıldı (1520).*”¹³⁰

16. yüzyılda yaşadığı bilinen Pir Sultan'a ait bir şiirin bir dördlüğü şöyledir:

“Pir elinden dolu içtim
Doğdum elinize düştüm
Ak Cenneti gördüm geçtim
Hünkar Hacı Bektâş-ı Veli.”¹³¹

¹²⁸ Remzi Gürses, a.g.e., s. 48,49.

¹²⁹ F.R Haslok, *Bektâşîlik Tetkikleri*, Ankara 2000, s. 3.

¹³⁰ Baha Tanman, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, s. 460,461.

¹³¹ Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal*, İstanbul, 1989, s.178.

Bu şiirde, Pir Sultan'ın Hacı Bektâş Dergâhı'nı gezip gördüğünü anlıyoruz. Yukarıdaki dörtlükte ise dergâha ait olan birimlerden “Ak Cennet”ten söz ediliyor. Bu dörtlüğü referans aldığımızda, 16. yüzyılda “Ak Cennet” adında bir yerin varlığından emin olabiliriz. Fakat, halk şiirinin yazıya geçirilmediğini düşündüğümüzde, buradaki bilgi bizim için tatmin edici olmayabilir.

Bu bilgiler ışığında bir şey daha söylemek mümkündür. Bektâşîlik lağvedilmeden önce (1826 dan önce) cami mekânı Ak Cennet adı ile Yeniçerilerin tören yeri olarak kullanılmış olabilir. Daha sonra Nakşibendiye tarikatının burada faaliyete geçmesi ile törensel işlevini kaybedip, namaz kılınan bir yere dönüşmüş olabilir. Ancak bu cami ile ilgili 1520 tarihli bir kitabe metni olduğunu biliyoruz. Bu tarih Balım Sultan'ın postnişin olduğu döneme rastlar. Pir-î sani olarak bildiğimiz Balım Sultan'ın tarikata yenilikler getirdiğini biliyoruz. Söz konusu yeniliklerden yukarıda bahsetmiştik. Aslında cami fikrinin bir yenilik olarak tarikata girmesi hiçbir kaynakta yer almamaktadır. Ancak burada bunu düşünmek mümkündür.

Bugün gördüğümüz Tekke Camii de son onarımda yenilenmiştir (Resim 42,43). İç mekândaki keleşî süslemeler klasik Osmanlı tarzında 20.yüzyılda yapılan süslemeler olmakla birlikte yer yer tahrib olmuşlardır.

3.2.5. Kiler Evi

Dergâh avlusunun kuzeybatı köşesinde yer alan Kiler Evi, üst katında yer alan Dedeşaba Köşkü ile birlikte bir bütünlük gösterir. Dergâhın önemli işlerinin yürütüldüğü mekânların bir arada yer aldığı bu yapı topluluğu içinde, önce alt katta yer alan Kiler Evi'ni tanıtaçağız.

Kiler Evi Bektâşî tekkeleri içinde, yalnız bir ambar ya da depo niteliğı taşıyan bir yapı değildir. Tekkenin en kıdemli babası olan ve diğersleri arasında Dedeşaba olarak sayğı gören bir kişı tarafından yönetilir. Aşevi Babası, Çamaşır Evi Babası gibi kişiler, yalnızca kendilerini ilgilendiren bölümlerden sorumludurlar. Ancak

dedebaba dergâhın tamamı üzerinde söz sahibidir. Kiler Evi tekkenin yönetim merkezidir. Tekkenin kasası, kıymetli eşyaları, ayinlerde ve törenlerde kullanılan kutsal emanetleri, tesbihler , buhurdanlıklar, kandiller şamdanlar, teber, nefir, keşkül teslim taşı gibi gereçleri tekkenin bu bölümünde korunurdu. Ayrıca, Kiler Evi Babası'nın oturması için yapılmış olan Dedebaba Köşkü de Kiler Evi bölümünde bulunur.¹³²

Bugün Kiler Evi ziyarete açık değildir. Mekânın içi müze deposu olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bu birimin iç mekânı ile ilgili bilgileri daha önce yapılmış çalışmalardan aktarıyoruz.

İkinci Avlu'nun kuzeybatı köşesindeki ilk revak gerisinde yer alan bir kapı ile Kiler Evi'ne girilir (Resim 44). Sarı renkli kesme taşlarla inşa edilmiş olan kapı, bir kemerle taçlandırılmıştır. Söz konusu kapı kemerinin ortasında, dergâhın diğer birimlerinin kapılarında da görmeye alışık olduğumuz sarı renkli bir teslim taşı kakılmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz kapıdan küçük bir hole girilir. Dervişlerin yatıp kalktıkları ve bir bekleme salonu gibi kullanılan bu holün sağ ve solunda sedirler bulunur. Giriş aksında iki sedir arasındaki kapıdan birkaç basamakla baba odasına girilmektedir. Geniş ve uzunca bir mekân olan bu odanın tavanı düz ağaçlarla örtülüdür. Karşı duvarda bir ocak ile iki yanında iki penceresi olan odanın sağ ve solundaki duvarlarda dolapları vardır.¹³³

Birinci holün sağ tarafındaki bir kapıdan ikinci bir hole girilmektedir. Bu holün tam karşısında Kiler Evi'nin özel mutfağı vardır. Mutfakta yüksek ve geniş bir kemerin altında yemek ocağı vardır. Ocağın iki yanında bulunan pencereler içeriği aydınlatmaktadır. Mutfağın diğer duvarlarında eşya koymaya yarayan dolaplar bulunur. Mutfak holünden kiler ambarına geçilir. Toprak örtülü tavanı iki kemere

¹³² Ahmet Işık Doğan, *a.g.e.*, s. 110.

¹³³ Remzi Gürses, *a.g.e.*, s. 41.

oturan ambarın içi yiyeceklerin korunması için soğuktur. Mutfak holünün sağ tarafında açılan bir kapı ile de dedebabanın kışın oturacağı bir odaya girilmektedir.¹³⁴

3.2.6. Dedebaba Köşkü

Dedebaba Köşkü Kiler Evi'nin üstünde yer almaktadır. Dinsel kimliği ile birlikte önemli bir sivil mimarlık örneği de sayılabilecek köşk, revak sisteminin dışında ve ikinci katta yer alması ile bağımsız bir durum da gösterir. Köşke, metal korkuluklu ve taş dokulu bir merdivenle çıkılır (Resim 45). Merdivenlerin bitiminde solda bir teras yer almaktadır. Bu teras bugün camekânla kapatılmıştır. Teras içinden iki kapı vasıtasıyla köşke girilebilmektedir. Bu kapılardan biri bir odaya açılmaktadır. Ancak, söz konusu oda, bugün arşiv olarak kullanıldığından açılmamaktadır. Bu odanın ahşap bezemeli bir kapısı vardır. Köşke çıkan merdivenler direkt olarak ikinci odanın kapısına çıkmaktadır (Resim 46). Ahşap olan kapı kanadı, bitkisel ve geometrik desenlerle süslenmiştir. Bu kapının kemeri sarı renkli kesme taşlardan inşa edilmiştir. Ancak kapının kilit taşı kırmızı renklidir ve bu taşın ortasına yeşil renkli bir teslim taşı kakılmıştır.

Söz konusu kapının açıldığı odanın tavanı yuvarlak merteklerle kapatılmıştır (Resim 47). Aşevine ait birimlerde ve revakların örtü sisteminde de benzer durumla karşılaşırız. Odada bir ocak nişi bulunmakta ve bu nişin iki yanında yer alan pencerelerle oda aydınlanmaktadır.

Bu odanın içinde bulunan başka bir kapı ile salona geçilmektedir (Resim 48). Bu kapı kanadı da ahşap bezemeli olarak tasarlanmıştır. Kapı kemeri diğer kapıya benzer şekilde kırmızı renkli kilit taşı üzerine teslim taşı kakılmış olarak yapılmıştır. Kemerin üzerinde boya ile yapılmış bir besmele levhası yer almaktadır. Dedebaba'nın toplantılarını yapmak için kullandığı bu salonda çok sayıda dolap bulunmaktadır.

¹³⁴ A.g.e., s. 41,42.

Uzun bir süre kütüphane olarak kullanılan Dedebaba Köşkü, Hacı Bektâş'ta kurulan kültür merkezinin faaliyete geçmesi ile birlikte boşaltılmıştır. Bugün, kültür merkezine bağlı, müzeden bağımsız bir durum gösterir.

Dedebaba Köşkü ile ilgili bilgileri burada noktaldıktan sonra, Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı Horasân postunda oturan dedebabaların listesini eklemeyi uygun gördük:

Adı	Posta oturuşu ve ölümü	Posta oturuş süresi/yıl
Sersem Ali Dedebaba	1551/1569	19
Elhac Ahmed Ali Dede	1569/1569	1
AbdullahBaba (Dimetokalı Ak Abdullah Baba	1569/1596	27
Dimetokalı Kara Halil Baba	1596/1628	33
Dimetokalı Elhac Vahdeti Dedebaba	1628/1649	22
Elhac Seyyid Mustafa Dedebaba	1649/1675	26
Bilecikli Seyyid İbrahim Agâhi Dedebaba	1675/1689	15
Urfalı Es-Seyyid Halil İbrahim Dedebaba	1689/1714	26
Serezli Hacı Hasan Dedebaba	1714/1736	22
Kırımlı Hanzâde Mehmed Külhan Dedebaba	1736/1759	24
Dimetokalı Seyyid Kara Ali Dedebaba	1759/1783	25
Sinoplu Seyyid Hasan	1783/1790	7

Dedebaba		
Horasanalı Hacı Mehmed Nuri Dedebaba	1790/1799	9
Kal'acıklı Seyyid Halil Hâkii Dedebaba	1799/1813	15
Sivaslı Mehmed Nebi Dedebaba	1813/1834	21
Merzifonlu Hacı İbrahim Dedebaba	1834/1835	1
Vidinli Seyyid Hacı Mahmud Dedebaba	1835/1846	12
Sofyalı Saatçi Ali Dedebaba	1846/1848	2
Çorumlu Seyyid Hasan Dedebaba	1848/1849	1
Yanbolulu Elhac Ali Turâbi Dedebaba	1849/1868	19
Selanikli Hacı Hasan Dedebaba	1868/1874	6
Konyalı Perişân Hafız Ali	1868/1874	6
Elhac Mehmed Ali	1879/1907	28
Malatyalı Hacı Mehmed	?/1897	Vekaleten kalmıştır.
Hacı Feyzullah Dedebaba	1897/1913	16
Salih Niyazi Dedebaba	1913/1941	28
Ali Nâci Baykal Dedebaba	1930/1960	30
Salih Bedrettin Noyan Dedebaba	16 Temmuz 1960	6 Kasım 1997 ¹³⁵

3.2.7. Meydan Evi

Alevî-Bektâşî adap ve erkânının ya da başka bir ifade ile dinsel ritüelinin ana mekânı olan Meydan Evi, Dergâh Avlusu içindeki konumu itibari ile de merkezi bir durum gösterir. İkinci (Dergâh) Avlu'nun sol kanadının merkezinde yer alır (Resim 49,50). Külliye içinde batı yönünde yer alır. Söz konusu avlunun Dergâh ismi ile nitelendirilmesi de Meydan Evi'nin bu avlu içinde yer alması ile ilgilidir.

Meydan Evi önünde dış taraftaki sütunun üzerinde şu yazıt vardır: “*İdüp tamirini hayrat /Nebî dede olsun dilşâd /Sene bin iki yüz otuz/Sekizde eyledi bünyad*” (1822). Yine Meydan Evi önündeki kemer üzerinde bir yazıt yer alır: “*Etti tâmîr'in Turâbî hâne-i tâkın cedîd /Avn-î Hakk bin iki yüz seksen iki târih bedid*” (1865).¹³⁶

Avlunun sol tarafında yedi tane revak bulunur. Girişe göre beşinci revak kemeri gerisinden açılan bir kapı ile Meydan Evi'ne girilir (Çizim 8). Sarı renkli taşlarla örülmüş olan kapının lento taşı bezemelidir (Resim 51). Geometrik geçmelerle süslenmiş olan lento taşının üzerinde kitabe şeridi bulunur (Resim 52). Kitabede şunlar yazılıdır: “*Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başladım. Devleti daim olsun. Bu imaret meşayin meliki evliya soyu Ahi Murad yediyüz altmış dokuz senesi Ramazan mübarekinden arife günü yaptı. Sene 769/1367.*” Kapının sivri kemerinde kakılmış bir teslim taşı ile karşılaşırız. Buradaki kitabe külliyenin en eski tarihli kitabesidir. Bu kitabede adı geçen Ahî Murad'ın Murad Hüdavendigâr olup olmadığı konusu ise netlik kazanmamıştır.¹³⁷

Söz konusu kapıdan bir hole giriyoruz. Sağlı sollu sedirlerin bulunduğu bu hol asıl Meydan Evi mekânından önce bir hazırlık mekânı vazifesi görmektedir. Giriş kapısının iki yanındaki pencerelerle aydınlatılan bu holde sedirler bulunmaktadır. Holün sol tarafından uzanan L şeklindeki koridor dergâhın has bahçesine açılmakta

¹³⁵ Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle...**, s. 321,322.

¹³⁶ A.g.e., s.461.

imiş. Ancak bugün bahçeye geçit veren kapı kapalıdır. Bugün dergâha ait keşkül, taç gibi tarikat eşyalarının sergilendiği bu bölüm cem ayininden sonra kurulan “muhabbet divanında” kullanılan eşyaların konulduğu bir mekândır.

Yukarıda söz ettiğimiz ve Meydan Evi’nin giriş kısmını oluşturan holden giriş aksındaki bir kapı ile ayinlerin yapıldığı asıl mekâna girilir (Resim53). Bu mekâna geçit veren kapı, siyah-beyaz taşlarla alternatif olarak örülmüş bir kemere sahiptir. Bu kemerin üzerinde ise, külliye’nin diğer kapılarında da görmeye alışık olduğumuz bir teslim taşı kakılmıştır. Söz konusu kapının yüksek bir eşiği vardır. Bektâşîlik’te önemli bir unsur olan bu eşikten basılmadan ve niyaz edilerek geçilir.

“Bektâşîlik’te meydana açılan kapı zahirden (görülen/ exoterik), batına (görünmeyen/ esoterik) giden yolun, ilk aşamasının sembolüdür. Bu şekilde olağan bilgiden gerçek bilgiyi ayıran kapı Bektâşî geleneklerinde Hz. Muhammed’in “Ben ilmin, gerçeğin şehriyim, Ali kapısıdır” hadisine dayanılarak Hz. Ali tarafından temsil edilir. Kapının bu simgeselliği, girişin ilk basamağı olan Eşik’i kutsal kılmıştır.”¹³⁸

Meydan Evi’nde, “şeriat kapısı” olarak adlandırılan asıl girişten başka kapı olması gerekmediği halde, mekânın diğer üç duvarında, mimariye yansımayan üç tane sanal kapının varlığı kabul edilir. Bunlardan batıdaki “tarikat/haşr ü neşr”, kuzeydeki marifet/hilkat”, “güneydeki hakikat/hayat” kapılarıdır.¹³⁹

Niyaz edilen eşikten içeriye girilir. Her ne kadar geleneksel bir Anadolu odası ile karşılaştık da, Bektâşîlik’e ait bir takım dinsel sembelleri ile kendine özgü bir mekânın içindeyizdir. Meydanın girişinde bulunan ve ‘Sirac-ı Münir’ (nur saçan ışık) denilen bir kandil bulunur. Hz. Ali’yi simgeleyen bu kandil, ayin başlamadan önce “çerağcı” tarafından “uyandırılır”. Bu kandilin karşı tarafında bulunan “Taht-ı

¹³⁷ Baha Tanman, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, s.459-460.

¹³⁸ Ahmet Işık Doğan, *a.g.e*, s. 119 , 300.

Muhammed” önünde “ Kanun Çerağı ya da Horasan Çerağı” denilen bir kandil daha bulunur. Ayin başlayacağı sırada çerağcı, gidip “Baba”dan bir “delil” alır ve bu kandil ile diğer bütün kandilleri yakar (Çizim 9).¹⁴⁰

Taht-ı Muhammed’in sol tarafındaki yer “Peymençe” (and içme) yeridir. Burada tarikata girecek olan talip and içer. Meydan Evi’nde bulunan unsurlardan biri de ocaktır (Resim 54). Girişin tam karşısında konumlanmış olan ocak Bektâşî terminolojisinde “küre” olarak adlandırılır. Bu ocak mekânı ısıtmak için kullanılır. Ancak bir de sembolik anlamı vardır. Burası Hz. Fatma, Hasan ve Hüseyin’in makamı olarak kabul edilir.¹⁴¹

Meydan Evi’nin geometrik merkezi Dâr-ı Mansur olarak adlandırılır. Ene’l Hak şehidi Hallac-ı Mansur’dan dolayı bu şekilde adlandırılır. Buradan geçen düşey eksen Allah’a ulaşan en kısa yol olarak kabul edilir.¹⁴²

Meydan Evi’nde oniki post bulunur (Resim 55). Eşiğin sağında rehber postu, solunda ise sultan postu bulunur. Taht-ı Muhammed’in bir yanında Horasan (Pir) Postu, diğer yanında ise Nakip Postu bulunur. Meydan Evi’nin içindeki diğer postlar ise mürşid ve babalara aittir. Bu postların sembolik sahipleri şunlardır:

Horasan Postu:	Hacı Bektâş-ı Veli
Aşçı Postu:	Seyit Ali Sultan
Ekmekçi Postu:	Balım Sultan
Nakip Postu:	Kaygusuz Abdal
Atacı Postu:	Kamber Ali Sultan
Meydancı Postu:	Sarı İsmail Sultan
Türbedar Postu:	Karadonlu Can Baba
Kilerci Postu:	Hacım Sultan

¹³⁹ Baha Tanman, “Osmanlı Dönemi Tarikat Yapılarında Sûfi İnançlarının ve Simgelerinin Yansımaları”, **Sanat ve İnanç Sempozyumu**, C.2, Yayına Hazırlayan: Banu Mahir, Hâlenur Kâtipoğlu, Türk Sanat Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004, s.265.

¹⁴⁰ Ahmet Işık Doğan, **a.g.e.**, s.120,121.

¹⁴¹ **A.g.e.**, s.123.

Kahveci Postu:	Şahşazeli
Kurbancı Postu:	Hızır İbrahim
Ayakçı postu:	Abdal Musa
Mihmandar Postu:	Hızır Aleyhiselam ¹⁴³

Bu mekânın tavanı, Anadolu’da “kırlangıç kuyruğu” denilen bir örtü sistemi ile kapatılmıştır (Resim 56). Burada kullanılan bindirme kubbe, ahşap kirişlere 45 derecelik açılarla iç içe giderek küçülen kareler oluşturacak şekilde birbirinin üzerinde bindirerek inşa edilmiştir. Burada kullanılan yedi adet karenin tasavvufta seyr-û sulûk aşamalarına tekebül eden yedi alemi temsil ettiği söylenir.¹⁴⁴

Meydan Evi’nin asıl mekânı ile yukarıda bahsettiğimiz ve arkada has bahçeye açılan koridor arasında başka bir oda vardır (Resim 57). Bu oda şeyh odasıdır. Meydan Evi’nde uygulanan tavan sisteminin küçük bir denemesini de burada görüyoruz (Resim 58,59). İki tane pencere ile aydınlanan odanın bir ocağı vardır. Bir kapı ile Meydan Evi’ne bir kapı ile de koridora bağlanan bu oda , cem ayininden sonra muhabbet divanı olarak ta kullanılmaktaymış.

3.2.8. Mihman Evi

Nadar Avlusu’nda da bir Mihman Evi bulunmaktaymış. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, söz konusu Mihman Evi bir süre onarılarak kullanılmış ve sonra tamamen yıkılmıştır. Dergâhın ikinci Mihman Evi, İkinci Avlu’da yer alır. Avluya girişte solda bulunan bu birim Meydan Evi ile bitişik olarak konumlanmıştır (Resim 60).

¹⁴² Baha Tanman, *Osmanlı Dönemi Tarikat...*, s.265.

¹⁴³ Yukarıda adı geçen Meydan evi post sahipleri ile ilgili bilgi, müzenin tanıtıcı levhasından alınmıştır. Bu bilgiye benzer olarak verilen ve dipnotu verilen diğer bilgiler de müzenin tanıtıcı levhalarından alınmıştır.

¹⁴⁴ Baha Tanman, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, s.467

Bugün müze deposu olarak kullanılan Mihman Evi'nin sade bir giriş kapısı vardır. Sivri kemerli ve kesme taş dokulu kapının üzerine, diğer kapılarda da görmeye alışık olduğumuz, bir teslim taşı kakılmıştır.

Söz konusu kapıdan büyük bir birime (6,25x3,25) girilir. Mihman Evi'nde bu birim dışında, misafirlerin ağırlandığı iki mekân daha bulunur. Mekân, güney duvarında bulunan ve Nadar Avlusu'na açılan iki pencere ile aydınlanır. Bir ocak ve altı nişin yer aldığı bu birimin kuzeyindeki kare planlı oda Mihman Evi babasına aittir. Bu oda revaka açılan bir pencereden ışık alır . Batı duvarında bir ocak ile, yanlarında raflı nişler bulunur.¹⁴⁵

3.2.9. Altılar Kapısı

Dergâh Avlusu'nda yer alan birimleri ele aldık. Bu noktadan itibaren, Külliye'nin Üçüncü Avlusu'na doğru yol alacağız. Hazret Avlusu olarak da bilinen bu avluya girmeden önce, avluya geçit veren kapıdan bahsetmek istiyoruz.

Birinci Avlu'dan İkinci Avlu'ya geçit veren kapı, “Üçler Kapısı” olarak anılıyordu, İkinci Avlu'yu Üçüncü Avlu'ya bağlayan kapı ise “Altılar Kapısı” olarak anılıyor. Bu isimlendirme elbette Alevî-Bektâşî inançları ile alakalıdır. Tarikatta üçler, yediler, kırklar, on dörtler, on yediler gibi kutsal sayılan sayılar vardır. Tarikatın on iki tane ayini vardır. Bu ayinlerden ilk altısı “gül koklamak” adıyla Dergâh Avlusu'nda yapılır. Diğer altı ayin ise “gül koparmak”adıyla Hazret Avlusu'nda yapılmaktadır. Bu iki ayinin yapıldığı mekânları birbirine bağlayan bu kapı, söz konusu ayinlerden dolayı bu adı almış olmalıdır.

Kapıda herhangi bir kitabe ya da yazıya rastlanmaz. Kırmızı, yeşil, sarı taşlardan inşa edilen kapının basık bir kemeri vardır (Resim 61). Kapının etrafını düz bir silme dolaşır (Çizim 10). Kapı kemerinin üzerinde sarı renkli bir teslim taşı

¹⁴⁵Baha Tanman, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, s.467

kakılmış olarak yer alır. Çift kanatlı bu kapıdan bir geçiş mekânına oradan da Üçüncü Avlu'ya geçilir.

3.3. Üçüncü Avlu (Hazret Avlusu)

Hazret Avlusu, mekânların konumlanması bakımından külliye'nin diğer iki avlusuna göre dağınık bir durum gösterir. Birinci ve İkinci Avlu'daki mekânlar birbirine bitişik olarak tasarlanmışlardır. Söz konusu mekânlar üstlendiklere işlevler düşünüldüğünde uygun bir konumla karşımıza çıkmaktaydı. Ancak Üçüncü Avlu'da durum değişir. Avluyu nitelendiren hazret kelimesi, bu avlunun kutsallığını daha çok ortaya çıkarmaktadır. Avluda bulunan Kırklar Meydanı çıkarılırsa, küçüklü büyüklü mezar ve türbelerle bir hazire ile karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Dergâhın içinde, artarda yer alan avlulardan ilerlerken; adeta dünyevilikten uhreviliğe doğru yol alır gibi oluruz. Bu durum, tarikatta beşeri aşktan, ilahi aşka geçişin somut bir göstergesi gibidir.

Avluyu genel olarak üç bölüm içinde inceleyebiliriz. Bu bölümlerden biri, avluya girişin sağında yer alan haziredir (Resim 62). Hazireye bitişik olan Balım Sultan Türbesi avlunun ikinci birimidir. Avluda yer alan üçüncü birim ise "Pir Evi" denilen kısımdır. Pir Evi; Kızılca Halvet (Çilehane), Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi, Resul Balî Türbesi, Güvenç Abdal Türbesi ve diğer dede ve babalara ait türbeleri kapsayan kompleks bir yapıdır.

3.3.1. Pir Evi

Altılar Kapısı girişinin karşı aksında Pir Evi bulunur (Resim 63). İçinde Kırklar Meydanı, Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi, Güvenç Abdal Türbesi, Resul Balî Türbesi ve diğer dede ve babaların mezarları bulunmaktadır (Çizim 11). Söz konusu mekânlar eş zamanlı olmayıp farklı devirlerde yapılmışlardır. Bu nedenle yapılar kod farklarına sahiptir. Ancak tüm bunlara rağmen bu mekânlar aynı çatı altında birleştirilmişlerdir. Yalnızca Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi bir külahla çatı sisteminden taşmaktadır (Çizim 12).

Pir Evi'ne giriş üç açıklıklı revakların oluşturduğu bir sistemle sağlanmaktadır (Resim 64). Ortadaki revak daha büyük boyutlu olarak vurgulanmıştır. Ortadaki revak kemerinin üzerinde bir teslim taşı ve onun üzerinde üç tane şekil bulunur. Bu şekiller; bir hilâl, on iki kollu bir yıldız ve bir gülçeden oluşur. Orta revak, çatının kırılması ile oluşturulan üçgen bir alınlıkla son bulmaktadır.

Orta revakın sağındaki ve solundaki revak altları birer hazire gibi kullanılmıştır (Resim 65,66). Altı tane sağda , altı tane solda olmak üzere on iki tane dedebabanın mezarı burada bulunmaktadır. Bu mezarlardan sağda olanların isimleri şöyledir: Hacı Feyzullah Dedebaba (1332/1913), Kal'acaklı Halil Hakii Dedebaba (1229/1813), Mahmud Baba (1265/1848), Nebî Dede (1251/1835). Burada bulunan dördüncü ve altıncı mezarlar ile ilgili bilgi yoktur. Solda olan mezarların isimleri ise şöyledir: Hacı Mehmed Baba (1315/1897), Tûrabi Ali Dedebab (1285), Dimetokalı Kara Halil Dedebaba, Sersem ali Baba, Baba Vahdeti, Ak Baba.¹⁴⁶

Orta revaktan merdivenlerle hazırlık mekânına girilir. Bu mekân bir taç kapı ile diğer mekâna bağlanır (Çizim 13). 14. yüzyılın başlarına ya da ilk yarısına ait olduğu tahmin edilen bu kapı tamamen mermerden yapıldığı için Ak Kapı olarak adlandırılmıştır (Resim 67). Kapının dış çerçevesini oluşturan geometrik bezeli kuşaklar üst kısımda kesintiye uğramakta ve yerini iki sıra mukarnaslı bir silmeye bırakmaktadır (Resim 68). 1553 yılında yapılan tadilat sırasında taç kapı üstten kesilerek önündeki ahşap tavanın yüksekliğine uydurulmuş olmalıdır. Kapının söveleri yıldızlı geometrik geçmelerle süslenmiştir. Sonradan bu yıldızların içine on iki tane teslim taşı kakılmıştır. Yedi tanesi sağ sövede, beş tanesi sol sövede yer alır. Kemerin kilit taşında kandil gibi istiflenmiş “*ya Allah*” yazısı bulunur. Kemerin üst kısımları rumilerle süslenmiş, araları şemse biçimli taşlarla doldurulmuştur. Kemer üzerinde iki sıra geometrik geçmeli yatay süsleme şeridi vardır. Yukarıdaki şerit taç

¹⁴⁶ Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle...**, s. 466-471. Ayrıca adı geçen dedebabaların postnişin olduğu yıllar için, Dedebaba Köşkü adlı bölüme bakınız.

kapının ekseninde kesilmekte, burada çift başlı kartal kabartması yer almaktadır. Kapı dış kemerinin ortasında boş bir levha yer almaktadır.¹⁴⁷

Yukarıda söz ettiğimiz taç kapıdan bir koridora (7.50x3.80m) geçilmektedir. Bu koridorun sağında “Çilehane” ya da “Kızılca Halvet” (2.50x200m) olarak bilinen birim yer alır. Bu mekân, Hacı Bektâş-ı Veli'nin halvete kaldığı ya da başka bir ifade ile tasavvuf çilesini doldurduğu yerdir (Çizim 13).

Kızılca Halvet, güney duvarına bitişik olduğu Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi ile birlikte külliye'nin çekirdek yapısıdır.¹⁴⁸

Çilehane'ye alçak, kemerli bir kapıdan girilir (Resim 69). Kemerin kilit taşı bugün görülmemektedir. Kemerin üzerinde üç tane yıldız motifi görülür. Sağ ve solda yedi, ortada beş kollu olmak üzere üç tane yıldız motifi kapı kemerinin üzerinde yer alır. Kapı yan sövelerde “S” profilli takozlar yer almaktadır. Bu kapıdan oldukça sade olan mekâna girilir. Girişin solunda bir ocak bulunur (Resim 70). Bu ocağın üzerinde ise küçük bir niş yer alır. Bu ocak ve niş dışında mekânda herhangi bir ayrıntı yoktur (Resim 71). Mekân, güney tarafta bulunan bir mazgal pencere ile aydınlatılmaktadır.

Kızılca Halvet'ten çıkıp koridorda yürümeye devam edersek, Kırklar Meydanı giriş kapısına yakın bir yerde sol tarafta niş şeklinde düzenlenmiş ve yükseltilmiş bir mekânla karşılaşırız. Burası bir tür “namazgâh”tır (2.25x0,90). Güney duvarında mukarnaslı bir mihrap, doğu duvarında iki tane çerağlık bulunur. Mescid-î Lâle denilen bu birim ancak bir kişinin namaz kılabilceği şekilde düzenlenmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁷Baha Tanman, s“Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.14, s.469,470.

¹⁴⁸A.g.m., s. 459.

¹⁴⁹Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle...**, s.472.

Kızılca Halvet ve yukarıda sözü edilen “namazgâh”ın bulunduğu koridorun üst örtüsü iki başta tonozlu ve ortada kubbeli olarak tasarlanmıştır. İkinci bir kapı, bu koridoru Kırklar Meydanı’na bağlamaktadır (Resim 72,73).

Üzerindeki kitabeye göre 960 (1553) tarihli olan taçkapı, Osmanlı-Karamanoğlu karışımı bir taşra üslubunu yansıtmaktadır (Çizim 14). Kapının inşa malzemesi alçıdır. Mukarnaslı dış çerçeveden sonra Karamanoğulları’nın son dönemlerine ait yapılarda benzerleri görülen rûmili şakayıklı bir şerit gelmekte, kapının basık kemeri ile kitabe arasında da aynı türde bir şerit uzanmaktadır. İçteki süsleme kuşağı diğerine göre biraz daha kısa tutulmuş, yukarıda bu ikisinin arasında kalan dikdörtgen yüzey rûmili bir kompozisyon ile doldurulmuştur. Kitabenin üzerinde şebekeli ve yaldızlı bir kabara bulunmaktadır.¹⁵⁰

3.3.1.1. Kırklar Meydanı

Söz konusu taçkapıdan “Kırklar Meydanı’na” girilmektedir (Resim 74). (Doğu ve batı yönlerindeki sekiler sayılmazsa 10.60x9.00m). Pir Evi’nin kuzey yönüne konumlanan mekân dikdörtgen bir plan gösterir. Bektâşilikte yılda bir kez yapılan **Ayin-i Cem** burada gerçekleştirilir. Ancak Kırklar Meydanı’ı bu fonksiyonunun yanında sonradan eklenen sandukalarla bir hazire gibi de kullanılmıştır. Mekân, art arda sıralanmış üç kemerin taşıdığı “çubuklu tavan” denilen ahşap bir tavana sahiptir.” Bu üç kemer, tavanı dört bölüme ayırmıştır. Bu bölümler ahşaptan birer yalancı kubbe ile kapatılmıştır (Resim 75). Söz konusu kubbeler dışarıdan algılanmaz.

Kırklar Meydanı’nın güney tarafında Hacı Bektâş-ı Veli türbesi bulunur. Türbe kapısının karşısında yer alan Kırklar Meydanı’nın kuzey duvarında bir pencere bulunur. Bektâşilikte “**medet-mürvet**” penceresi olarak bilinen bu pencere mekândaki diğer pencerelerden farklıdır. Daha büyük olan pencere, dergâhın kapalı olduğu zamanlarda türbeyi ziyaret amaçlı kullanılmıştır. Kırklar Meydanı aydınlık

¹⁵⁰ A.g.e., s.470.

bir mekândır. Yukarıda söz ettiğimiz “medet-mürvet” penceresi dışında, batı ve doğu duvarlarının tavana yakın kısımlarında birer pencere daha bulunur. Ancak bu pencereler hacimsel olarak daha küçüktürler.

Mekânın doğu tarafında yer alan bir seki, ahşap parmaklıklarla orta mekândan ayrılmıştır. Bu seki “Horasan Erenleri”nin sandukalarının bulunduğu bir mekân olarak değerlendirilmiştir . Burada on adet sanduka yer alır. Söz konusu seki Hacı Bektâş-ı Veli Türbesinin doğusuna doğru devam eder. Türbe ile bitişik olarak yer alan ve kemerle Horasan Erenleri’nin sandukalarının yer aldığı sekiye açılan bölümde **Resul Balî**’nin Türbesi (7.50x4.50m) bulunur (Resim 76). Bu türbede iki sanduka daha yer alır. Ancak bu sandukaların kimlere ait olduğu bilinmez. Resul Balî Türbesi dış dünya ile bir “niyaz penceresi”yle iletişim kurmaktadır.

Mekânın batısına geldiğimizde doğudakine benzer bir seki yer alır (Resim 77). Ancak burada beş basamaklı bir merdivenle sekiye çıkılmaktadır. Bu seki aynı zamanda bir koridor olarak ta algılanmaktadır. Sekiye geçit veren merdivenlerin iki yanındaki, sandukaların sahipleri şunlardır:

Abdülkadir Çelebi	1628-1685
Murtaza Ali Çelebi	1646-1730
Abdüllatif Çelebi	1724-1809
Feyzullah Çelebi	1742-1826
Veliyettin Çelebi	1772-1828
Ali Celalettin Çelebi	1808-1871
Ahmet Cemalettin Çelebi	1863-1922

Yukarıda söz ettiğimiz seki aynı zamanda bir koridor olarak da algılanır. Bu koridorun güney tarafında ise **Güvenç Abdal Türbesi** (4.25x4.25m)¹⁵¹ yükseltilmiş olarak yer alır (Resim 78). Türbenin bu şekilde yükseltilmiş olması, konuyla ilgilenen araştırmacılar tarafından bir mumyalık kısmına sahip olması ile açıklanır. Güvenç Abdal Türbesi, tonoz örtüye sahiptir. 1958 yılında başlayan onarımda bütün

¹⁵¹ Pir Evi içindeki birimlerin boyut bilgileri için; Baha Tanman, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi” **Nevşehir**, s.158.

külliyenin kalem işi süslemeleri de yenilenmiştir (Resim 79). Bu türbede de yenilenmiş kalem işlerini görmekteyiz. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi'nin orijinal gümüş kaplama kapısı, bu türbenin önünde sergilenmektedir (Resim 80). Bedri Noyan; Güvenç Abdal Türbesi'nde Güvenç Abdal ile birlikte karısının mezarının da bulunduğunu söyler.¹⁵²

3.3.1.2 Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi

Kırklar Meydanı'nın kuzey tarafında yer alır. Kırklar Meydanı'na açılmasına rağmen büyük bir kapısı vardır (Çizim 15). Bu kapı Kırklar Meydanı giriş kapısı ile aynı duvarda, medet-mürvet penceresinin tam karşısında yer alır (Resim 81). Selçuklu üslubundaki bir taç kapıdır. Basık kapı kemerinin çevresini sonsuza giden zencirek benzeri bir motif çevirir (Resim 82). Kemerin iki yanında birer rozet çiçeği bulunur. Bu çiçeklerin üzeri yıldızlanmıştır. Mukarnas kavsaradan sonra art arda süsleme bordürleri sıralanmaktadır. Mukarnas kavsaranın iki yanında birer geometrik geçmeli kabartma rozet bulunur. Kapının süsleme bordürlerinde geometrik geçmeler kullanılmıştır. Son bordürde bir sıra mukarnas görüyoruz (Resim 83) .

Bu kapının gümüş kapı kanadı bugün yerinde yoktur. Ancak müzede Güvenç Abdal Türbesi'nin önünde sergilenmektedir. Kapının sol kanadındaki yazıtın altında 1019/1610 tarihi okunmaktadır.¹⁵³

Tavana yakın kenar süslerinin arasında armaya benzeyen çerçevenin içinde Allah adını görmekteyiz. Bunun altında ve şerit halinde sekiz kez tekrar edilerek yazılmış "*El Vahidi Ahat*" cümlesi okunur.¹⁵⁴

İçeri girildiğinde Hacı Bektâş-ı Veli'nin sandukası ile karşılaşılır. Mekânın üzerini pandantiflerle geçilen bir kubbe örter (Resim 84, 85). Bu kubbe dışarıdan

¹⁵²Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle...*, s.474.

¹⁵³A.g.e., s.477.

¹⁵⁴Remzi Gürses, a.g.e., s. 66.

konik bir külah ile kapatılmıştır. Pir Evi'nin genel silüetinden taşan tek unsur bu kubbedir.

3.3.2. Balım Sultan Türbesi

Hazret Avlusu'nun ikinci büyük birimi olan Balım Sultan Türbesi, **Balım Sultan** ile **Kalender Çelebi** türbelerini içermektedir (Resim 86). Ancak Kalender Çelebi'nin Türbesi Balım Sultan Türbesinin kuzey tarafına bir nişle eklenmiştir.

Yukarıda adı geçen Balım Sultan ve Kalender Çelebi'nin kimler olduğu üzerinde durmak istiyoruz. Bu kişilerin Bektâşîlik'in kurum olarak yaşamına devam etmesi ile doğrudan ilişkisi vardır. Hacı Bektâş-ı Veli'den yaklaşık olarak iki yüzyıl sonra yaşamış olan Balım Sultan (1428-1520), o zamana kadar sözel olarak sürdürülen Bektâşî geleneğini yazılı bir temele oturtması, kurallaştırması açısından Bektâşîliğin “tarikât” niteliği kazanmasındaki büyük hizmetleri nedeniyle, “Pir-i Sani” (ikinci pir), olarak anıla gelmiştir. Asıl adı Hızır Balî olan Balım Sultan, Dimetoka'da Kızıl Deli Sultan (Seyyid Ali Sultan) Dergâhı'nda yetişmiştir. Yabalı ya da Yağbalı Babadan el almıştır. Bu dergâha, Yağbalı Baba'dan sonra, Yaren Baba, Yaren Baba'dan sonra da Balım Sultan postnişin olmuştur.¹⁵⁵

Balım Sultan 1499 yıllarında II. Bayezid'in çağrısı üzerine İstanbul'a gelir. Çiniliköşk'te II. Bayezid'e nasip verir. Padişahın buyruğu üzere Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı'na gelir. Kadıncık Ana (Balım Evi) olarak bilinen evde misafir kalır. Tekkenin pek çok bölümünü inşa ettirir. Kırklar Meydanı'nın dışındaki yapıların çoğu, Balım Sultan devresinde yapılmıştır.¹⁵⁶

Bu türbe yapısı, Hazret Avlusu içinde büyük hacimsel bir değer olarak karşımıza çıkar (Çizim 16). Tarikatın kurucusuna ait bu yapı Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi gibi Pir Evi mekânı içine katılmayıp, bağımsız olarak ele alınmıştır. Yapı; önünde üç revaklı bir girişi, bir hazırlık mekânı ve sandukaların bulunduğu, kubbeli

¹⁵⁵ Belkıs Temren, a.g.e., s.85,86.

¹⁵⁶ A.g.e., s.86.

ana mekânı ile Türk-İslam türbe mimarisinin genel özelliklerini taşımaktadır (Çizim 17).

Türbeye girmeden önce karşımıza büyük bir dut ağacı çıkmaktadır. Bu ağaç da külliye'nin kutsal nesnelereinden biri olarak görülür. Söz konusu ağacın, Hacı Bektâş-ı Veli zamanından kalma olduğu söylenir. Bu ağacı geçtikten sonra türbe girişi ile karşılaşırız. Üç revaklı olarak düzenlenen girişin ortadaki revakı daha yüksek tutulmuştur. Benzeri uygulamayı Pir Evi giriş revaklarında da görmüştük. Revakların üzeri merteklerle kapatılmıştır. Revakları geçtiğimizde giriş kapısı ile karşılaşırız. Bu kapı genel şeması itibariyle Selçuklu taç kapılarına benzemektedir (Resim 87). Ancak, bu kapıda bir anıtsallık göze çarpmamaktadır. Daha özgün bir kuruluş gösterir. Basık bir kemerin yüzeyinde altı tane şemse motifine benzeyen, ancak boyandığı için ne olduğu anlaşılmayan motiflerle karşılaşırız. Söz konusu kemerin üzerinde Fetih Suresi'nin ilk ayeti yer alır.

Kapı kemerinin etrafını sivri kemerle son bulan bir bordür çevirir. Kırmızı-beyaz taşlarla örülen kemerin üzerindeki geometrik kompozisyondan sonra, üç tane teslim taşı yan yana kakılmış olarak yer almaktadır.

Söz konusu kapıdan içeri girdiğimizde küçük bir hazırlık mekânı ile karşılaşırız. Küçük bir kubbe, bu mekânı örtmektedir. Kubbe içi kalemişi süslemeler ile değerlendirilmiştir (Resim 88). Türbenin orijinal ahşap kapısı burada sergilenmektedir (Resim 89). Kapı kanatlarının her birinin ortasında merkezde ongen kuruluşlu yıldızlardan gelişen geometrik süsleme yer alır. Kapının üzerinde yer yer gümüş kaplama parçaları da görülür.

Türbeye açılan kapıya basamaklarla çıkılır. Kapı yan söveleri düz mermerden oluşur (Resim 90). Kapının yay kemeri üzerinde şemse benzeri süslemeler ve yıldızlar bulunur. Bu kapıdan içeri girdiğimizde Balım Sultan'a ait sanduka karşımıza çıkar (Resim 91). Mekânın ortasında bulunan bu sandukanın sol tarafında, (külliye'nin kuzeyinde) Kalender Çelebi'nin sandukasını barındıran niş yer alır (Resim 92). Oldukça sade tasarlanmış olan bu niş, türbenin dışından da prizmatik

olarak algılanmaktadır (Resim 93). Türbenin üstünü, Hacı Bektâş Türbesi'nde olduğu gibi kubbe kapatmaktadır. Bu kubbe dışarıdan konik bir külâh şeklindedir. Türbe içindeki kalem işi süslemeler, diğer birimlerde olduğu gibi yenilenmiş olup karakteristik bir özellik göstermemektedir (Resim 94). Bu türbede bugün Kırk Budak Şamdan ve yazı resim örnekleri sergilenmektedir.

4. HACİBEKTÂŞ'TA DERGÂH DIŞINDAKİ ZİYARET YERLERİ

Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi, içinde yer alan birimleriyle, Bektâşîler arasında mutlaka ziyaret edilmesi gereken kutsal bir mekândır. Bugünkü Hacıbektâş ilçesinde bu dergâh dışında da, Hacı Bektâş'ın hayatındaki efsanevi anlatılarla özdeşleştirilen yerler vardır. Dergâh tek başına ziyaret edilmez. Dergâhtan çıkan insanlar aşağıda anlatacağımız yerleri de ziyaret ederler.

Çilehane: Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi'ne 5 km kadar bir mesafede bulunan ve Çilehane Tepesi olarak da bilinen yerdir. Bu tepede delikli taş, minder kaya, kulunç kaya gibi Hacı Bektâş-1 Veli'nin gezdiği yerler bulunur. Bunlardan **delikli taş** Bektâşîlerin en sık ziyaret ettiği yerlerden biridir. Delikli taş, Hacı Bektâş'ın tasavvuf çilesi doldurduğu küçük mağaralardan biridir.

Hacı Bektâş-1 Veli burada itikâfa girdiği bir gün, erenler onu ziyarete giderler. Erenler buranın çok karanlık olduğunu söylerler. Bunun üzerine Hacı Bektâş-1 Veli duvara bir yumruk vurur ve delik açılır.¹⁵⁷ Bugün bu geleneksel söylence, inananların mağaranın bu deliğinden çıkmaya çalışmaları ile hatırlanır. Delikten çıkamayan kişilerin günahkâr olduğuna ve kurban kesmeleri gerektiğine inanılır (Resim 95).

At Kaya: Dergâha yakın bir yerde bulunan bu kayanın şekli ata benzetildiği için bu adı almıştır. At Kaya da bir efsane ile özdeşleşmiştir. Evliya kişilerden olan Akşehir'de oturan Seyid Mahmud Hayrani, bir gün bir aslana binip yılanı da kamçı olarak kullanarak Hacı Bektâş'ı ziyarete gelir. Bu durumu Hacı Bektâş'a haber verirler. Hacı Bektâş da, bir kayaya binerek onu yürütür ve ziyaretçiyi karşılar.¹⁵⁸ Bu efsanede sözü geçen kayanın buradaki kaya olduğuna inanılır (Resim 96).

Beş Taş: Hacıbektâş ilçesinin 4 km kuzeybatısında bulunan bu taşlara “şahit taşı” da denir. Dördü bir arada ve beşincisi ayrı duran bu taşlarla ilgili efsane şöyledir: “Hacı Bektâş-1 Veli Sulucakarahöyük'e(Hacıbektâş) geldikten sonra bir süre çobanlık

¹⁵⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilâyet-Name...*, s.37,38.

¹⁵⁸ A.g.e., s.49.

yapmıştır. Baktığı sürüden Sarı adlı birine ait bir sığırı kurt yer. Ancak, hayvanın sahibi buna inanmaz. Bunun üzerine Hacı Bektâş, tek şahidinin kayalar olduğunu söyler. Kendisine inanmayan kişi ile birlikte bu kayaların olduğu yere gelirler. Bu sırada beş tane kaya gelip şahitlik yapar.”¹⁵⁹ Bugün bu efsane anlatılmaktadır ve inananlar bu taşların üzerine küçük taşlar yapıştırmaya çalışarak dileklerinin kabul edilmesini isterler (Resim 97).

Balım Evi (Kadıncık Ana Evi): Külliye yakın bir yerde bulunan ve Anadolu konut mimarisini özgün bir örneği olan bu ev üç bölümden oluşur (Resim 98, 99, 100). Hacı Bektâş-ı Veli'nin Anadolu'ya gelişinde konakladığı ilk mekân olarak bilinir. Bugün yapı yenilenmiş, ancak beden duvarlarına dokunulmamıştır. Evin bulunduğu alanın karşı yamacında şehrin ilk oluşumu olan Karahöyük bulunur. Balım Evi'nin dere tarafındaki dış duvarında **Ak Pınar** adıyla bilinen çeşme yer alır (Resim 101). Balım Evi ve Ak Pınar ile ilgili efsanelere yukarıda, Hacı Bektâş-ı Veli'nin hayatının anlatıldığı bölümde değinilmiştir.

Yukarıda anlattığımız ziyaret yerleri dışında kalan kutsal yerler şunlardır: Bey Döndü, Hırka Dağı, Han Bağı, Dede bağı, Hamur Kaya, Selam Kaya, Kulunç Kaya, Minder Kaya, Zemzem Çeşmesi, Bektâş Efendi Türbesi.

¹⁵⁹ Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle...**, s.514.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Batınî/Heteredoks İslam inançlarından biri olan Alevîlik-Bektâşîlik inancı, kendine özgü bir varoluş süreci yaşamış ve kültürel bir olgu haline gelmiştir. Tarihsel bulgular ve sözel bilgilerin bir araya gelmesi ile oluşan veriler, bu konu ile ilgili çalışmalara ışık tutmuştur.

Alevîlik-Bektâşîlik, bir tarikat olarak bilinmesine rağmen, inancı benimseyenlerce yaşamın her noktasında yer almıştır. Bu yüzdendir ki, dergâhlarda dinsel yapılar ve günlük yaşamla ilgili yapılar iç içe geçmiştir. Allah'a ulaşmak için çile çekildiği gibi, günlük yaşamın gerekleri de yerine getirilmiştir.

İslam inancı teoride olmasa da pratikte, batınî/heteredoks ve sünnî/ortodoks olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sünnî İslam olarak adlandırılan “ortodoks” inançlar ve genelde Şii İslam olarak benimsenen, ancak yine de adlandırılma konusu belirsiz olan “heteredoks” İslam aynı coğrafyalarda yaşaya gelmişlerdir. Mezhep ayrımları zamanla tarikat ayrımlarını da beraberinde getirmiştir. Hatta, her tarikat kendi içinde de ayrılıklar göstermiştir. Sünnî/Ortodoks İslam inancı, tarih boyunca devletlerin resmi dini olmasından dolayı daha rahat bir ortamda yaşanmıştır. Ancak batınî/heteredoks inançlar, bunun tam tersi olarak gizli yaşanmıştır. Bu gizlilik ise, ibadet yerlerinin kırsal alanlara kaymasına neden olmuştur. Bu tezin konusunu oluşturan Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, yukarıda bahsettiğimiz duruma uygun bir örnektir. 13. yüzyıl ve sonrası için düşündüğümüzde ulaşılabilecek güç olan bir bölgeye kurulmuştur.

Alevîlik-Bektâşîlik Anadolu'da gelişmiş bir inançtır. Ancak, bu inancın Anadolu öncesi geçmişi de vardır. Gerek Anadolu'daki gelişim sürecinde, gerekse daha önceki dönemlerde farklı inançların etkisinde de kalmıştır. Orta Asya'da Ahmet Yesevî eliyle gelişen Yesevîlik, Alevîlik-Bektâşîlik'i inançsal bağlamda doğrudan etkileyen tarikatlardan biridir. 13. yüzyılda Hacı Bektâş-ı Veli'nin Anadolu'ya gönderilmesi ile birlikte Alevîlik farklı inançlarla birlikte yaşanmıştır. Babaîlik, Vefaîlik, Kalenderîlik, Haydarîlik gibi tarikatlar aslında benzer inanç ve yaşam

tarzlarına sahiptir. Öyle ki, Hacı Bektâş-ı Veli Tekkesi başlangıçta bir Kalenderî-Haydarî tekkesi ve Hacı Bektâş da bir Kalenderî-Haydarî dervişi olarak anılmıştır. Bektâşilik adı ise, ancak 16. yüzyılda, II. Bayezid döneminden itibaren, tarikatın kurumsallaşmaya başlaması ile birlikte kullanılmıştır. Bu dönemde Rumeli'den çağrılıp, Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektâş-ı Veli Tekkesi'ne gönderilen Balım Sultan tarikatın içine bir takım yenilikler koyarak, tarikatın bir kurum olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Bu yüzden Balım Sultan için, ikinci pir anlamında “pir-i sani” denilmektedir.

Alevîlik-Bektâşilik inancının oluşmasındaki etkilerden biri de Şiiliktir. İslam'ın dördüncü halifesi Hz. Ali zamanında başlayan ve daha sonraki nesillerde de devam eden bir takım olaylar, İslam dini içinde ayrılıklara sebep olmuştur. Bu ayrılıkların başında Şiilik gelmektedir. Şiilik içindeki, “on iki imam inancı”, “on iki post erkânı”, “Hak-Muhammed-Ali” inançları Balım Sultan döneminde Bektâşilik içine girmiştir.

Yukarıda söz konusu olan inançların etkisi ve kendi geleneği ile Alevîlik-Bektâşilik yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. Bu gelişim sürecinde kendine özgü ibadetleri ile günümüzde de yaşayan bir yapı kazanmıştır. Kesin yazılı kaynaklara dayanan bir ibadet rehberi olmasa da, “edep ve erkânı” uygulanmaktadır. Bu sürekliliğin en büyük nedeni sözlü geleneğin devamlılığıdır.

Alevîlik-Bektâşilik'in merkez yapısı olan Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi'ne genel itibariyle baktığımızda, mimari kuruluşu ile Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemleri arasında bir yerde olduğunu söyleyebiliriz. Genel plan itibariyle art arda üç avlulu düzenin külliye duvarı ile çevrelendiğini görürüz. Birinci Avlu'ya geçit veren Çatal Kapı, bugün yenilendiği için karakteristik bir özellik göstermez. Bunun gibi, külliyenin bir çok yapısı yüzyıllar boyunca değişerek günümüze gelmiştir. Külliyenin bir çok birimi 16. yüzyılın ilk çeyreğinde tamamlanmıştır. Bu dönem Balım Sultan'ın postnişin olduğu devreye rastlar. Bu tarihten sonra da eklemeler olmuştur. Ancak 16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde genel itibariyle külliyenin bugünkü şeklini aldığını söylemek mümkündür. 1958-1959 yıllarında yapılan restorasyonlarla

da son şeklini almıştır. Tüm bu müdahaleler yapıların özgün durumunu etkilemiştir. Fakat külliye birimlerinin günümüze kadar korunarak gelmesini sağlamıştır.

Külliye'nin Birinci Avlu'sunda bugün sadece Fevzi Baba Çeşmesi ayakta. Mihman Evi, At Evi, Çamaşır Evi ve Ekmek Evi'nden hiçbir iz kalmamıştır. Bu bölümler, külliye'de kalan misafirler ve dervişler tarafından kullanılmıştır. Birinci Avlu'dan Üçler Kapısı ile İkinci Avlu'ya geçilir.

Külliye'nin İkinci Avlusu, Dergâh Avlusu olarak da bilinir. Burada bulunan Meydan Evi, ayinlerin yapıldığı mekân olduğu için avluya bu ad verilmiştir. Meydan Evi özgün şekliyle düzenlenmiş ve dergâha ait eşyaların sergilendiği bir birime dönüştürülmüştür. Ayrıca II. Mahmud döneminde yapılan Tekke Camii de burada bulunur. Aslanlı Çeşme, Meydan Havuzu, Aşevi, Aşevi Köşkü ve Mihman Evi bu avluda bulunan diğer birimlerdir. Burada bulunan Kiler Evi de önemli bir birimdir. Çünkü Kiler Evi Babası, aynı zamanda Dede Baba'dır. Bu yüzden Kiler Evi'nin ikinci katı Dede Baba Köşkü olarak düzenlenmiştir. Dede Baba burada kalır ve işleri idare eder. İkinci Avlu'dan Altılar Kapısı ile Üçüncü Avlu'ya geçilir.

Üçüncü Avlu, Hazret Avlusu olarak da bilinir. Bu avluda bulunan Hacı Bektâş-ı Veli'nin Türbesi avluya bu adı vermiştir. Pir Evi olarak adlandırılan yapı topluluğu içinde, külliye'nin ilk nüvesini oluşturan Kızılca Halvet de yer alır. Külliye'de Hacı Bektâş-ı Veli döneminden kalan tek yapı budur. Pir Evi içinde Kırklar Meydanı, Güvenç Abdal Türbesi, Resul Balî Türbesi ile diğer dede ve babalara ait sandukalar yer alır. Pir Evi'ndeki mekânlar kubbe ve tonozla örtülmüştür. Yapının genel silüetinden taşan tek unsur, Hacı Bektâş-ı Veli Türbesine ait külahtır.

Hazret Avlusu'na ait ikinci birim Balım Sultan Türbesi'dir. İçinde Balım Sultan'a ait bir sanduka ile, türbe duvarına açılan bir nişe yerleştirilmiş olan Kalender Çelebi'nin sandukası bulunur. Üçüncü Avlu'da bir de hazire yer alır.

Yapılan restorasyonlarla külliye birimleri özgün durumunu yitirmemiş olsalar da önemli değişikliklere uğramışlardır. Daha çok ahşap malzemenin kullanıldığı üst

örtüler yenilenmiştir. Revakların üst örtüsü yuvarlak merteklerle oluşturulmuş, Pir Evi'ndeki kubbelerde de yine ahşap malzeme kullanılmıştır. Meydan Evi'nin yedi kat göğü sembolize eden tavanı da yenilenmiştir.

Külliyenin genelindeki süsleme özelliklerine baktığımızda, orijinal kapıların taş işçiliğini saymazsak geri kalan tüm kalem işi süslemeler 1958-1959 yıllarında yapılan restorasyondan kalmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalarla klasik Osmanlı kalem işi süslemeleri külliye birimlerinin tavan ve duvarlarına uygulanmıştır. Bu süsleme özelliklerini Pir Evi içindeki birimler ile Balım Sultan Türbesi'nde yoğun olarak görüyoruz.

Alevîlik-Bektâşîlik inancı, ayinleri ve diğer dinsel ritüelleriyle birlikte Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi üzerinde somutlaşmıştır. Kutsal sayılan sayılar ve semboller yapıların çeşitli yerlerinde kullanılmıştır. Tarikata girişin sembolü olan teslim taşıni hemen hemen külliyedeki bütün kapılarda görüyoruz. Üç, altı, yedi, kırk gibi kutsal sayıların külliye birimlerinin isimlendirilmesinde kullanıldığını görüyoruz. Söz konusu külliye, içindeki birimleriyle, sadece dinsel amaçlı kullanılmamış, günlük yaşam için de önemli olmuştur.

Hacı Bektâş-ı Veli'nin Sulucakarahöyük'e gelişi ile başlayan (1281) inşa süreci yüzyıllar boyunca devam etmiş ve 1826'da dergâhın lağvedilmesi ile külliye dinsel kimliğini kaybetmiştir. Bugün müze olarak hizmet vermeye birlikte, hâla bir dergâh olarak da ziyaret edilmektedir. Doğal oluşumlarıyla da dikkat çeken Hacıbektâş ilçesindeki dergâhı ya da müzeyi görmeye gelenler, bölgede bulunan diğer kutsal mekânları da ziyaret ederler.

6. ÇİZİM LİSTESİ

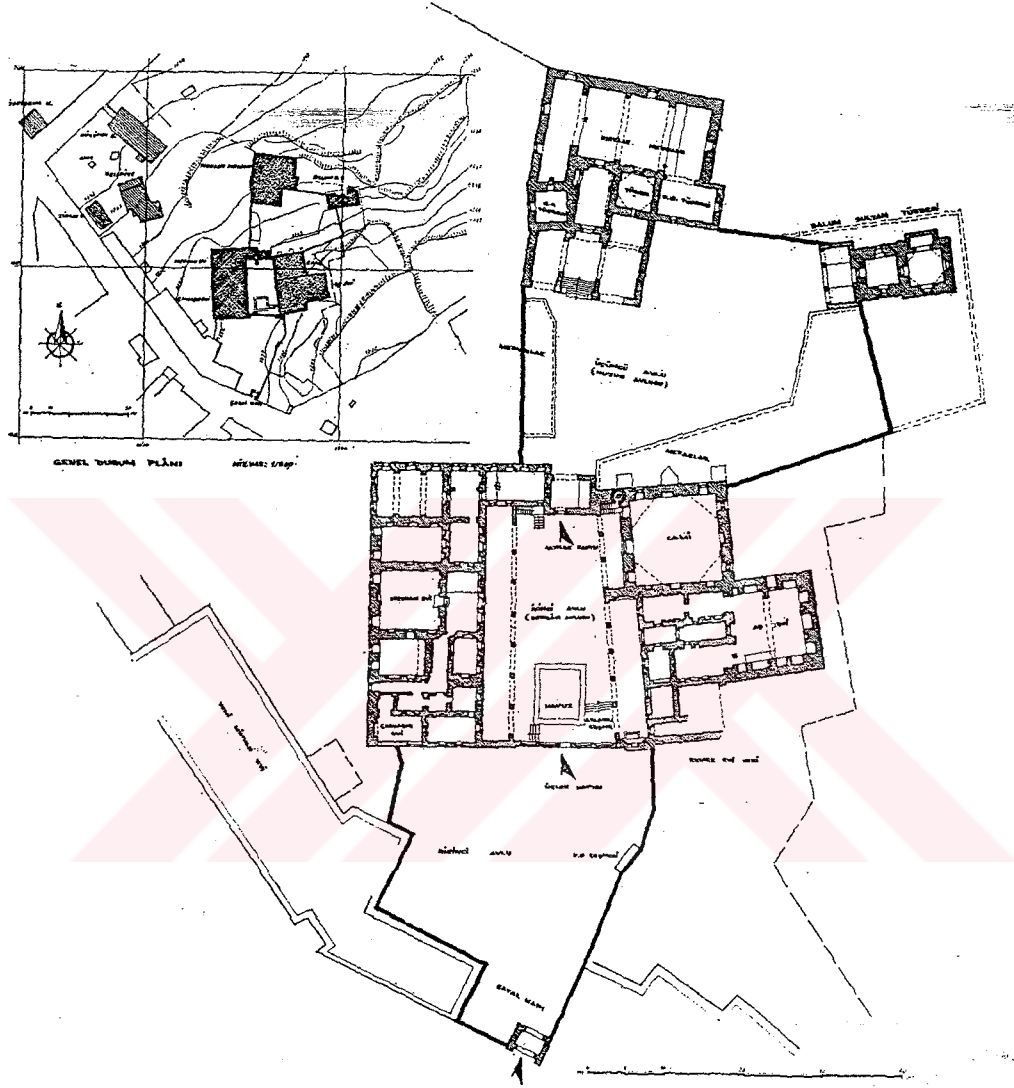
1. Bektâşilikle İlgili Yeniçeri Nişanları (Reşat Ekrem KOÇU, **Yeniçeriler**, Koçu Yayınları, İstanbul 1964).
2. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi Vaziyet Planı (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.38)
3. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi Birinci ve İkinci Avlu Planı (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s. 39).
4. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi Durum Planı ve Genel Görünüşü (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.36).
5. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi Meydan Evi ve Aşevi Kesitleri (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.42).
6. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi II. Avlu’dan Aşevi ve Cami Planı (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.40).
7. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi, Tekke Cami Kesiti(Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.43).
8. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi Meydan Evi, Mihman Evi, Çamaşır Evi, Kiler Evi Planı (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.41).
9. Bektâşilik’te Meydan Evi Şeması (Ahmet Işık DOĞAN, **Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler Zaviyeler ve Benzer Nitelikli Fütüvvet Yapıları**, İTÜ Mühendislik Mimarlık Fakültesi Matbaası İstanbul 1977. s.118).
10. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi, Altılar Kapısı ve Dede Baba Köşkü Kesitleri (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.43).

11. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi Pir Evi Planı ((Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.44).
12. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi Pir Evi Kesiti (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.46).
13. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi, Ak Kapı, Kızılca Halvet ve Kırklar meydanı Kesitleri (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.45).
14. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi Kırklar Meydanı Giriş Planı ve Kesiti (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.45).
15. Hacı Bektâş-1 Veli Türbesi Giriş Planı ve Giriş Kapısı Kesiti (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.47).
16. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi, Balım Sultan Türbesi Plan ve Kesitleri (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.48).
17. Hacı Bektâş-1 Veli Külliyesi, Balım Sultan Türbesi Kesitleri (Mahmut AKOK, “Hacı Bektâş-1 Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.49).

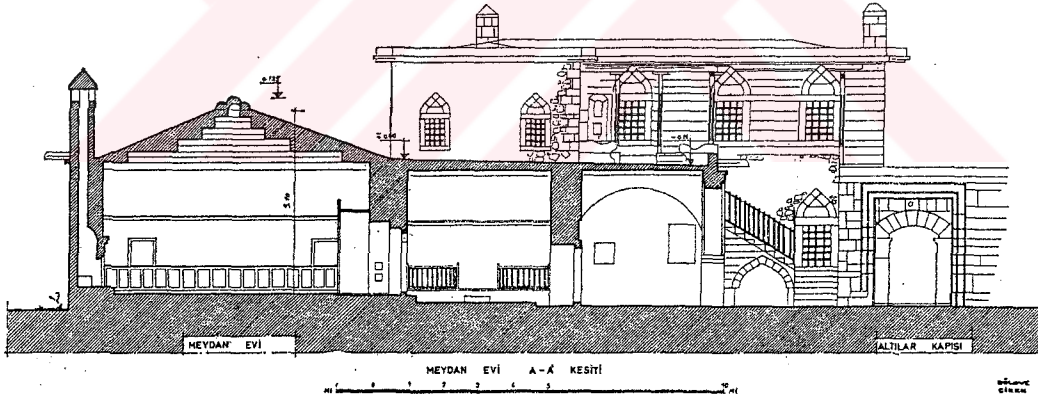
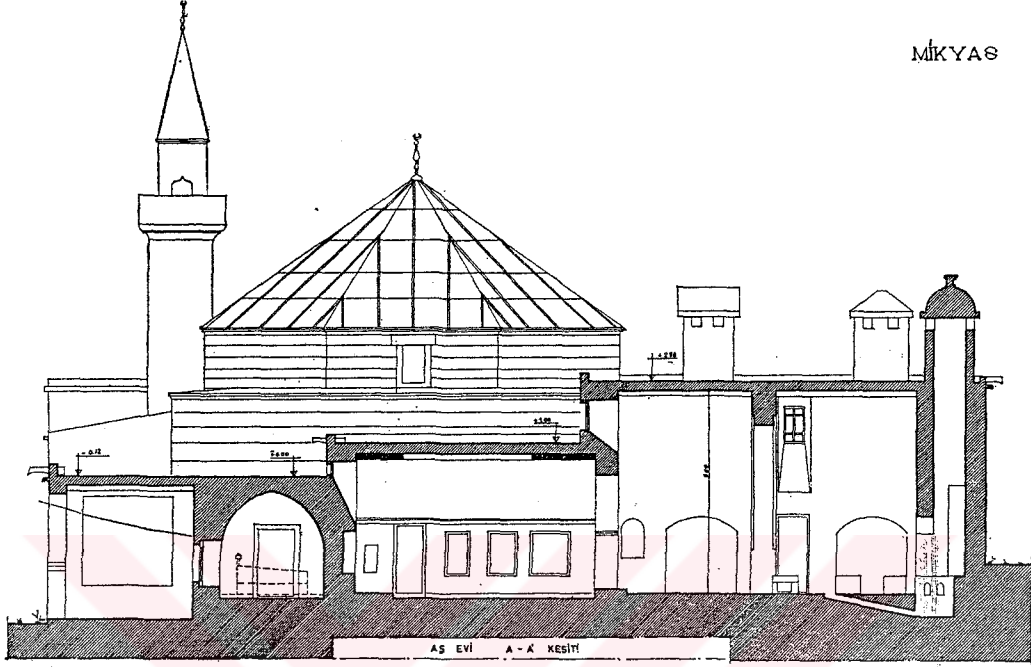

Çizim 1. Bektaşîlikle İlgili Yeniçeri Orta Remizleri (R. Ekrem KOÇU)

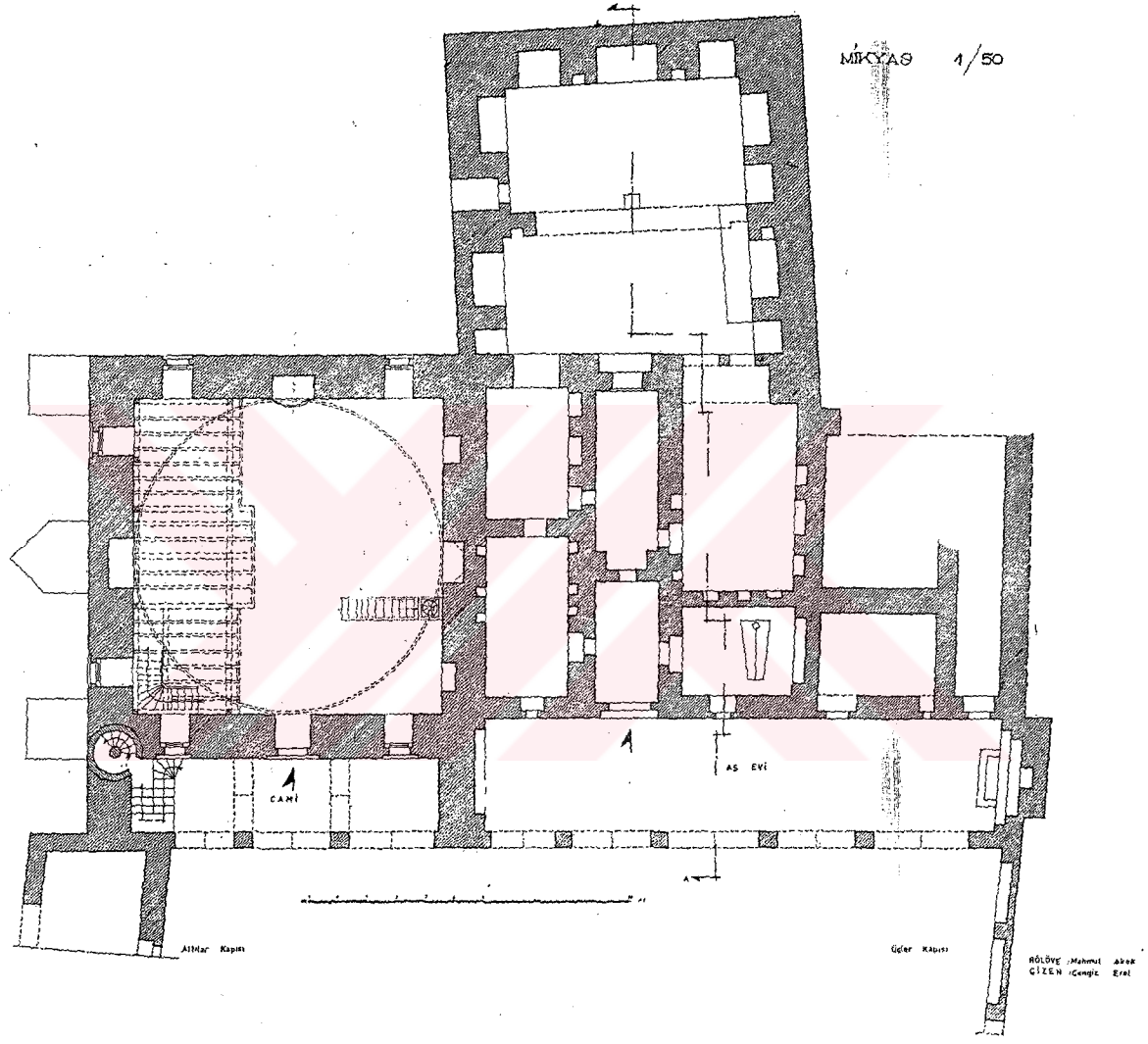
MİKYAS 1/200

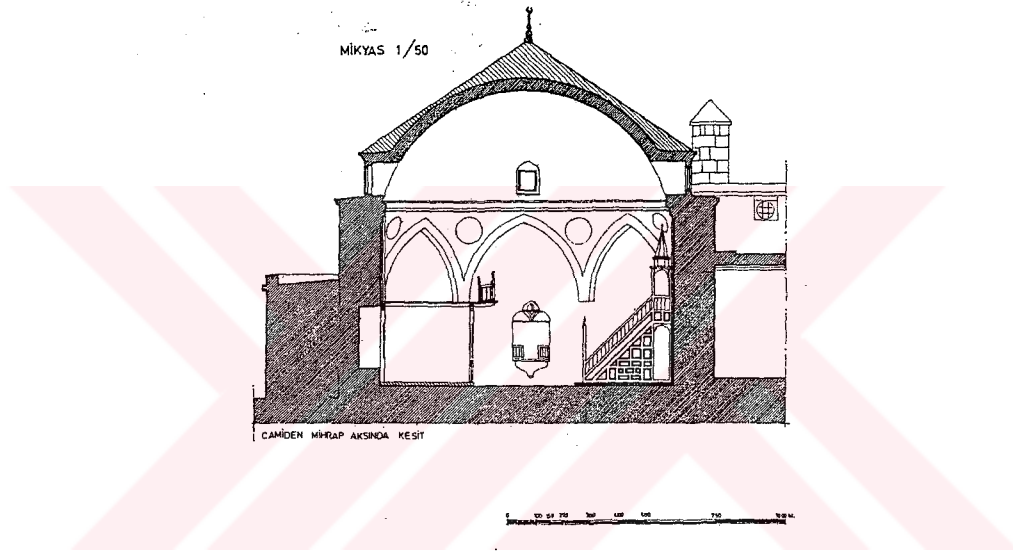
Çizim 2. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Durum Planı (M. AKOK)

Çizim 5. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, Meydan Evi ve Aşevi Kesitleri (M. AKOK)

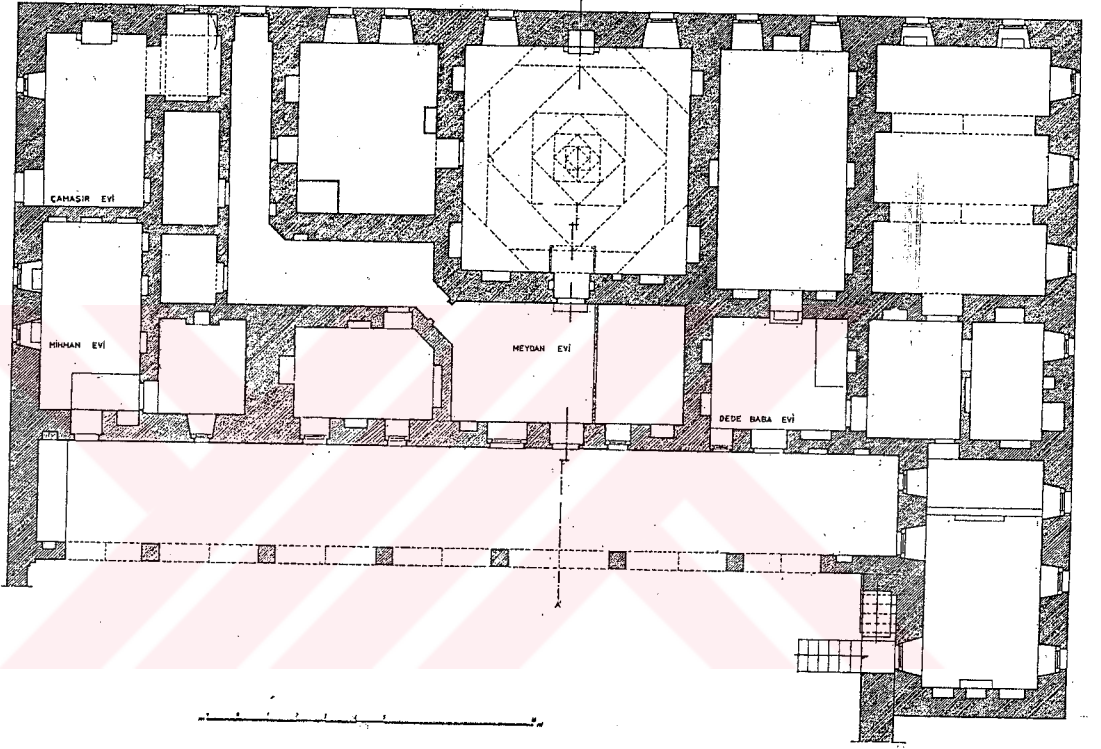

Çizim 6. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, II. Avlu'dan Aşevi ve Cami Planı (M. AKOK)

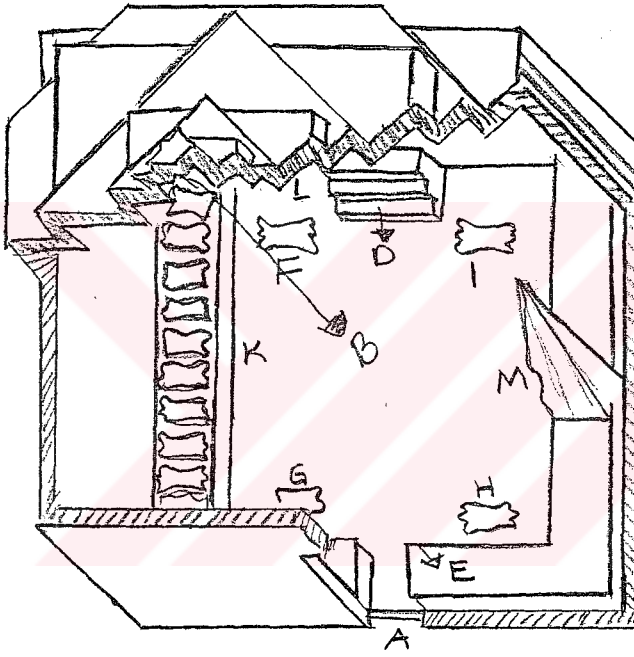
Çizim 7. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, Tekke Cami Kesiti (M. AKOK) :

MİKYAS 1/50

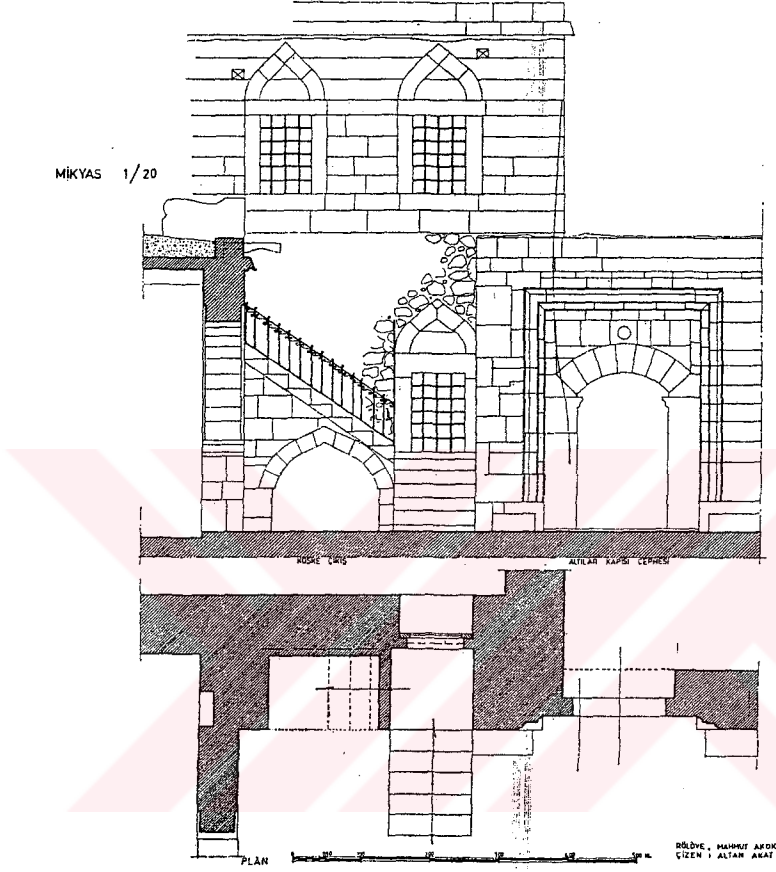
ŞİŞİNE İLHAMİY ASKİ
DİŞİM - ÇOĞLU 2000

Çizim 8. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi; Meydan Evi, Mihman Evi, Çamaşır Evi, Kiler Evi
Planı (M. AKOK)

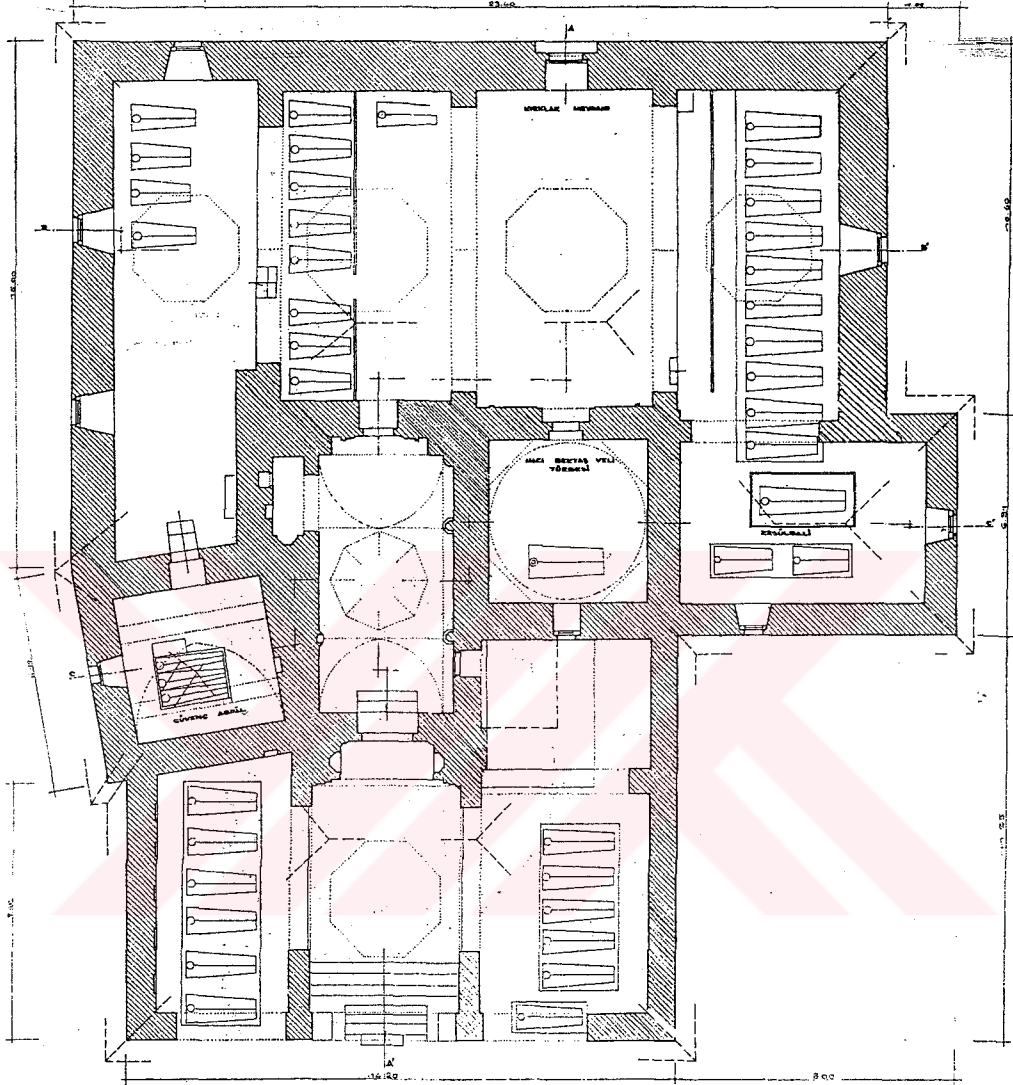

- A.Eşik
- B.Dâr
- C.Taht-ı Muhammed
- D.Kanun Çerağı
- E.Sirac-ı Münir
- F.Horasan Postu
- G.Sultan Postu
- H.Rehber Postu
- F.Nakip Postu
- K.Mürşid Postu
- L.Peymençe
- M.Küre(Ocak)

Çizim 9. Bektaşîlik'te Meydan Evi Şeması (A. I. DOĞAN)

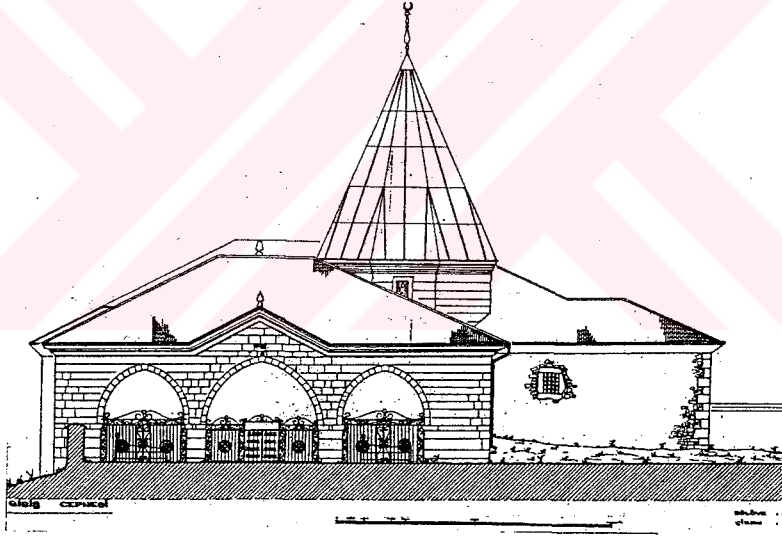
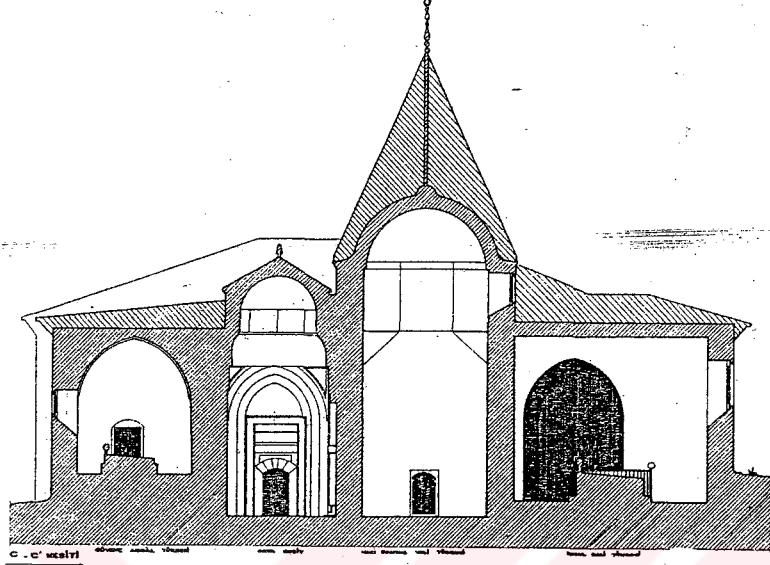
Çizim 10. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, Altılar Kapısı ve Dede Baba Köşkü Kesitleri (AKOK)

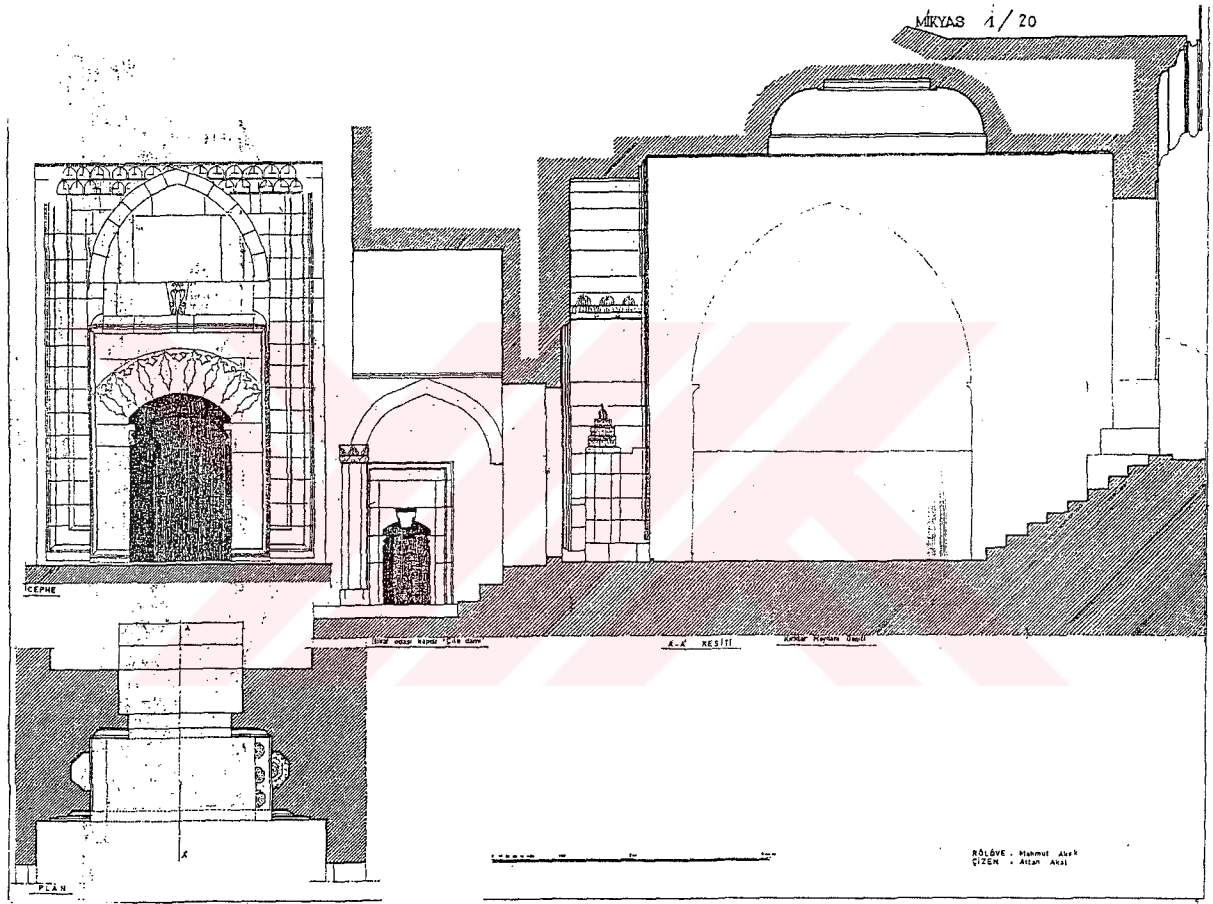
EĞİLME MAHİR AKOK
ÇİZİM ALTAN AKAT

Çizim 11. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, Pir Evi Planı ((M. AKOK)

MİKYAS 1/50

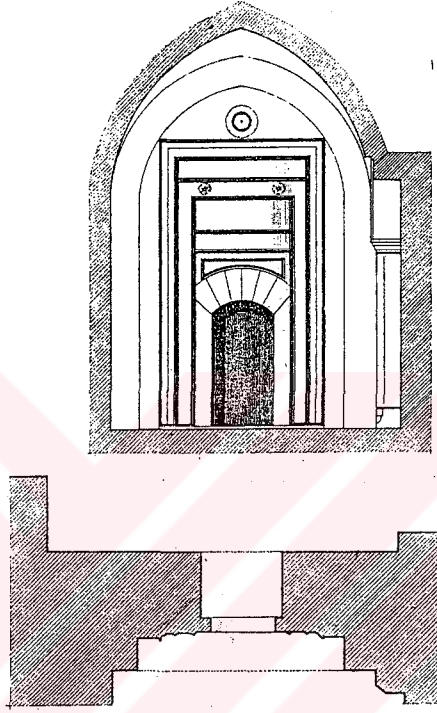

Çizim 12. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, Pir Evi Kesiti (M. AKOK)

Çizim 13. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, Ak Kapı, Kızılca Halvet, Kırklar Meydanı Kesitleri (M. AKOK)

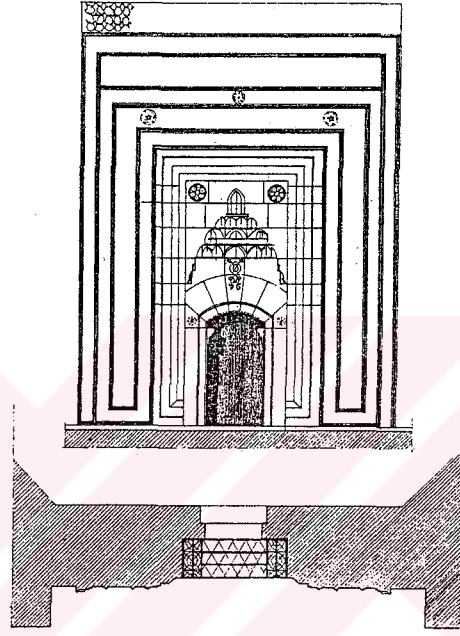
MİKYAS 1/20

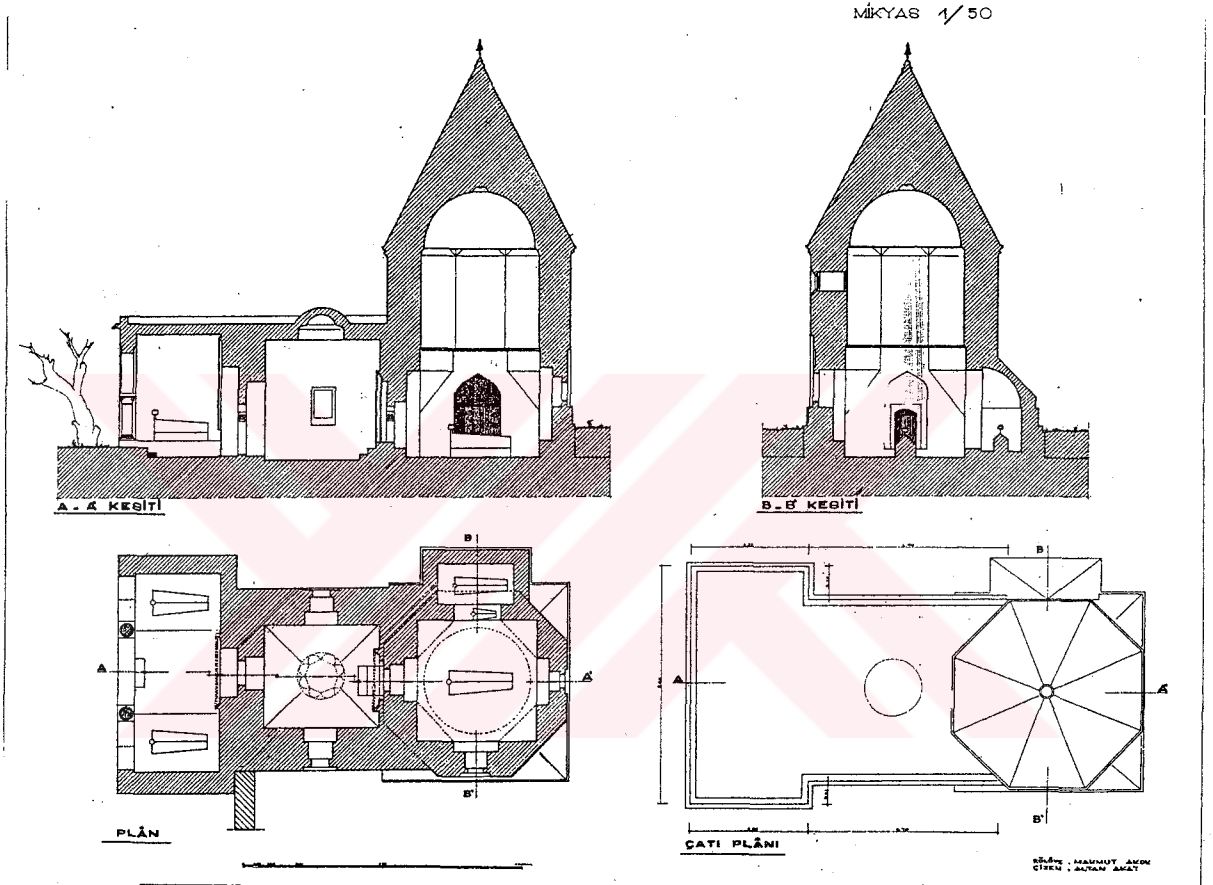
KIRKLAR MEYDANI GİRİŞ PLANI

RÖLİVE : Nâzım Akok
ÇİZEN : Altan Akok

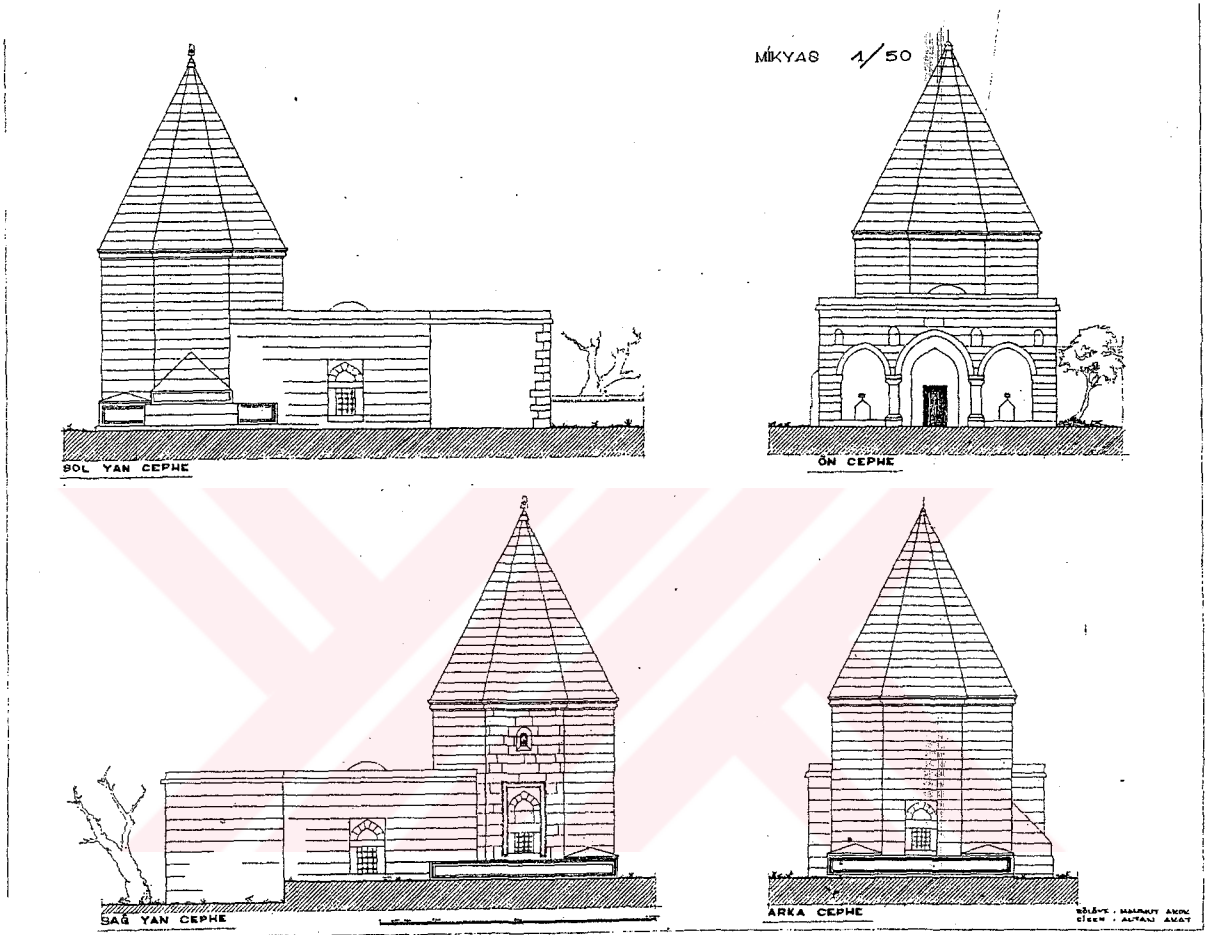
Çizim 14. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Kırklar Meydanı Giriş Planı ve Kesiti (M. AKOK)

Çizim 15. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi Giriş Planı ve Giriş Kapısı Kesiti (M. AKOK)

Çizim 16. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi, Balım Sultan Türbesi Plan ve Kesitleri (M. AKOK)

Çizim 17. Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi, Balım Sultan Türbesi'ne Ait Kesitler (M. AKOK)

7. RESİM LİSTESİ

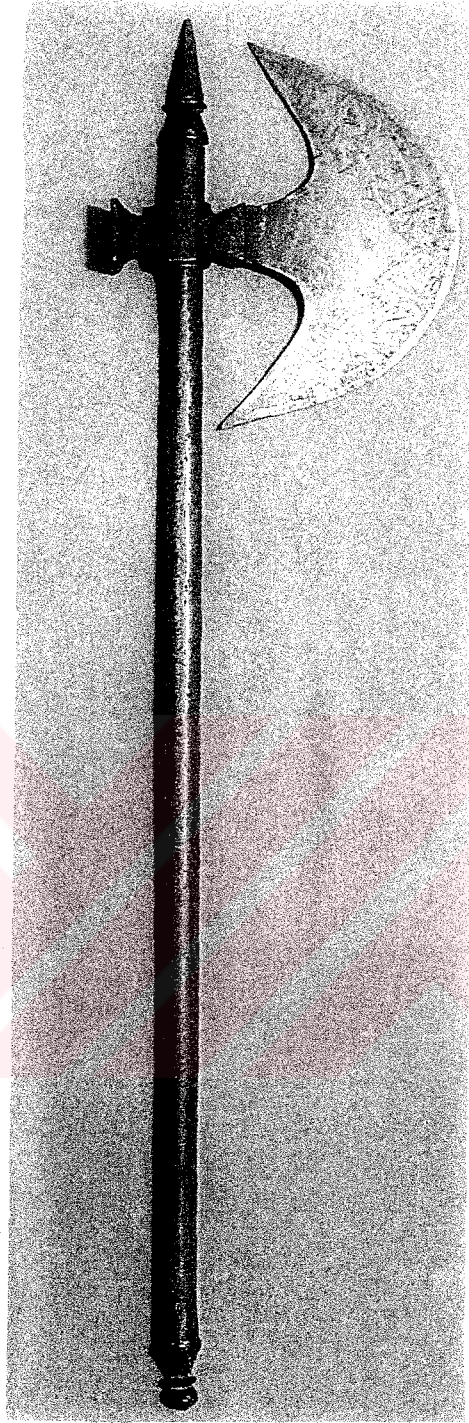
1. Teber (Librairie De Pera, **Müzayede Kataloğu**, İstanbul 2001, s.15).
2. Mütteka (Librairie De Pera, **Müzayede Kataloğu**, İstanbul 2001, s.20).
3. Keşkül-ü Fukara (Librairie De Pera, **Müzayede Kataloğu**, İstanbul 2001, s. 21).
4. Teslim Taşı (Librairie De Pera, **Müzayede Kataloğu**, İstanbul 2001, s.25).
5. Sofra-î Ali (Librairie De Pera, **Müzayede Kataloğu**, İstanbul 2001, s.35).
6. Hüseyini Tâç (Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi).
7. Bektâşî Kıyafeti, İstanbul Belediye Müzesi (Nurhan ATASOY, **Derviş Çeyizi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000).
8. Teslim Taşı ve Mengüşler (Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi).
9. Hacıbektâş İlçesinden Genel Görünüş.
10. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Genel Görünüşü.
11. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Çevre Duvarı.
12. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Arka Bahçeden İkinci Avlu Birimleri.
13. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Genel Görünüşü.
14. Çatal Kapı.
15. Birinci (Nadar) Avlu'dan Genel Görünüş.
16. Birinci (Nadar) Avlu, At Evi ve Mihman Evi'nin Eskiden Bulunduğu Bahçe.
17. Eski Ekmek Evi'nin Girişini Oluşturan Duvar.
18. Fevzi Baba Çeşmesi ve Çatal Kapı'nın Avludan Görünüşü.
19. Fevzi Baba Çeşmesi.
20. Fevzi Baba Çeşmesi, Hüseyini Tâç Şeklinde Başlık.
21. Fevzi Baba Çeşmesi, Gülçe Motifi.
22. Fevzi Baba Çeşmesi Kemer Aynasında Bulunan Kitabe.
23. Üçler Kapısı.
24. Birinci ve İkinci Avlu'dan Genel Görünüş.
25. Birinci ve İkinci Avlu'dan Genel Görünüş.
26. İkinci Avlu, Sol Kanatta Yer Alan Revak Sırası Ve Yapı Grubu.
27. İkinci Avlu Sağ Kanat Revak Sırası.
28. İkinci Avlu'dan Aslanlı Çeşme İle İlgili Kitabe.

29. Aşevi Önündeki Birinci Kitabe.
30. Aşevi Önündeki İkinci Kitabe.
31. Aslanlı Çeşme'nin Genel Görünüşü.
32. Aslanlı Çeşme.
33. Aslanlı Çeşme'den Ayrıntı.
34. Meydan Havuzu.
35. Aşevi Birimlerine Giriş Kapısı.
36. Aşevi İkinci Kapısı.
37. Aşevi Üçüncü Kapısı.
38. Aşevi Babası Odası.
39. Asıl Aşevi Mekânı ve Kazanlar.
40. Aşevi'ne Ait Karakazan Bacası.
41. Tekke Cami Genel Görünüşü.
42. Tekke Cami İç Görünüşü.
43. Tekke Cami İç Görünüşü.
44. Kiler Evi Giriş Kapısı.
45. Dede Baba Köşkü'ne Çıkan Merdivenler.
46. Dede Baba Köşkü Giriş Kapısı.
47. Dede Baba Köşkü İçinden Oda.
48. Dede Baba Köşkü İçinden Salona Geçit Veren Kapı.
49. İkinci Avlu, Meydan Evi Tarafı Revakları.
50. İkinci Avlu, Meydan Evi Tarafı Revakları.
51. Meydan Evi Giriş Kapısı.
52. Meydan Evi Giriş Kapısı Kitabesi.
53. Meydan Evi İkinci Kapısı.
54. Meydan Evi'nden Ocak.
55. Meydan Evi İç Görünüşü.
56. Meydan Evi Tavanı.
57. Meydan Evi'nden Muhabbet Divanı'na Geçit Veren Kapı.
58. Muhabbet Divanı Tavanı.
59. Muhabbet Divanı.
60. Mihman Evi Kapısı.

61. Altılar Kapısı.
62. Hazire.
63. Pir Evi Genel Görünüşü.
64. Pir Evi Giriş Cephesi.
65. Pir Evi Girişi Sol Revak Açıklığı.
66. Pir Evi Girişi Sağ Revak Açıklığı.
67. Pir Evi Giriş Kapısı (Ak Kapı).
68. Ak Kapı'dan Ayrıntı (Çift Başlı Kartal).
69. Kızılca Halvet (Çilehane) Kapısı.
70. Kızılca Halvet İçinden Görünüş (Ocak).
71. Kızılca Halvet İçinden Görünüş.
72. Kırklar Meydanı Giriş Kapısı.
73. Kırklar Meydanı Giriş Kapısından Ayrıntı.
74. Kırklar Meydanı.
75. Kırklar Meydanı.
76. Resul Balî Türbesi.
77. Kırklar Meydanı Doğu Tarafı.
78. Güvenç Abdal Türbesi Giriş Kapısı.
79. Güvenç Abdal Türbesi.
80. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi Gümüş Kapısı.
81. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi Taçkapısı.
82. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi, Taçkapıdan Ayrıntı.
83. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi, Taçkapıdan Ayrıntı.
84. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi, Pandantifler ve Kubbe.
85. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi, Kubbe.
86. Balım Sultan Türbesi'nden Genel Görünüş.
87. Balım Sultan Türbesi Taçkapısı.
88. Balım Sultan Türbesi Giriş Mekânı Kubbesi.
89. Balım Sultan Türbesi Orijinal Ahşap Kapısı.
90. Balım Sultan Türbesi Giriş Kapısı.
91. Balım Sultan Türbesi İç Görünüşü.
92. Kalender Çelebi Sandukası.

93. Kalender Çelebi Sandukasına Ait Nişin Dışarıdan Görünüşü.
94. Balım Sultan Türbesi Kubbesi.
95. Delikli Taş (Çilehane).
96. At Kaya.
97. Beştaşlar.
98. Balım (Kadıncık Ana) Evi Genel Görünüm.
99. Balım (Kadıncık Ana) Evi Tavanı.
100. Balım (Kadıncık Ana) Evi İç Görünüm.
101. Ak Pınar Çeşmesi
102. Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi'nden Hüseyini Tâç Şeklinde Fincanlar.
103. Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi'nden Yazı-Resim Örneği.
104. Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi'nden Kaygusuz Abdal'ı Gösteren Bir Resim.

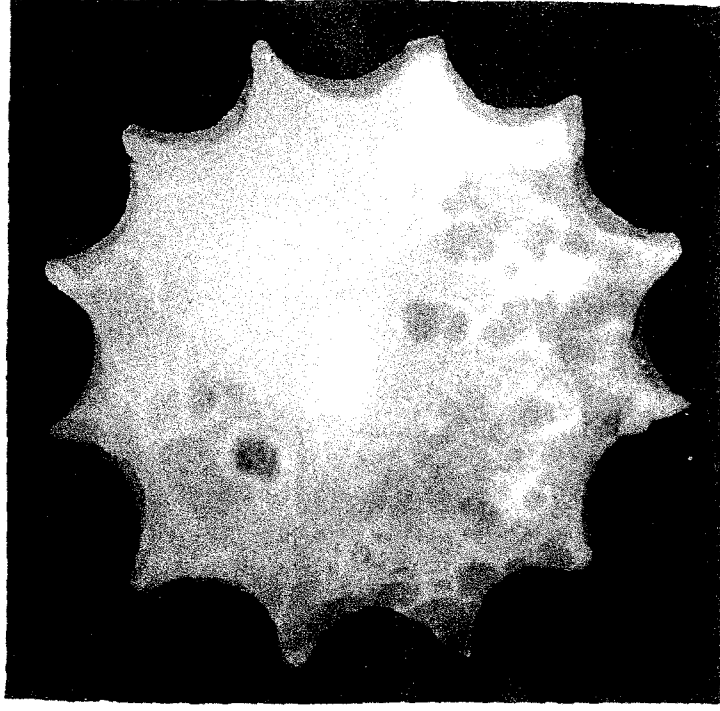
Resim 1. Teber (Libriarie De Pera, **Müzayede Kataloğu**, İstanbul 2001).

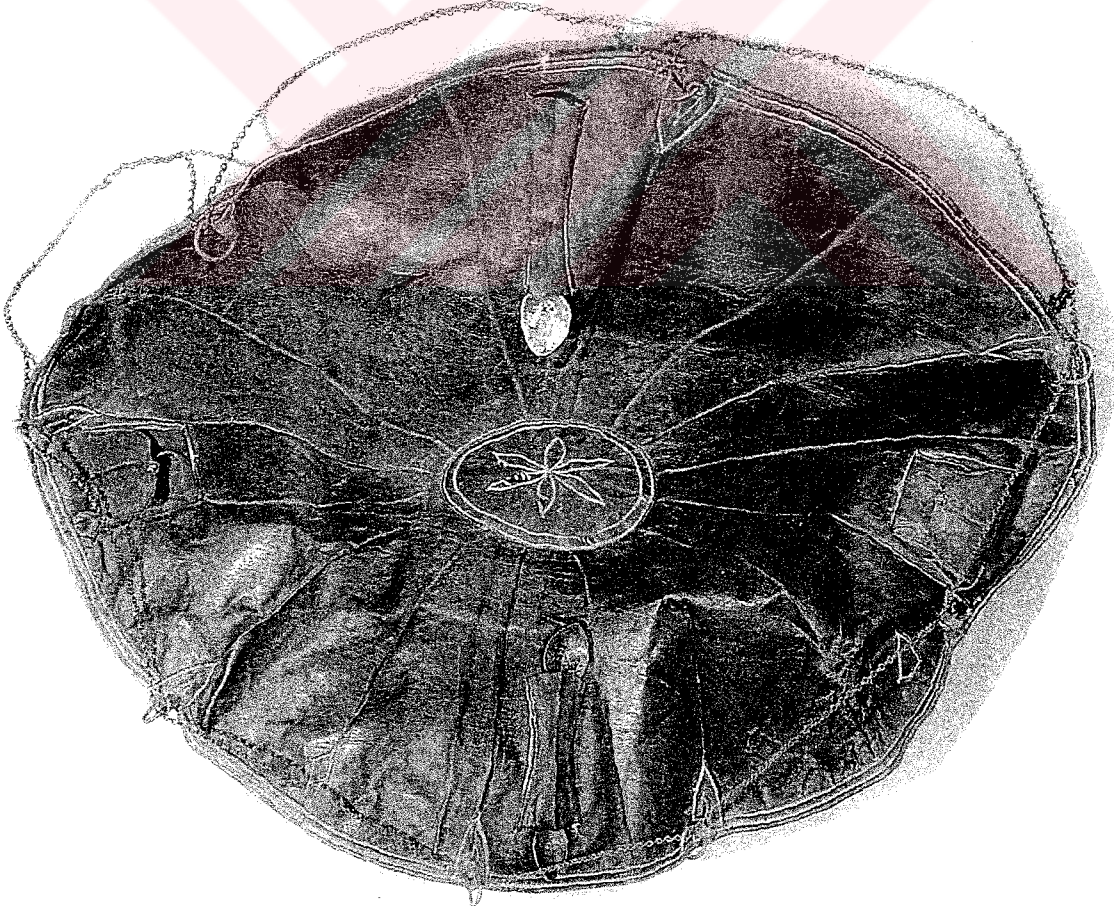
Resim 2. Mütteka (Libriarie De Pera, **Müzayede Kataloğu**, İstanbul 2001).

Resim 3. Keşkül-ü Fukara (Libriarie De Pera, **Müzayede Kataloğu**, İstanbul 2001).

Resim 4. Teslim Taşı (Libriarie De Pera, Müzayede Kataloğu, İstanbul 2001).

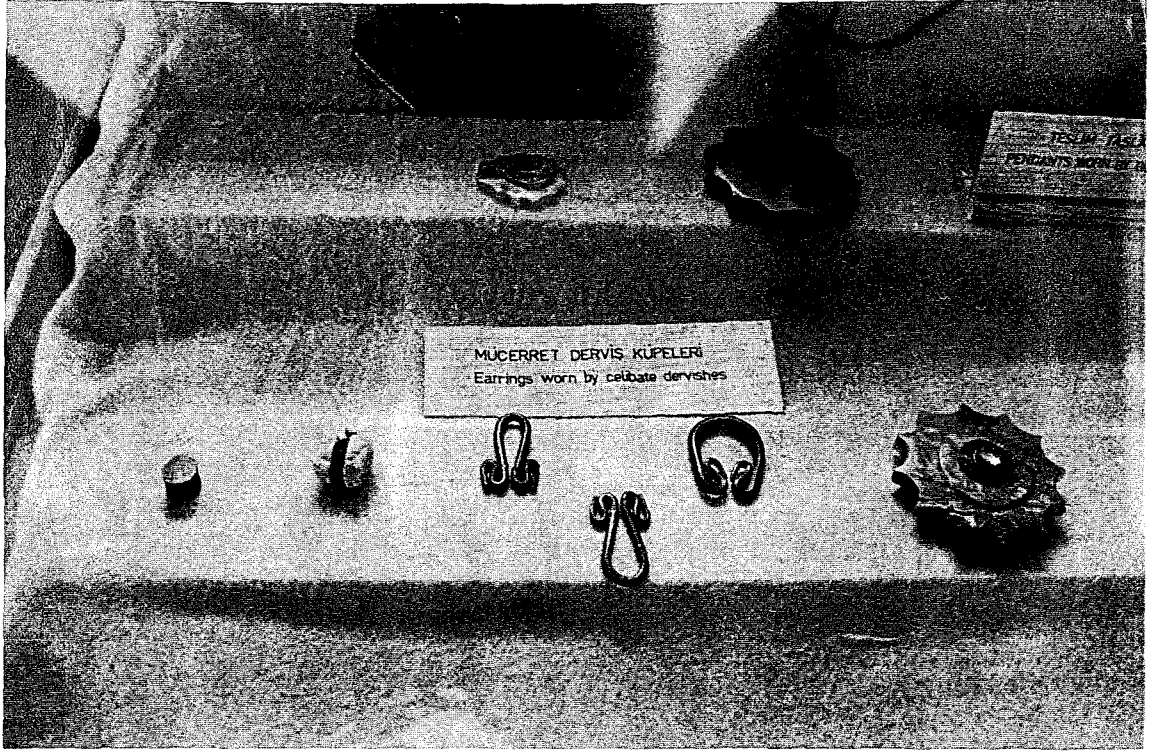
Resim 5. Sofra-i Ali (Libriarie De Pera, Müzayede Kataloğu, İstanbul 2001).

Resim 6. Hüseyini Tâç (Hacı Bektâş-1 Veli Müzesi).

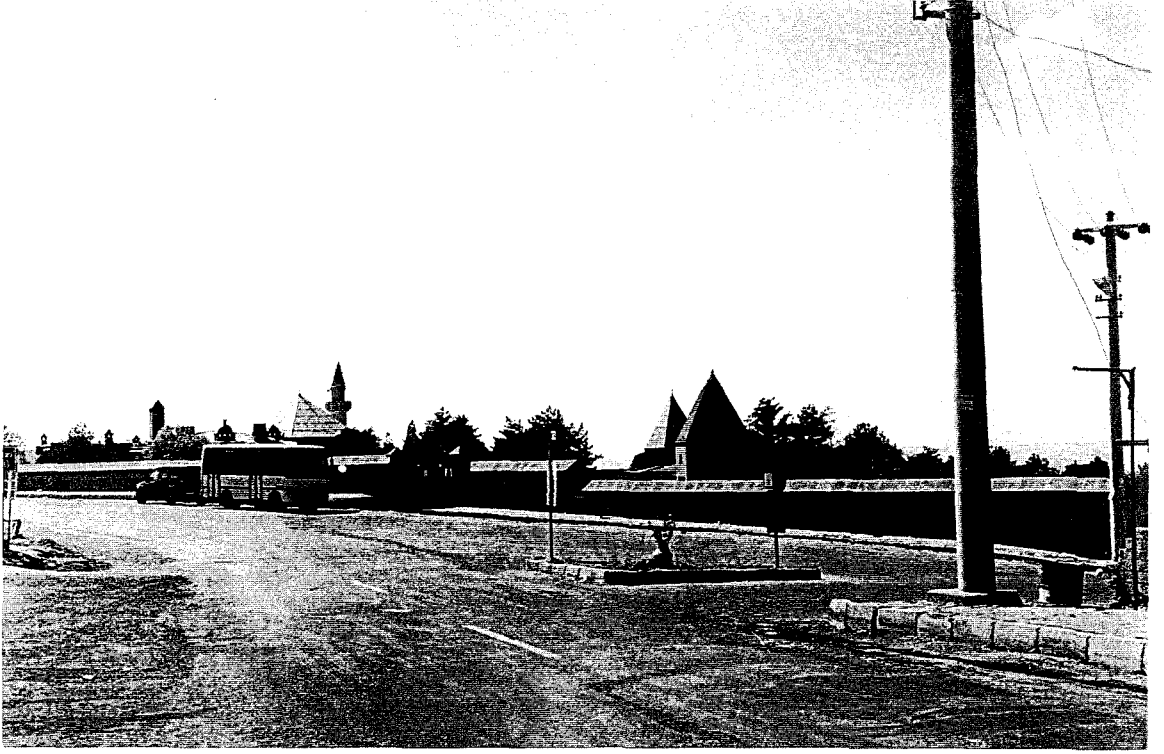
Resim 7. Bektâşî Kıyafeti-İstanbul Belediye Müzesi (N. ATASOY)

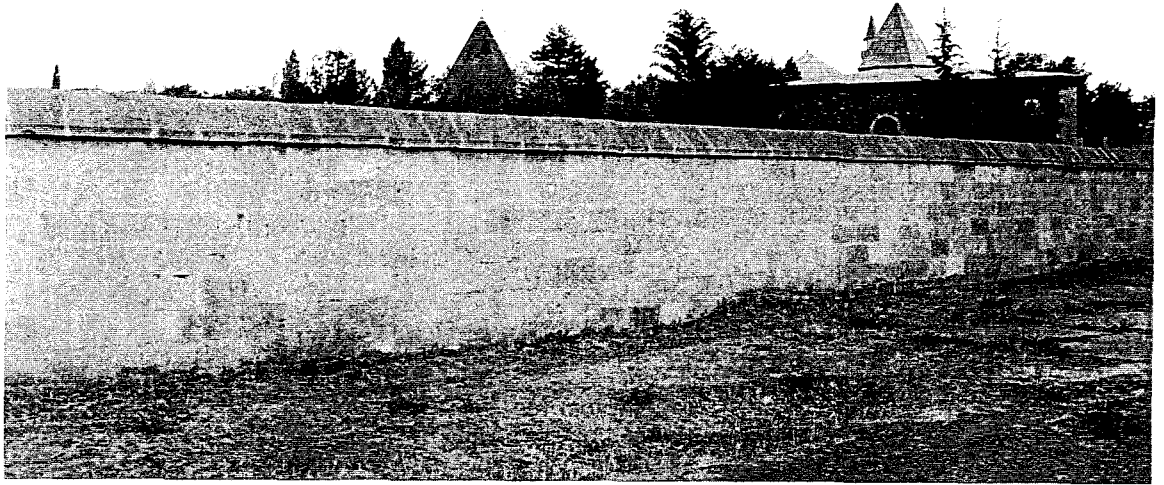
Resim 8. Teslim Taşı ve Mengüşler (Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi).

Resim 9. Hacibektaş İlçesinden Genel Görünüş.

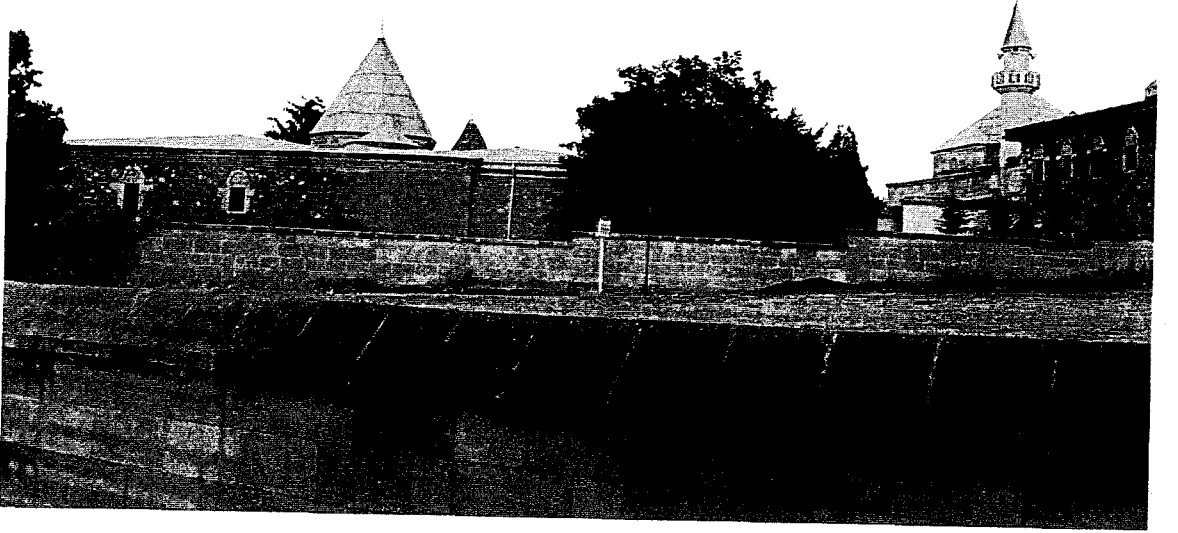
Resim 10. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Genel Görünüşü.

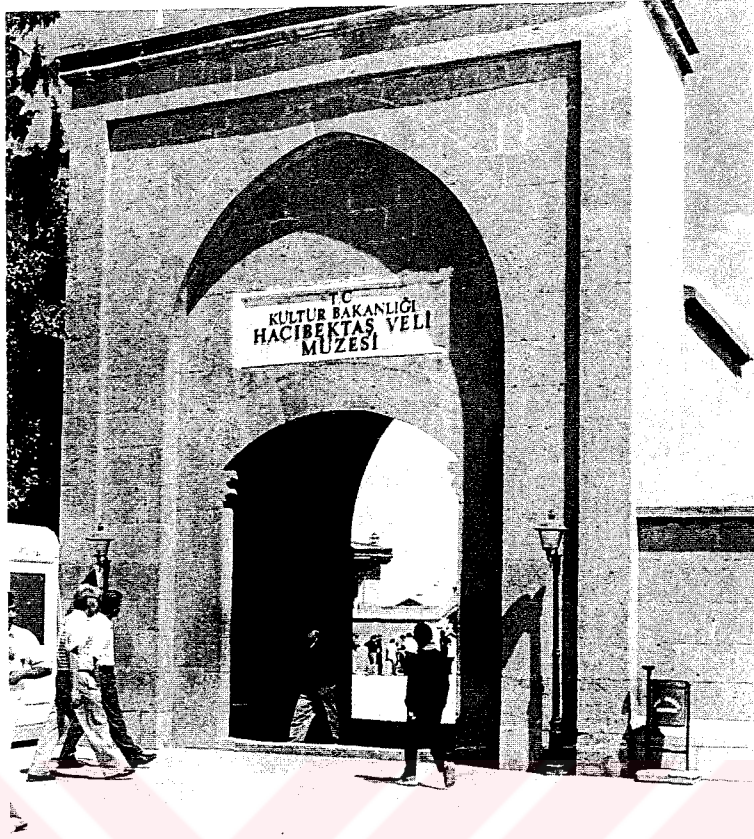
Resim 11. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Çevre Duvarı.

Resim 12. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Arka Bahçeden İkinci Avlu Birimleri.

Resim 13. Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi Genel Görünüşü.

Resim 14. Çatal Kapı.

Resim 15. Birinci (Nadar) Avlu'dan Genel Görünüş.

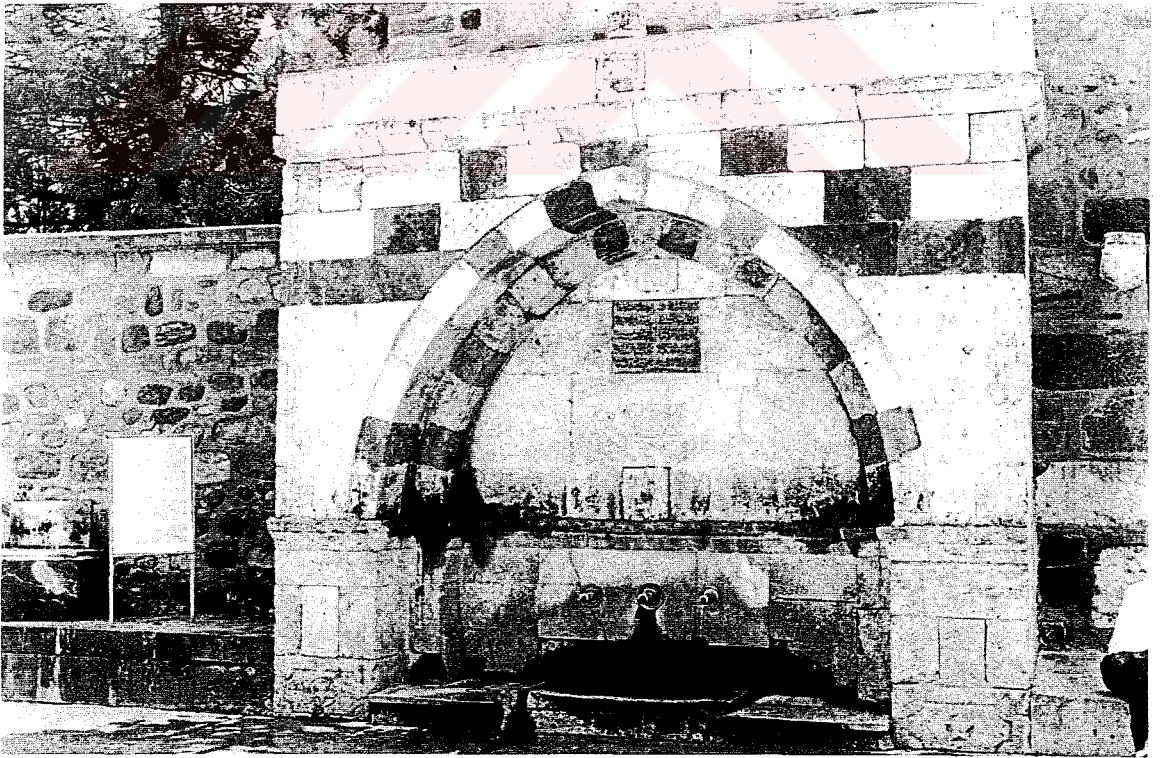
Resim 16. Birinci (Nadar) Avlu, At Evi ve Mihman Evi'nin Bulunduğu Bahçe.

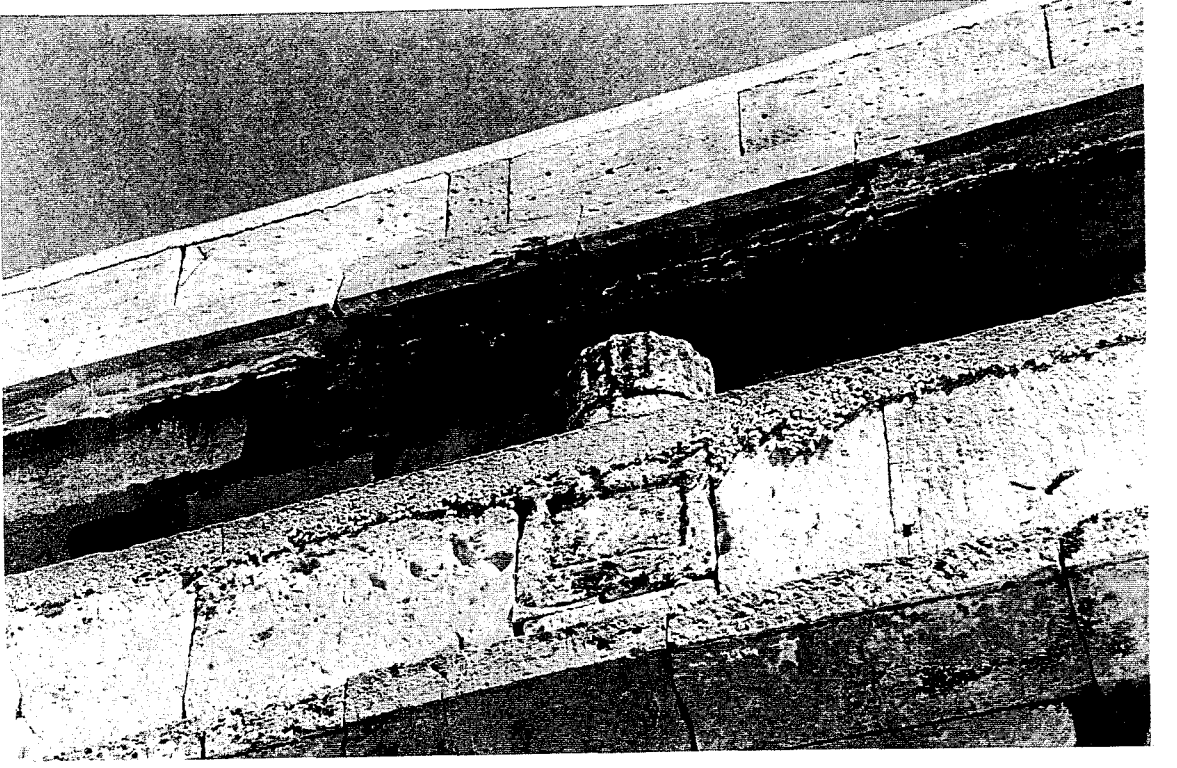
Resim 17. Eski Ekmek Evi'nin Girişini Oluşturan Duvar.

Resim 18. Fevzi Baba Çeşmesi ve Çatal Kapı'nın Avludan Görünümü.

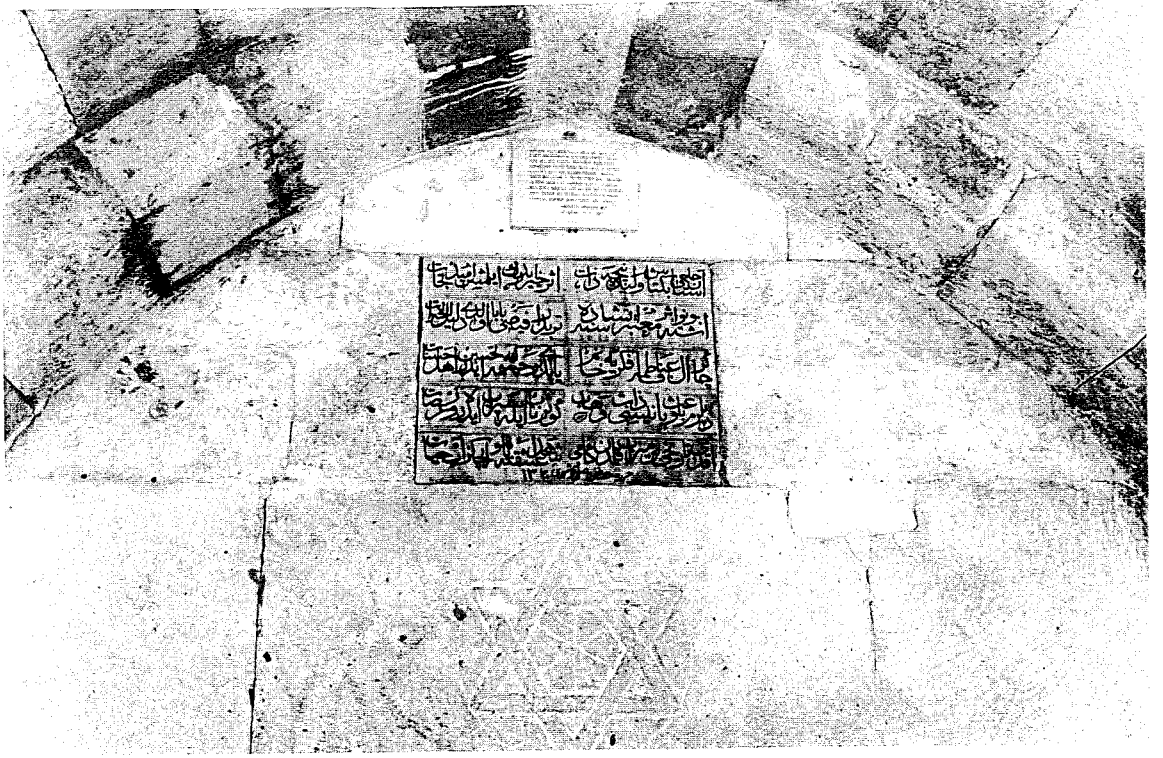
Resim 19. Fevzi Baba Çeşmesi.

Resim 20. Fevzi Baba Çeşmesi'nden Hüseyini Tâç Şeklinde Başlık.

Resim 21. Fevzi Baba Çeşmesi, Gülçe Motifi.

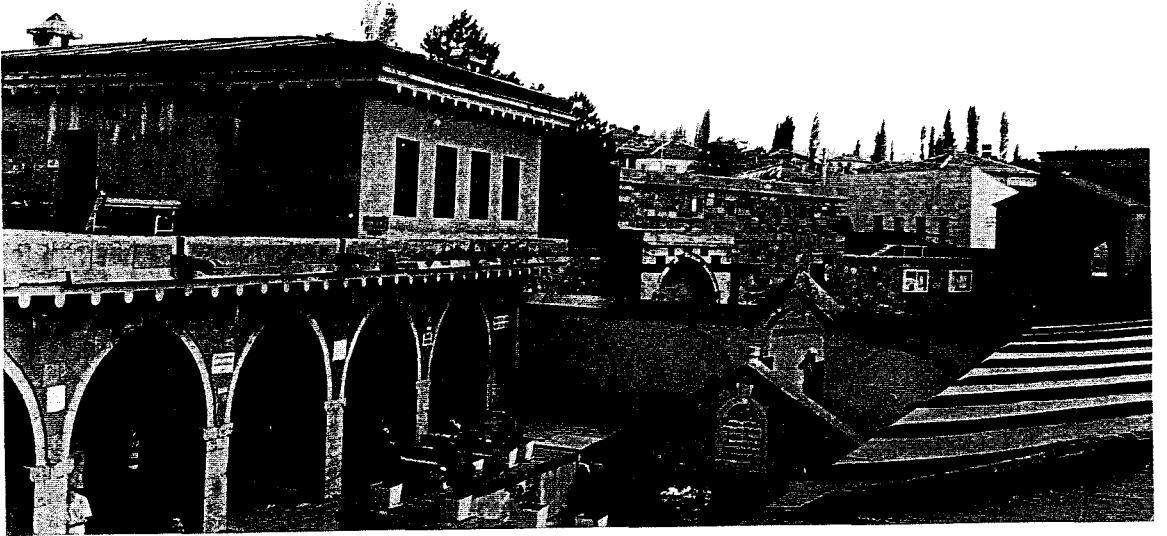
Resim 22. Fevzi Baba Çeşmesi, Kemer Aynasında Bulunan Kitabe.

Resim 23. Üçler Kapısı.

Resim 24. Birinci ve İkinci Avludan Genel Görünüş.

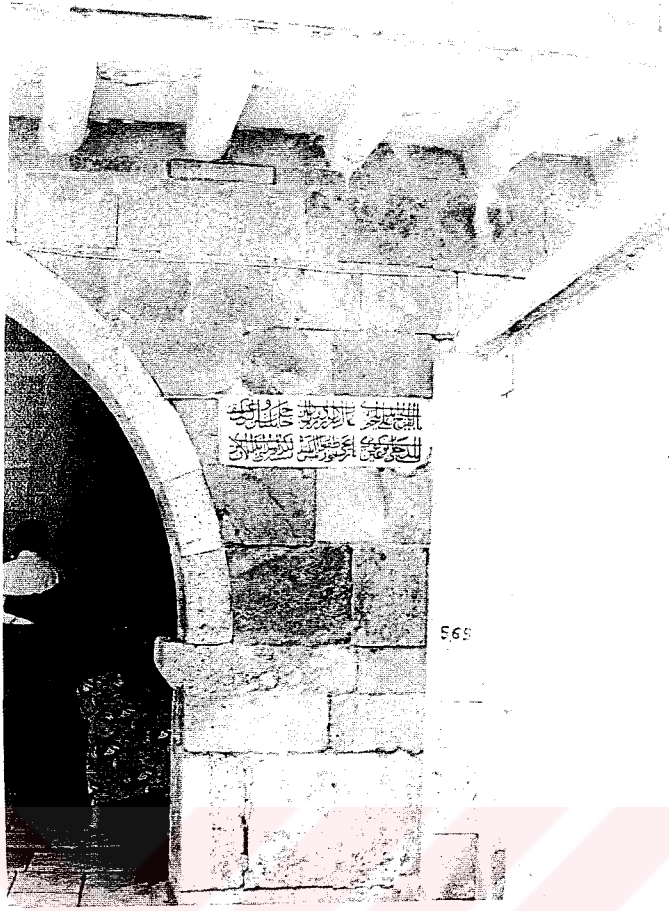
Resim 25. Birinci ve İkinci Avludan Genel Görünüş.

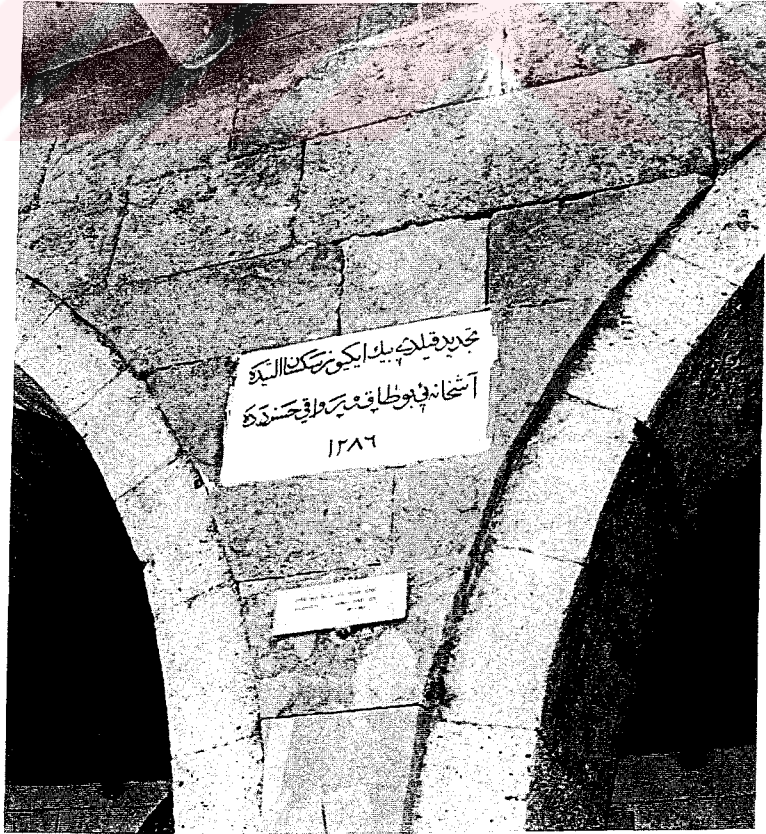
Resim 27. İkinci Avlu Sağ Kanat Revak Sırası.

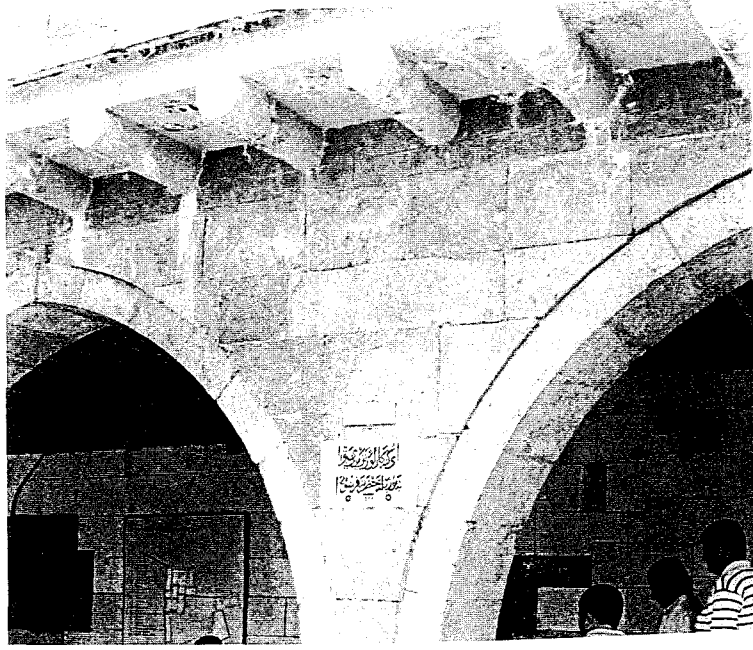
Resim 26. İkinci Avlu Sol Kanatta Yer Alan Revak Sırası Ve Yapı Grubu.

Resim 28. İkinci Avlu'dan Aslanlı Çeşme İle İlgili Kitabe.

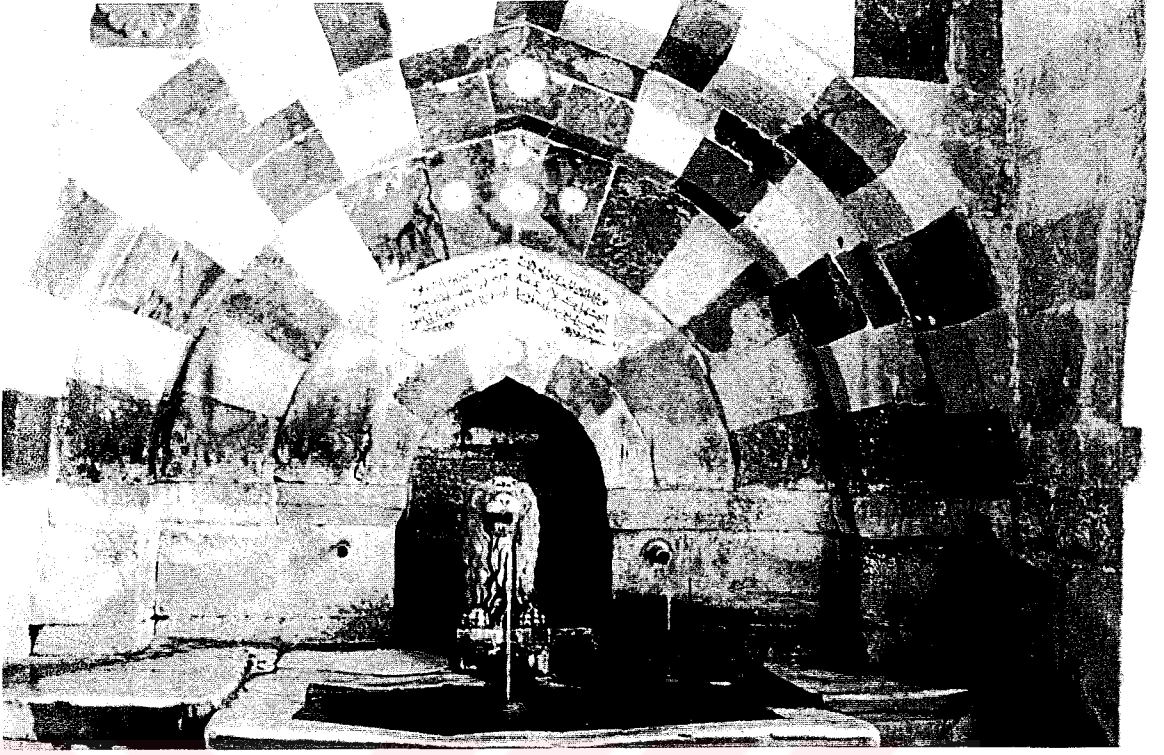
Resim 29. Aşevi Önündeki Birinci Kitabe.

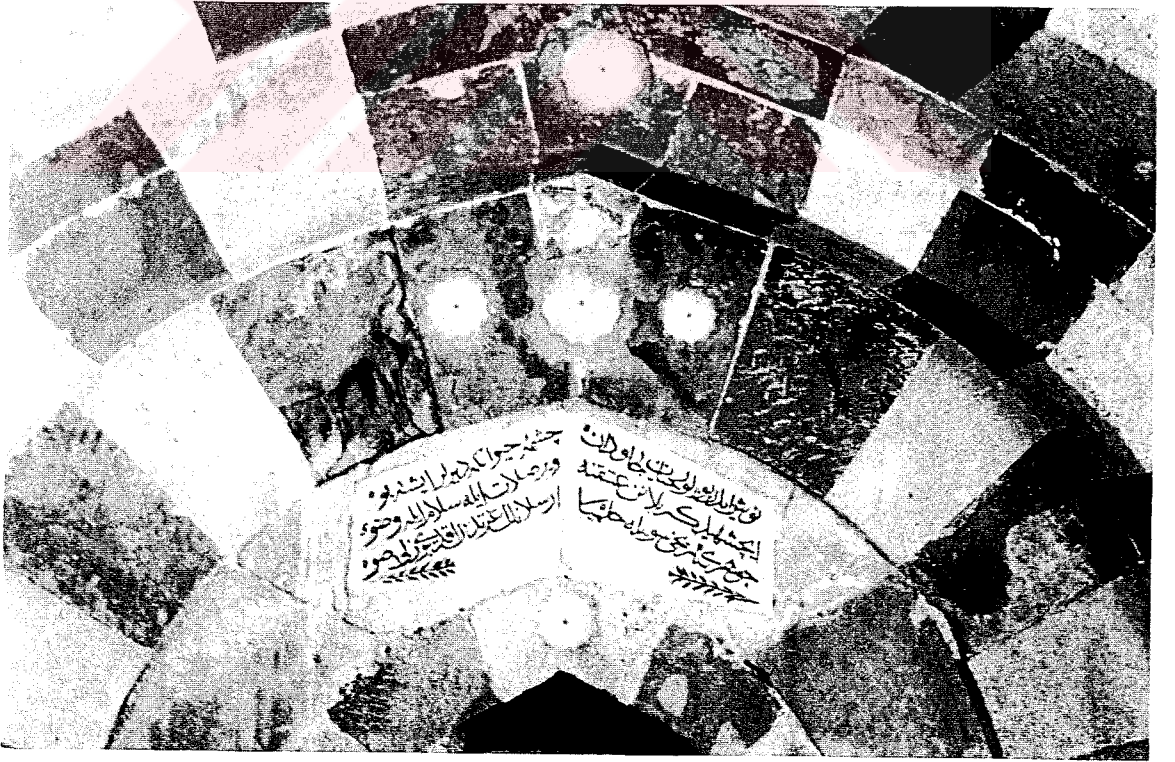
Resim 30. Aşevi Önündeki İkinci Kitabe.

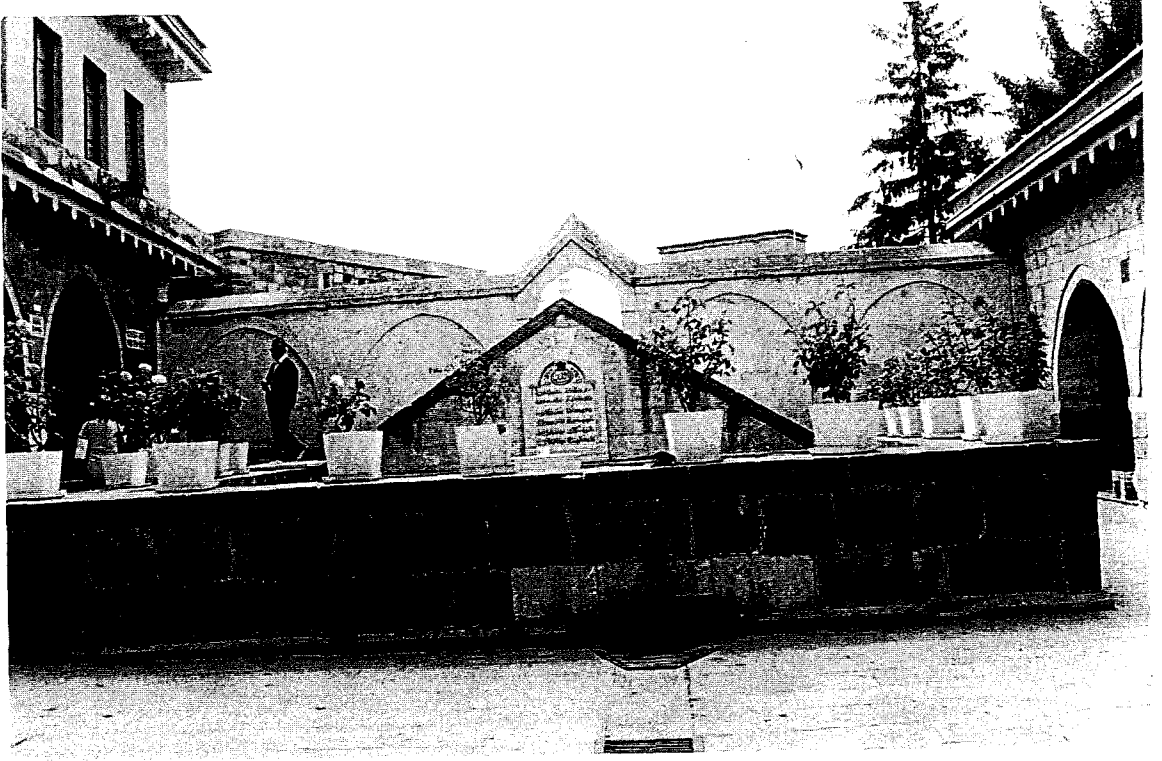
Resim 31. Aslanlı Çeşme'nin Genel Görünüşü.

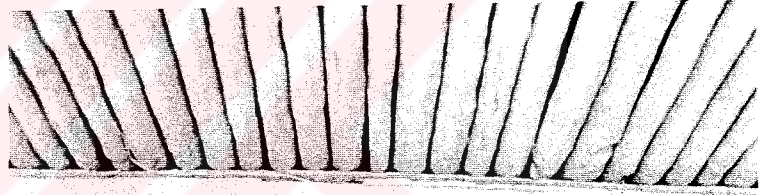
Resim 32. Aslanlı Çeşme.

Resim 33. Aslanlı Çeşme'den Ayrıntı.

Resim 34. Meydan Havuzu.

Resim 35. Aşevi Birimlerine
Giriş Kapısı.

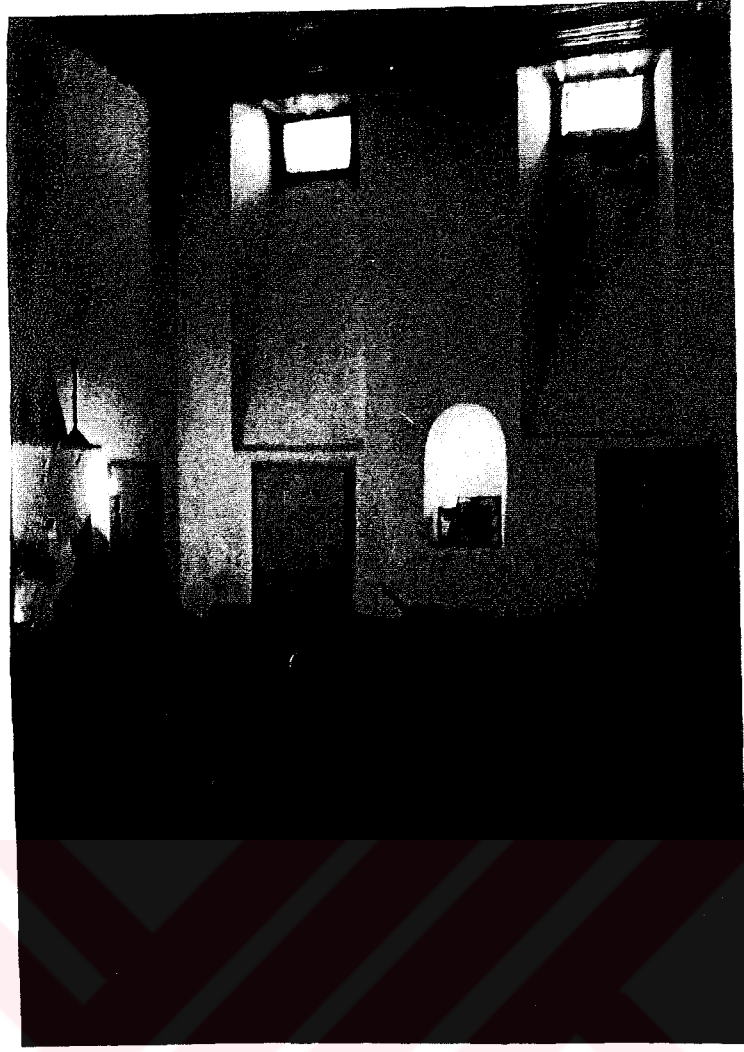
سنة الامة المذمومة المذمومة المذمومة
الحسين الماراني في الفرج المذمومة

Resim 36. Aşevi İkinci Kapısı.

Resim 37. Aşevi Üçüncü Kapısı.

Resim 38. Aşevi Babası Odası.

Resim 39. Asıl Aşevi Mekâni ve Kazanlar.

Resim 40. Aşevi'ne Ait Karakazan Bacası.

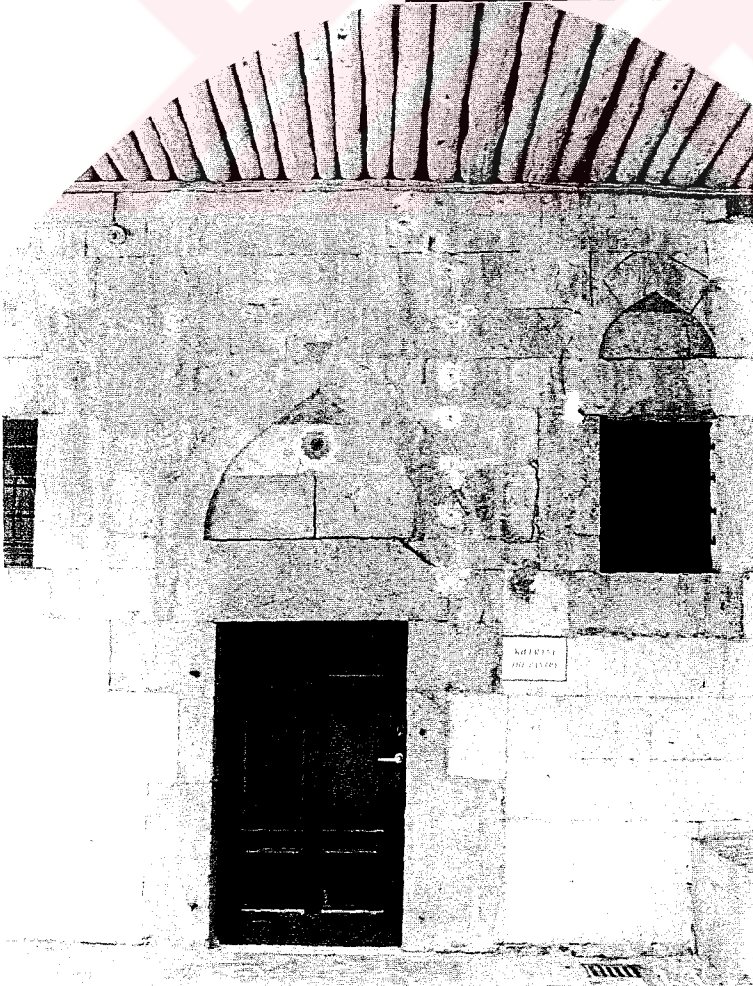
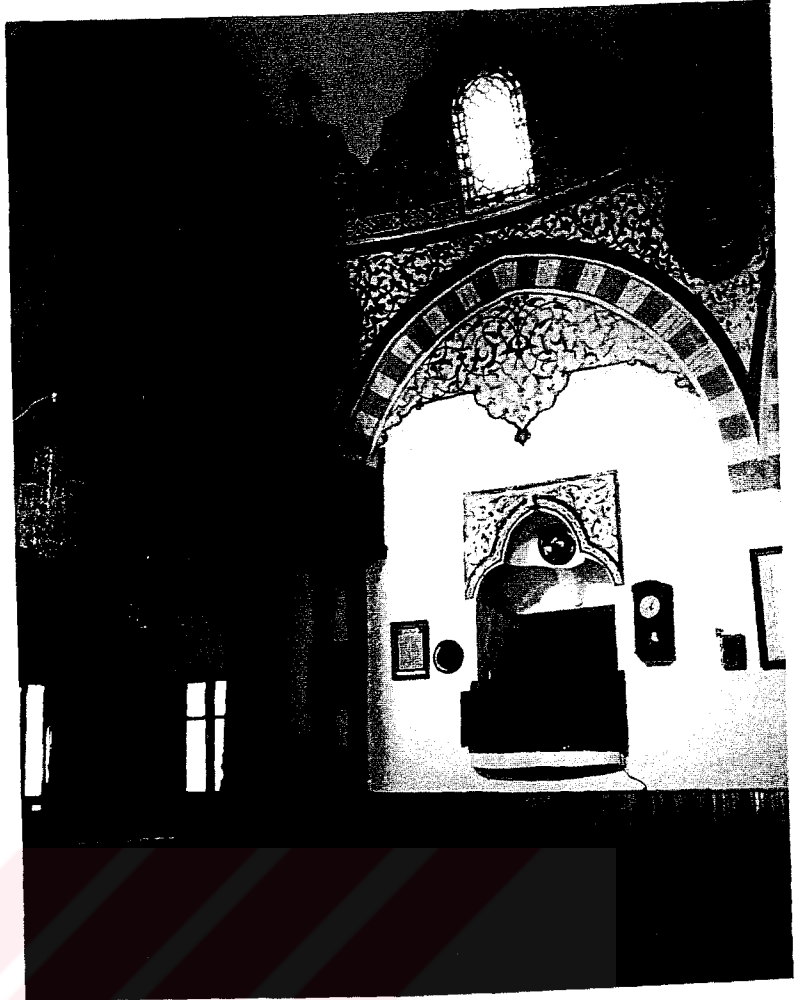

Resim 41. Tekke Cami
Genel Görünüşü.

Resim 42. Tekke Cami İç Görünüşü.

Resim 43. Tekke Cami
İç Görünüşü.

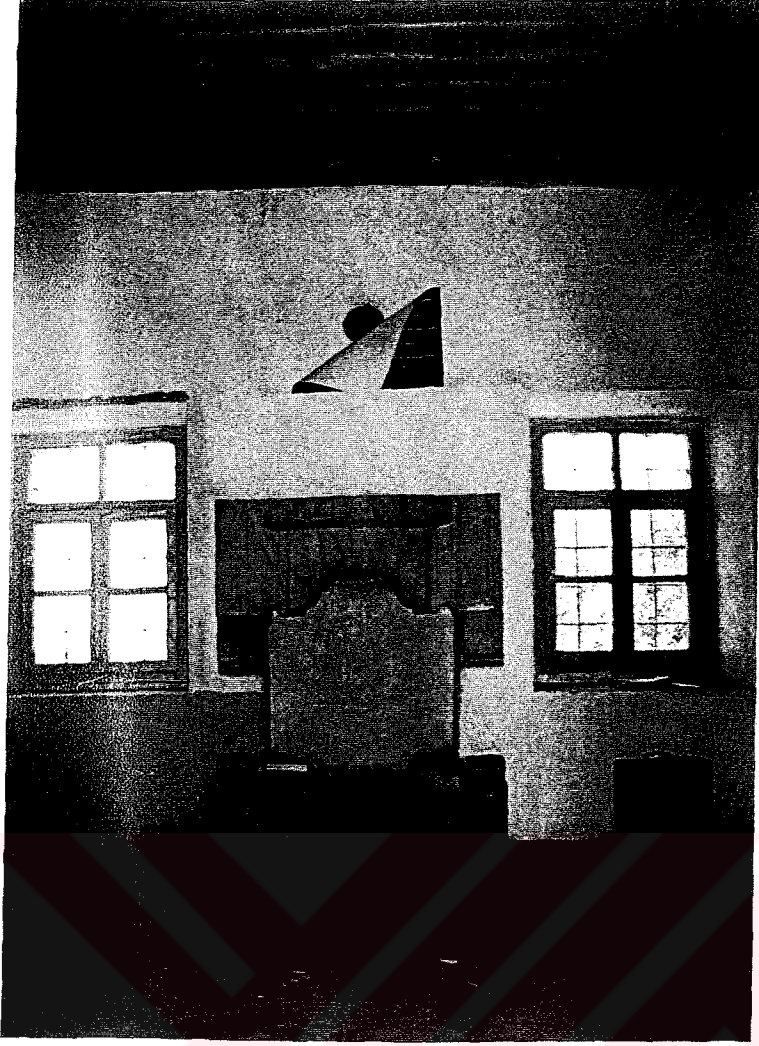
Resim 44. Kiler Evi
Giriş Kapısı.

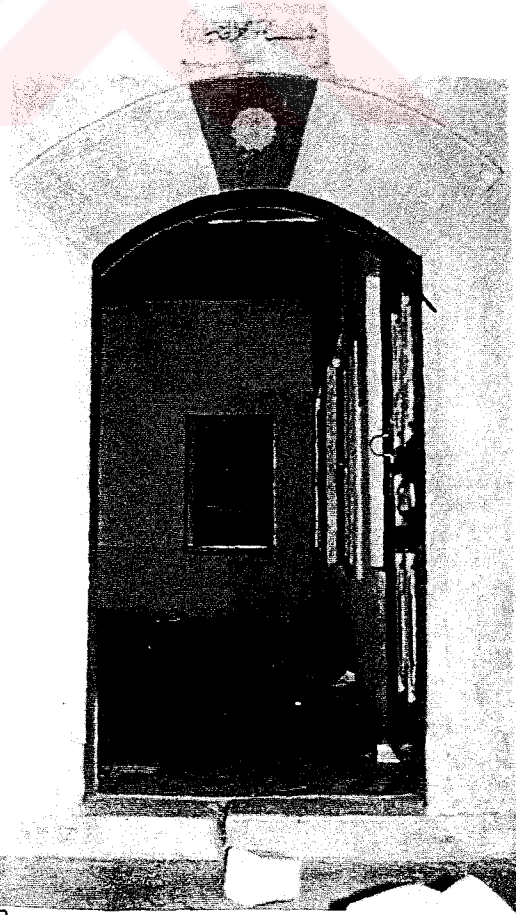
Resim 45. Dedebaba Köşkü'ne Çıkan Merdivenler.

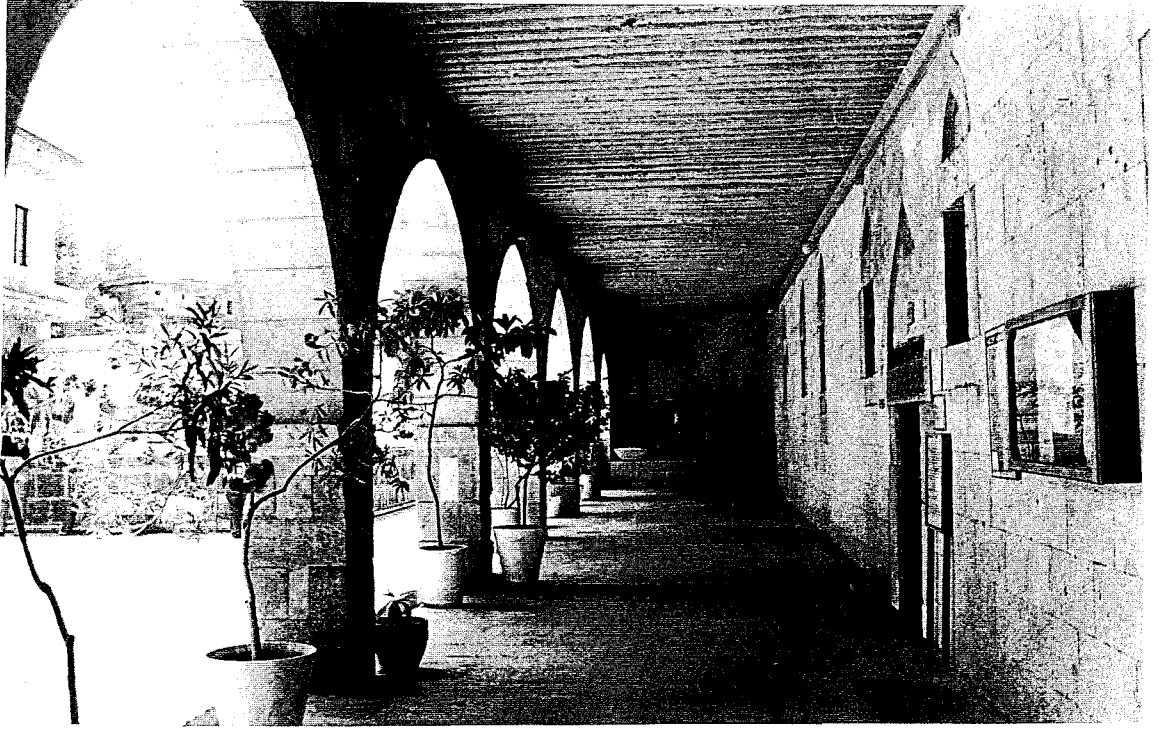
Resim 46. Dede Baba Köşkü Giriş Kapısı.

Resim 47. Dede Baba Köşkü
İçinden Oda.

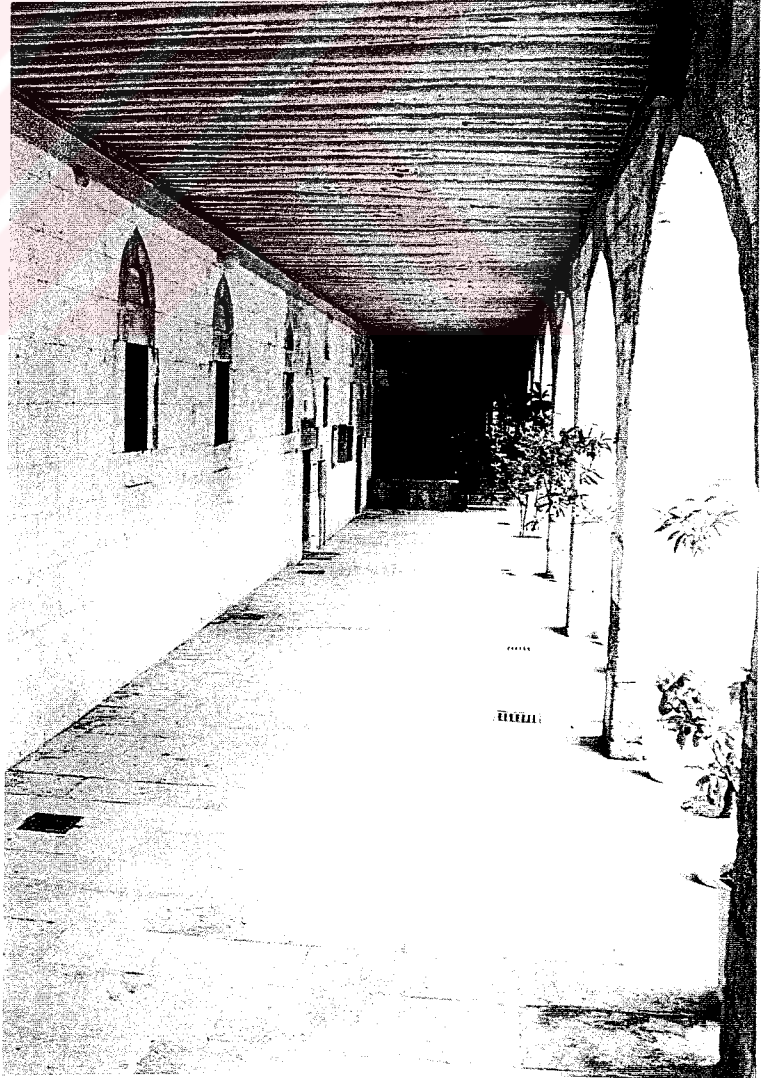

Resim 48. Dede Baba Köşkü İçinden
Salona Geçit Veren Kapı.

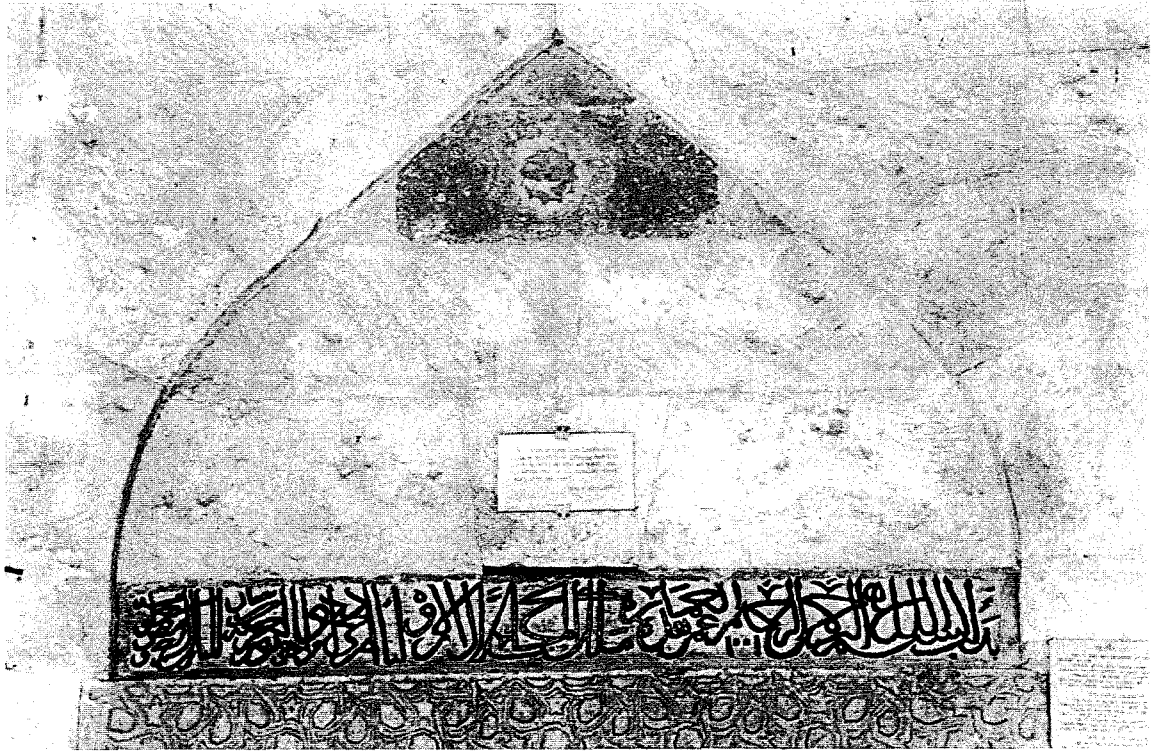
Resim 49. İkinci Avlu Meydan Evi Tarafı Revakları.

Resim 50. İkinci Avlu
Meydan Evi Tarafı Revakları.

Resim 51. Meydan Evi Giriş Kapısı.

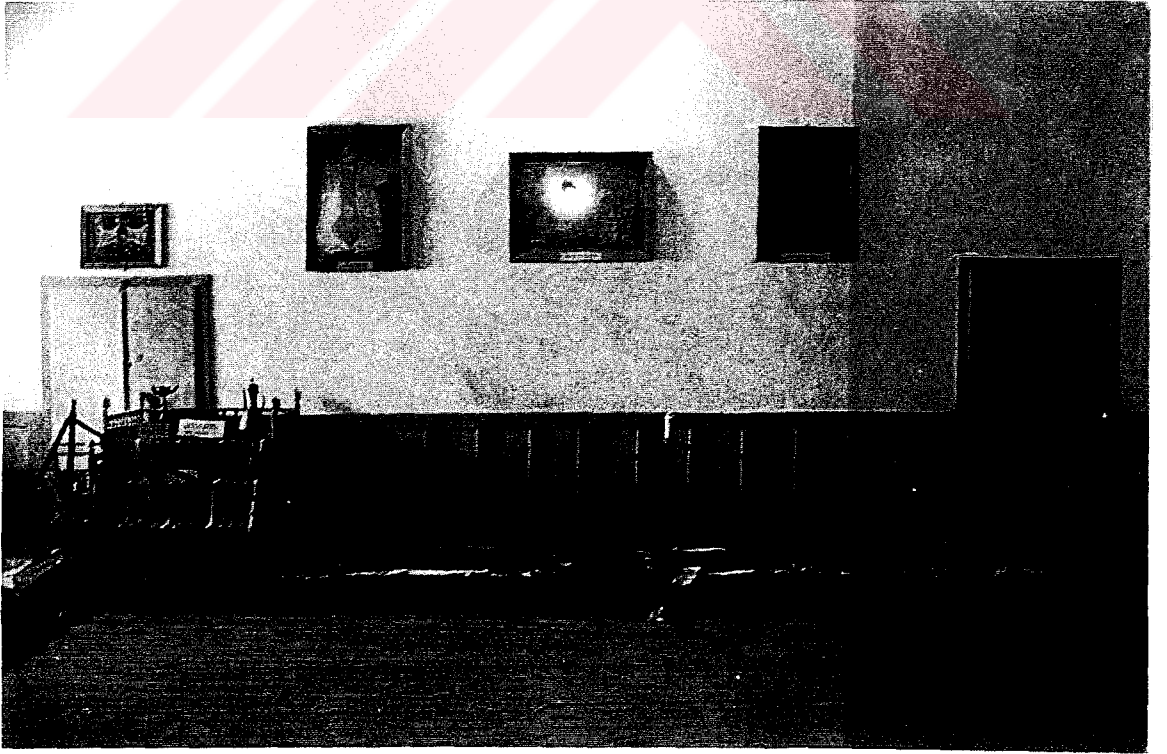
Resim 52. Meydan Evi Giriş Kapısı Kitabesi.

Resim 53. Meydan Evi
İkinci Kapısı.

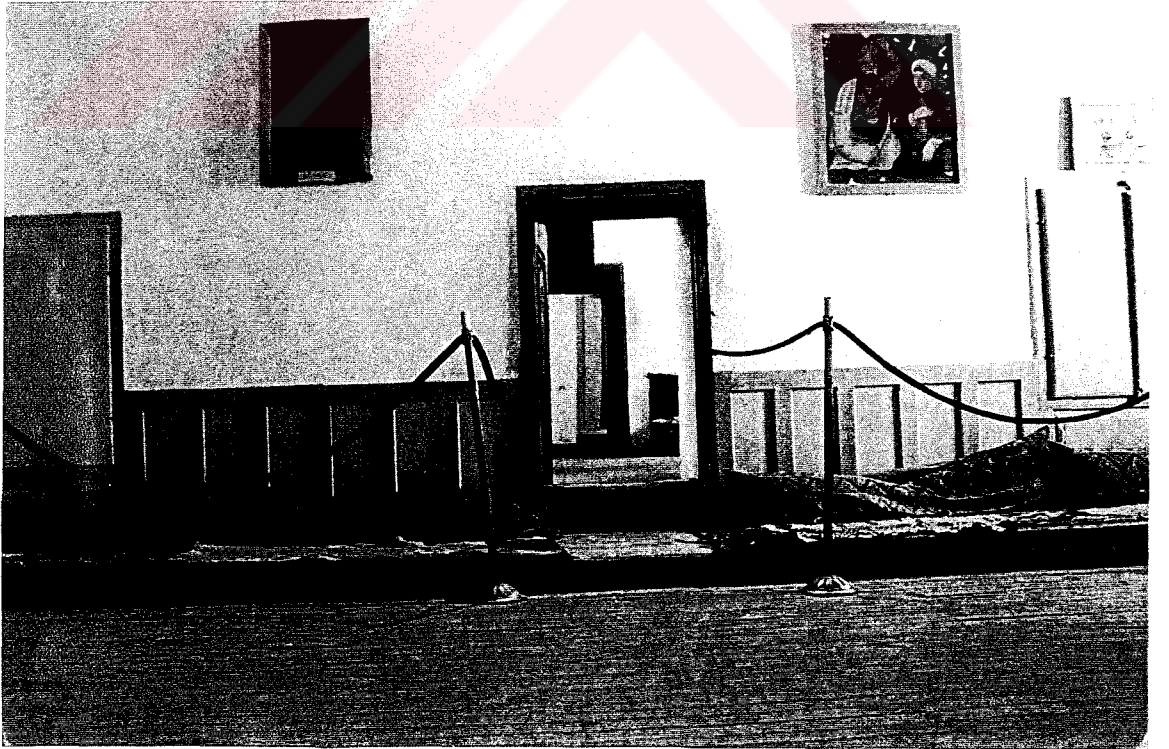
Resim 54.
Meydan Evi'nden Ocak.

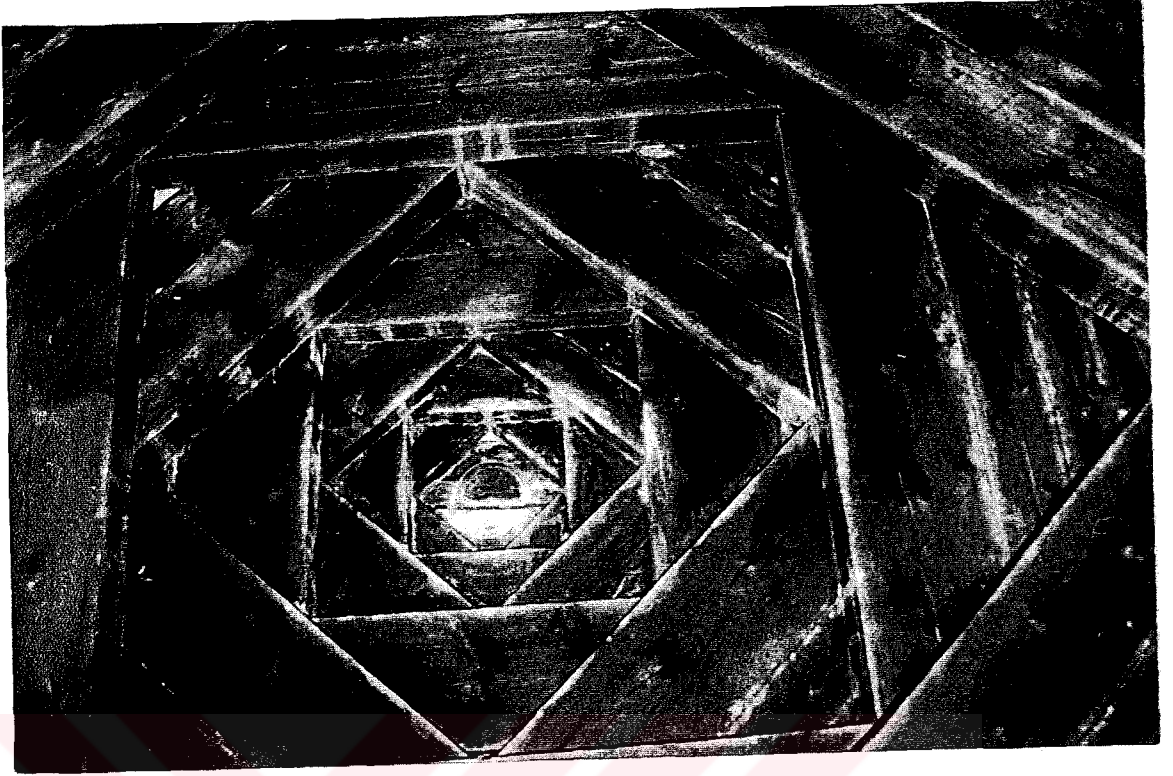
Resim 55. Meydan Evi İç Görünüşü.

Resim 56. Meydan Evi Tavanı.

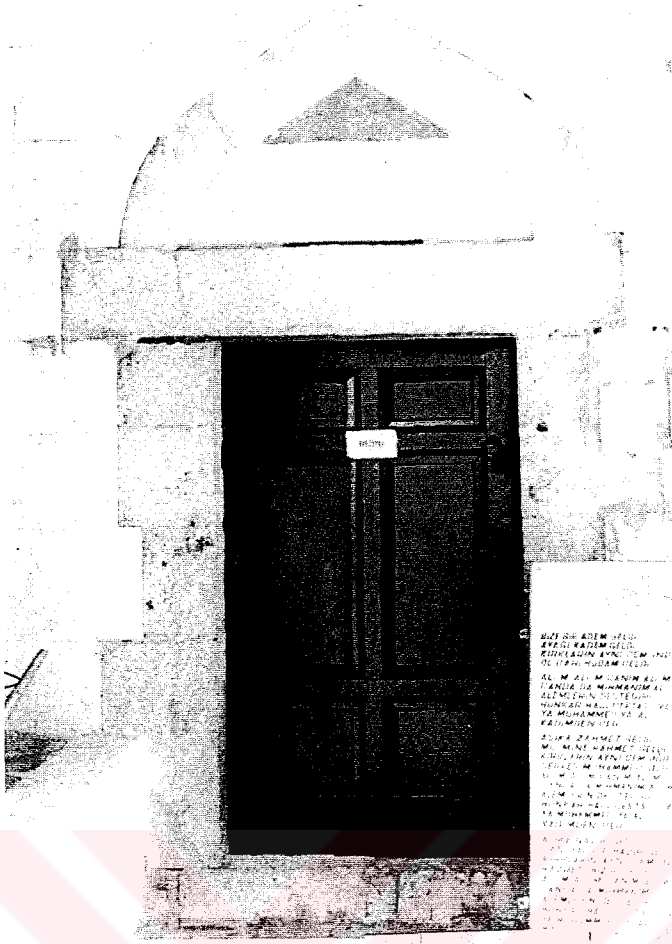
Resim 57. Meydan Evi'nden Muhabbet Divanı'na Geçit Veren Kapı.

Resim 58. Muhabbet Divanı Tavanı.

Resim 59. Muhabbet Divanı.

Resim 60.

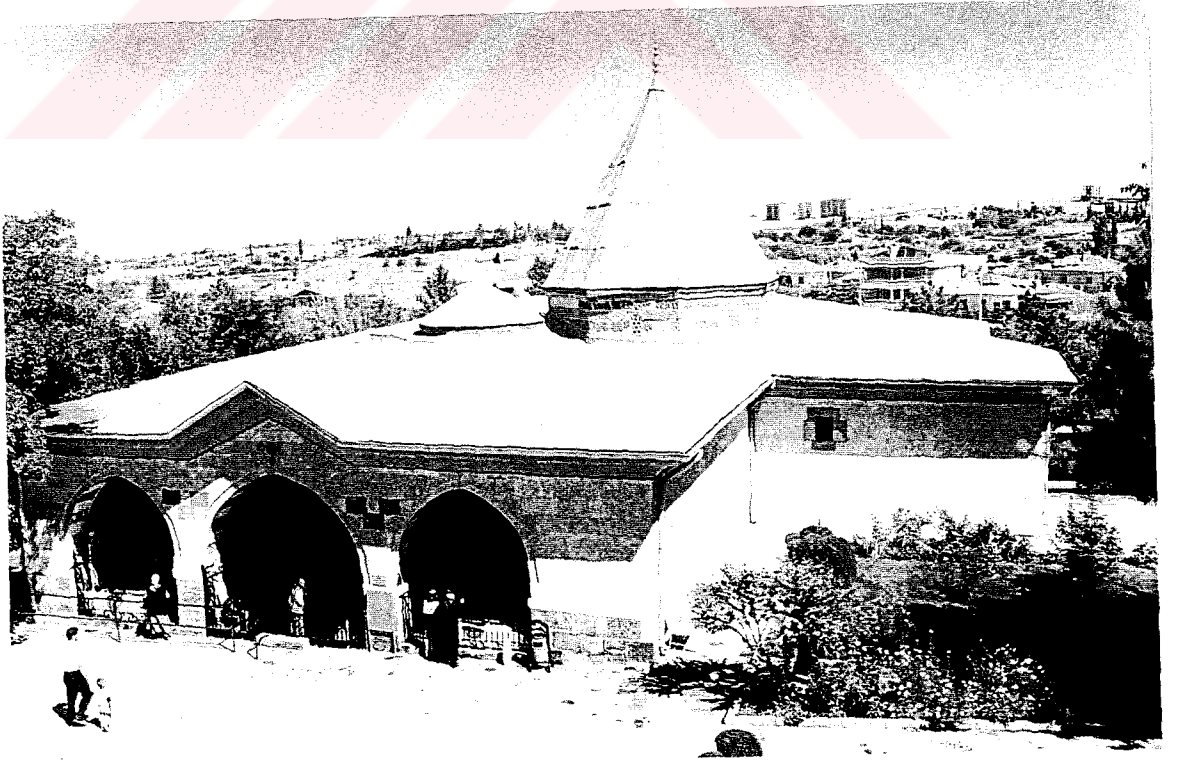
Mihman Evi Kapısı.

Resim 61. Altılar Kapısı.

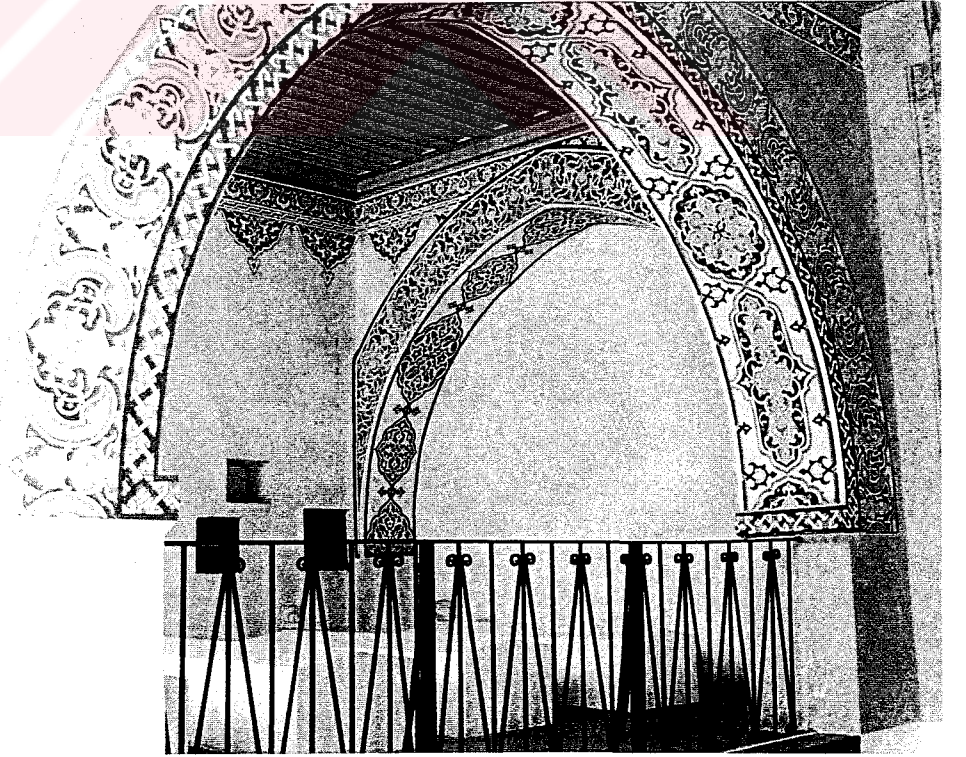
Resim 62. Hazire.

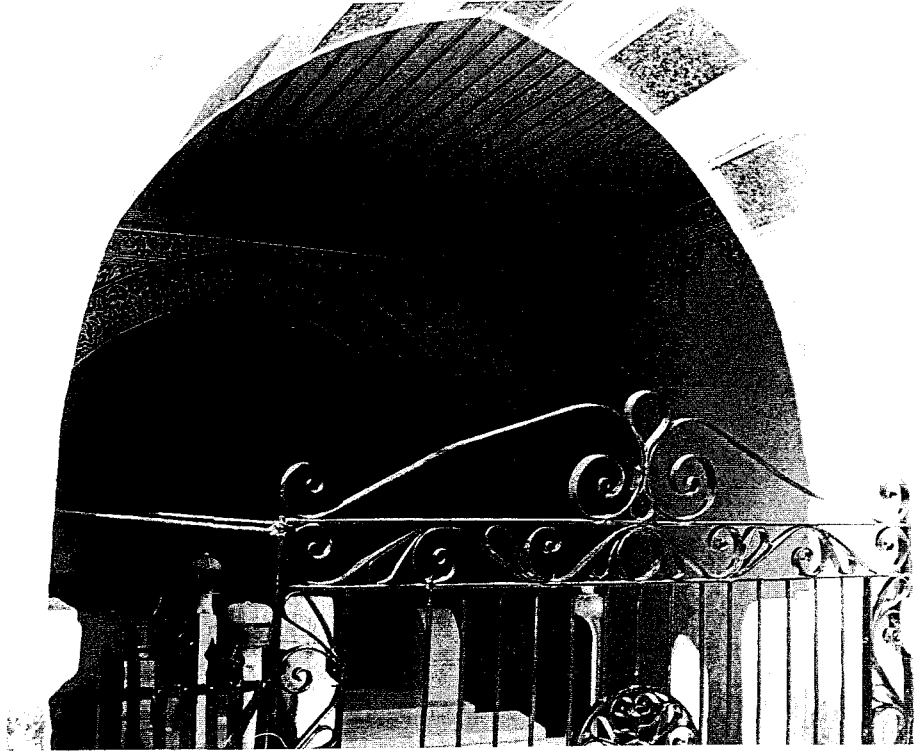
Resim 63. Pir Evi Genel Görünüü.

Resim 64. Pir Evi Giriş Cephesi.

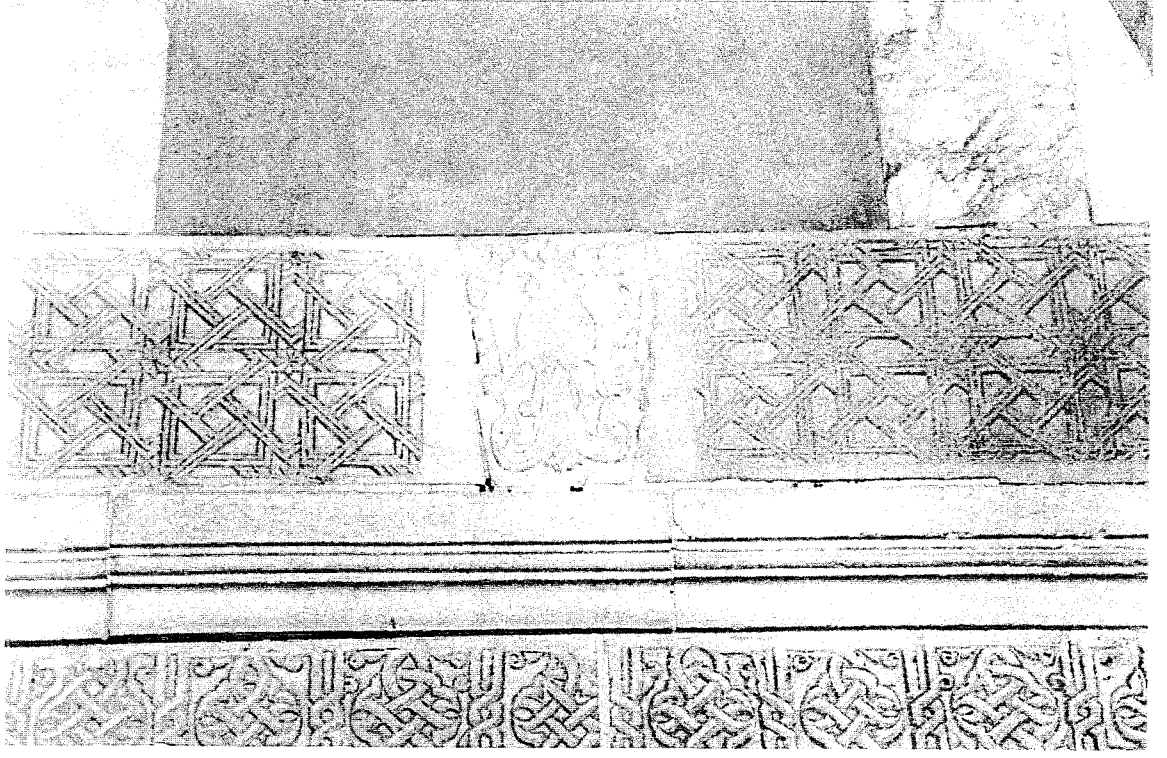
Resim 65. Pir Evi Giriş Sol Revak Açıklığı.

Resim 66. Pir Evi Girişi Sağ Revak Açıklığı.

Resim 67. Pir Evi
Giriş Kapısı (Ak Kapı).

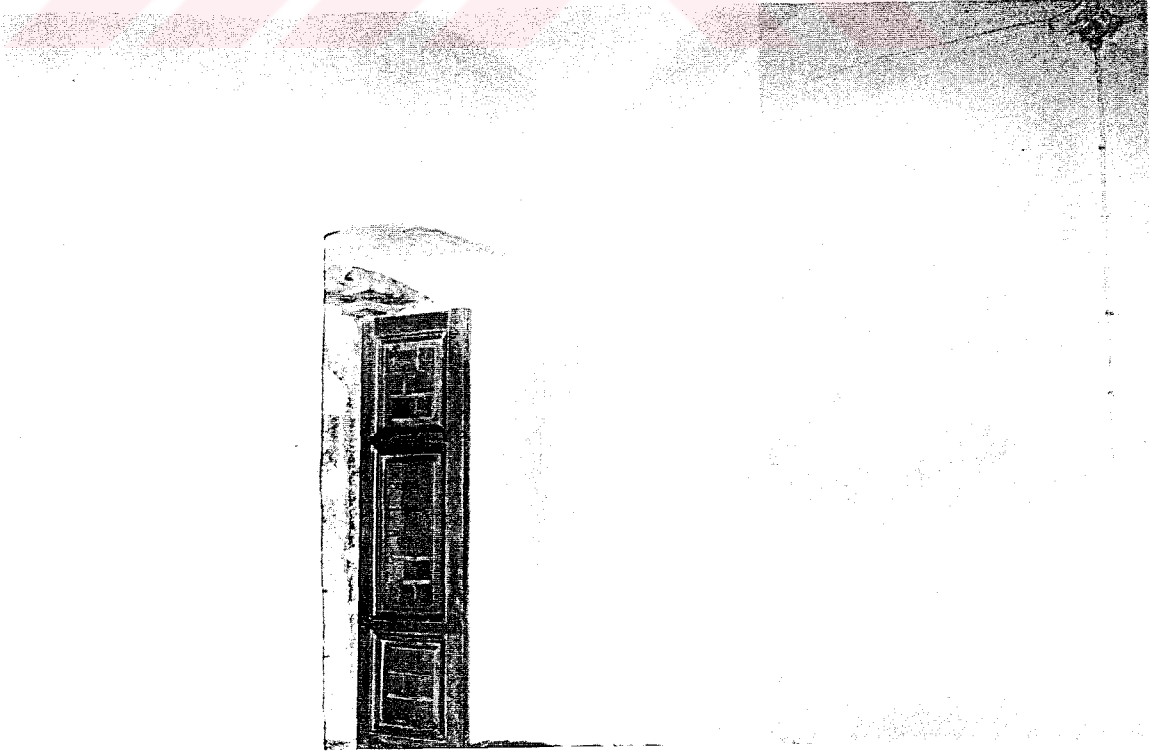
Resim 68. Ak Kapı'dan Ayrıntı (Çift Başlı Kartal).

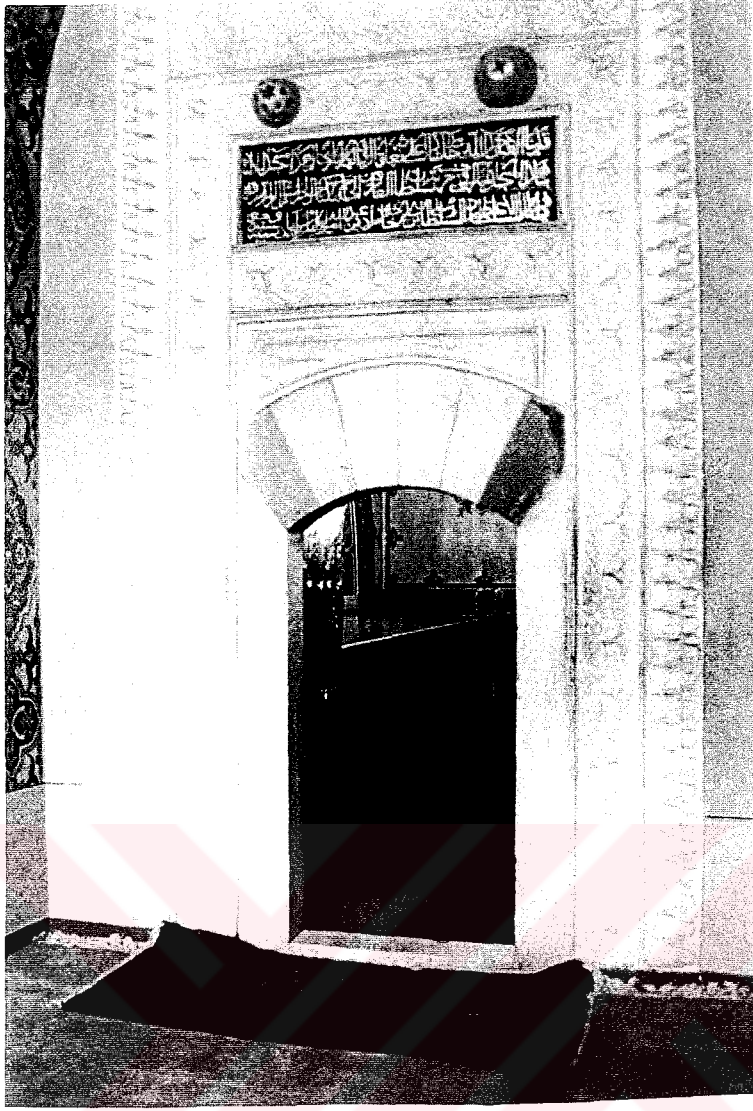
Resim 69. Kızılca Halvet
(Çilehane) Kapısı.

Resim 70. Kızılca Halvet
İçinden Görünüş (Ocak).

Resim 71. Kızılca Halvet İçinden Görünüş.

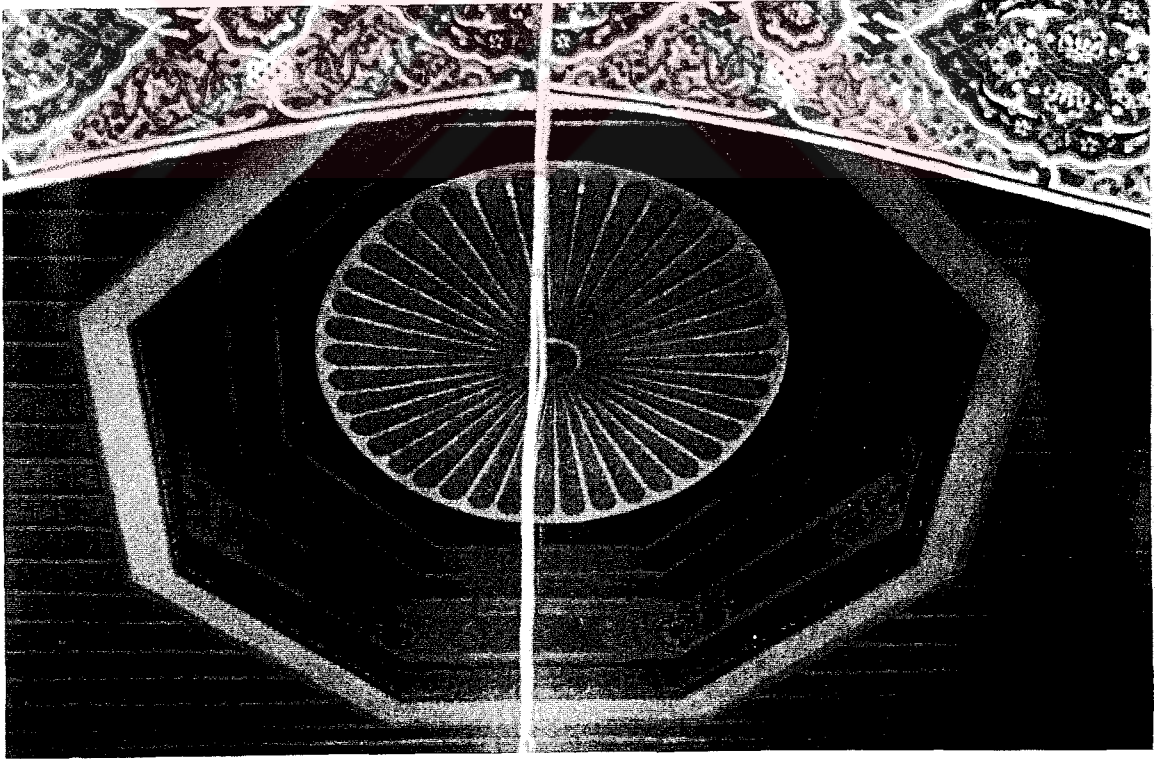
Resim 72. Kırklar Meydanı
Giriş Kapısı.

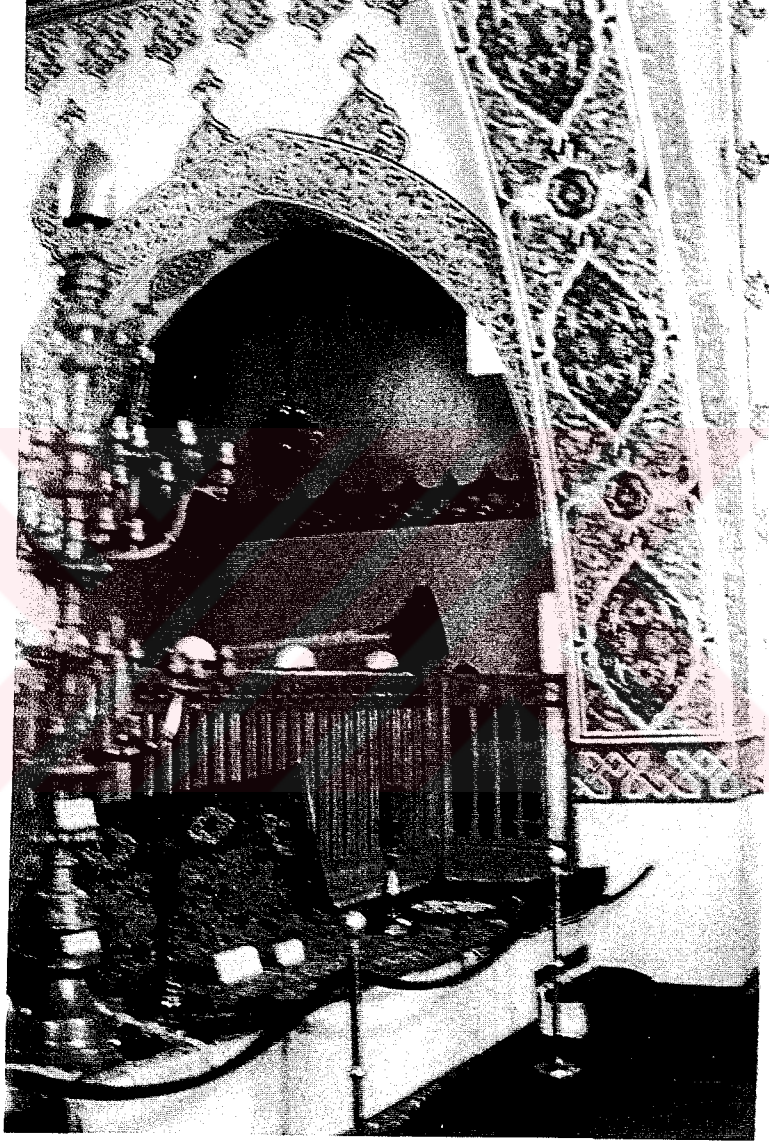
Resim 73. Kırklar Meydanı Giriş Kapısından Ayrıntı.

Resim 74. Kırklar Meydanı.

Resim 75. Kırklar Meydanı Tavanı.

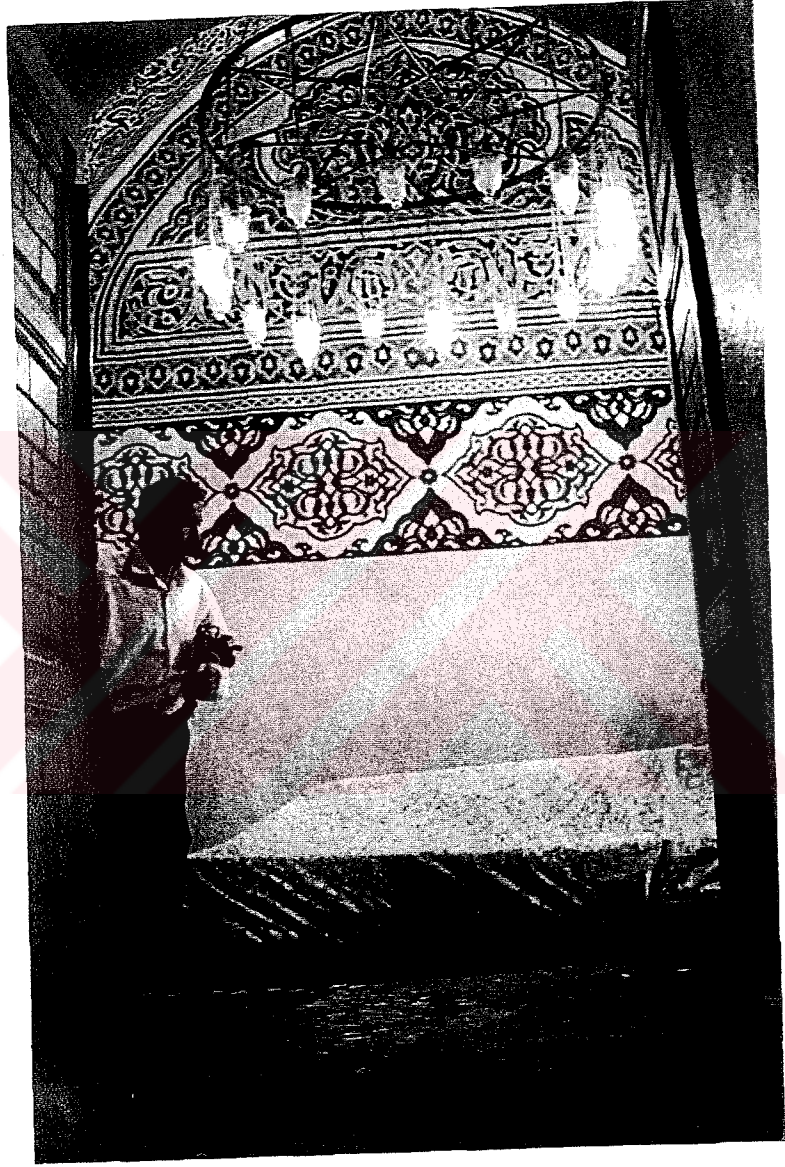
Resim 76. Resul Balî Türbesi.

Resim 77. Kırklar Meydanı Doğu Tarafı.

Resim 78. Güvenç Abdal Türbesi Giriş Kapısı.

Resim 79. Güven Abdal Türbesi.

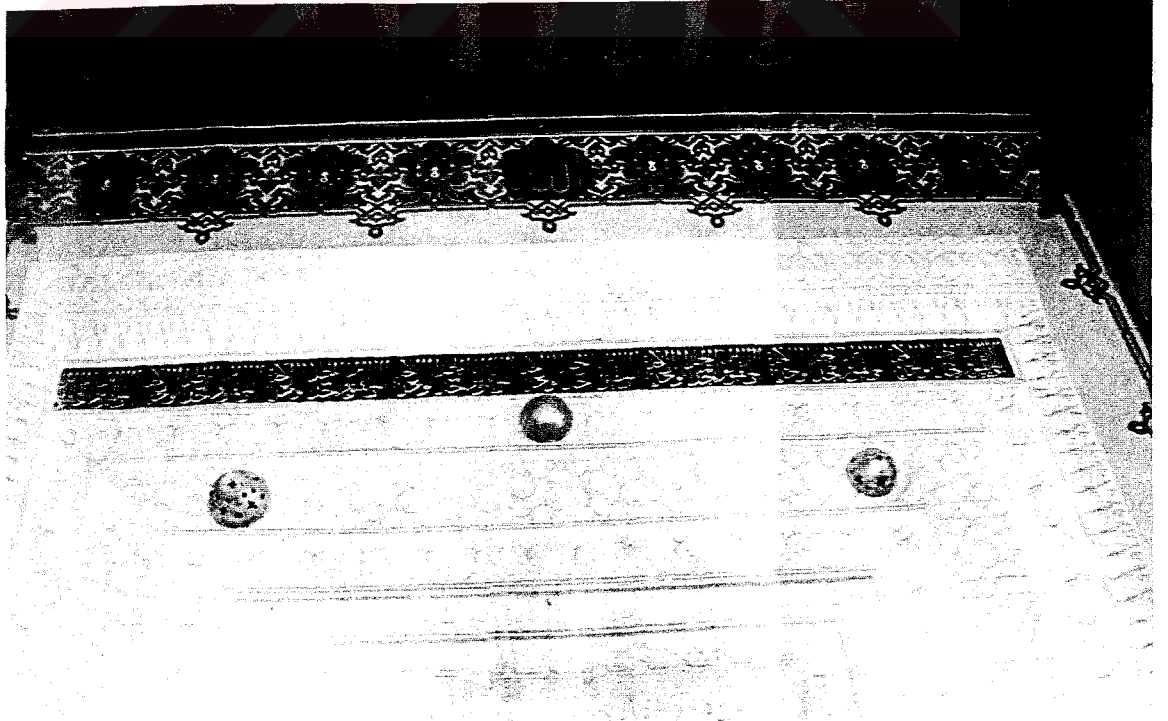
Resim 80. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi Gümüş Kapısı.

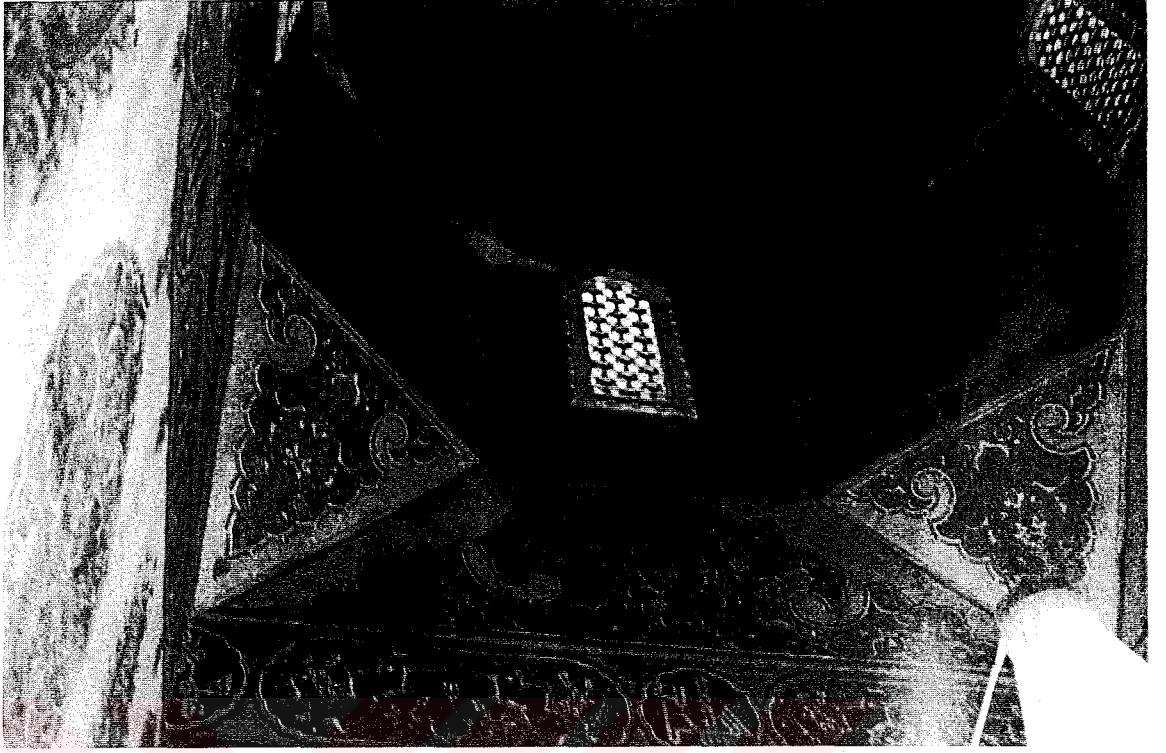
Resim 81. Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi Taçkapısı.

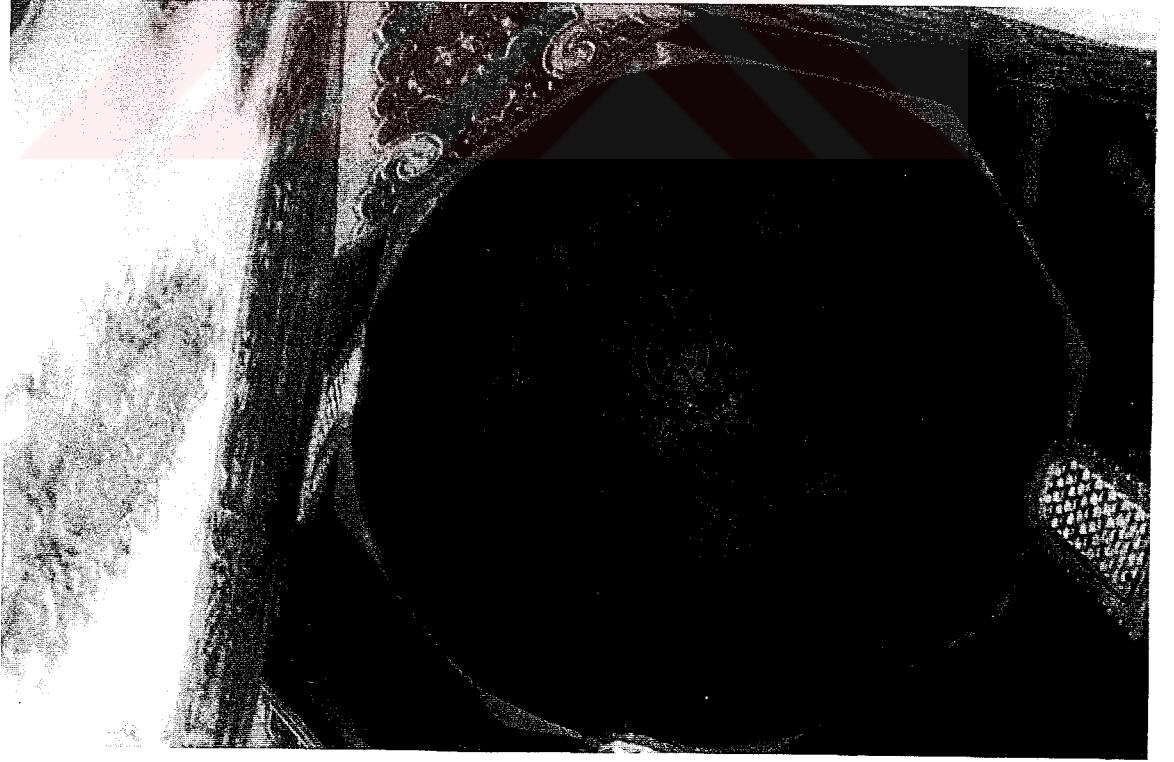
Resim 82. Hacı Bektâş-ı Veli
Türbesi, Taçkapıdan Ayrıntı.

Resim 83. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi. Taçkapıdan Ayrıntı.

Resim 84. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi, Pandantifler ve Kubbe.

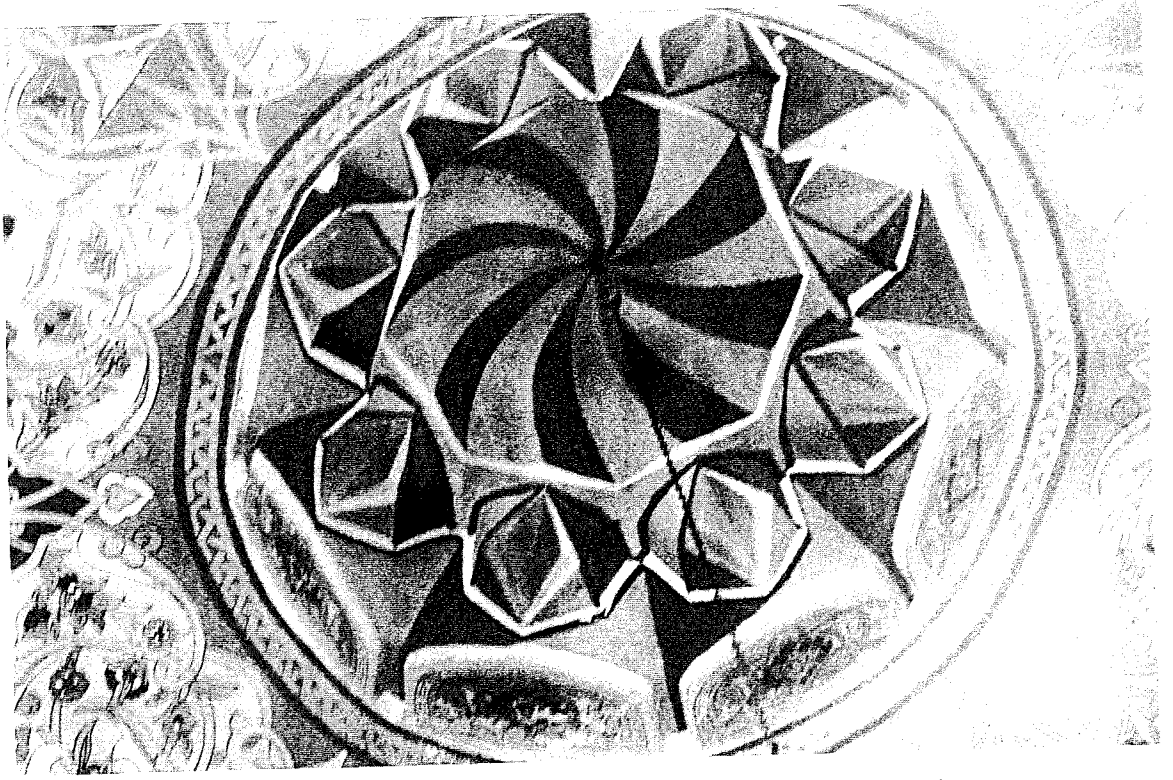
Resim 85. Hacı Bektâş-ı Veli Türbesi, Kubbe.

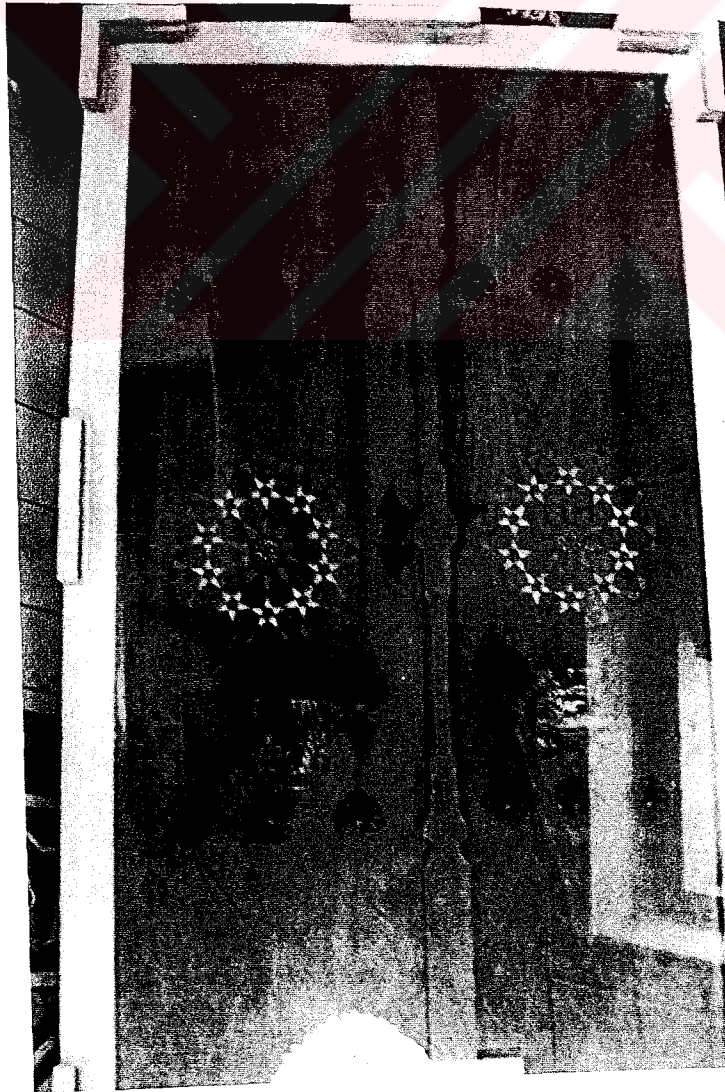
Resim 86. Balım Sultan Türbesi'nden Genel Görünüş.

Resim 87. Balım Sultan Türbesi Taçkapısı.

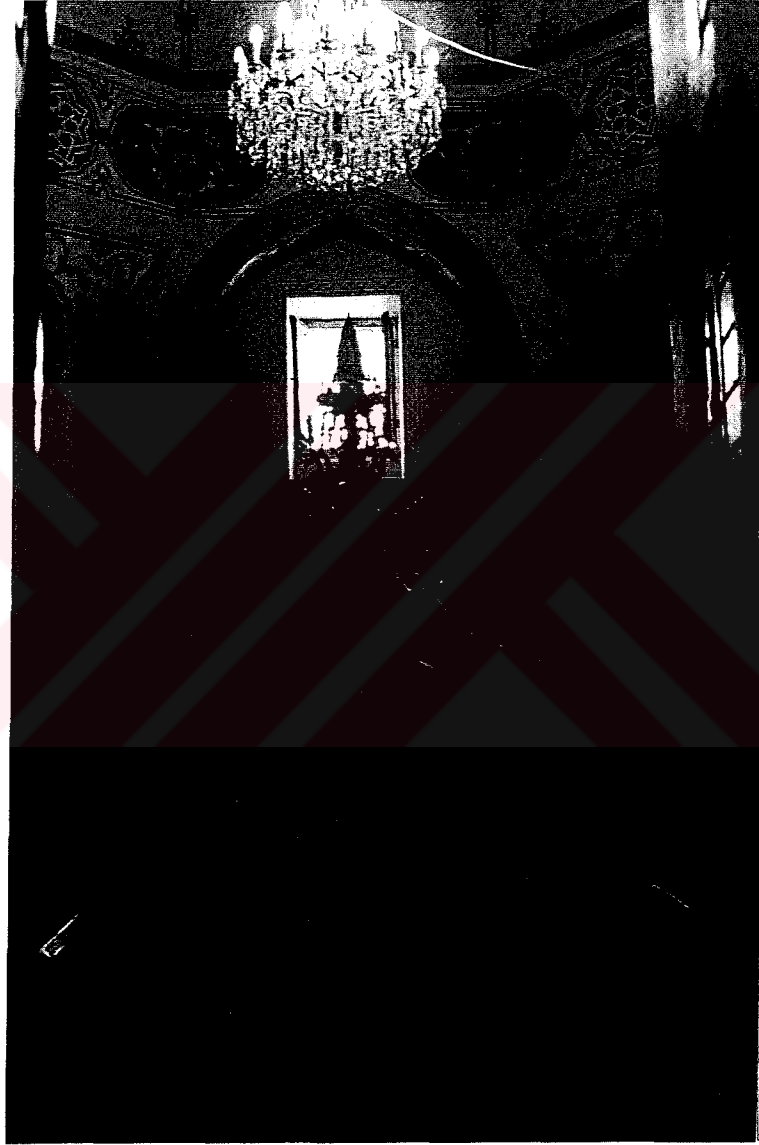
Resim 88. Balım Sultan Türbesi Giriş Mekâni Kubbesi.

Resim 89. Balım Sultan Türbesi
Orijinal Ahşap Kapısı.

Resim 90. Balım Sultan Türbesi Giriş Kapısı.

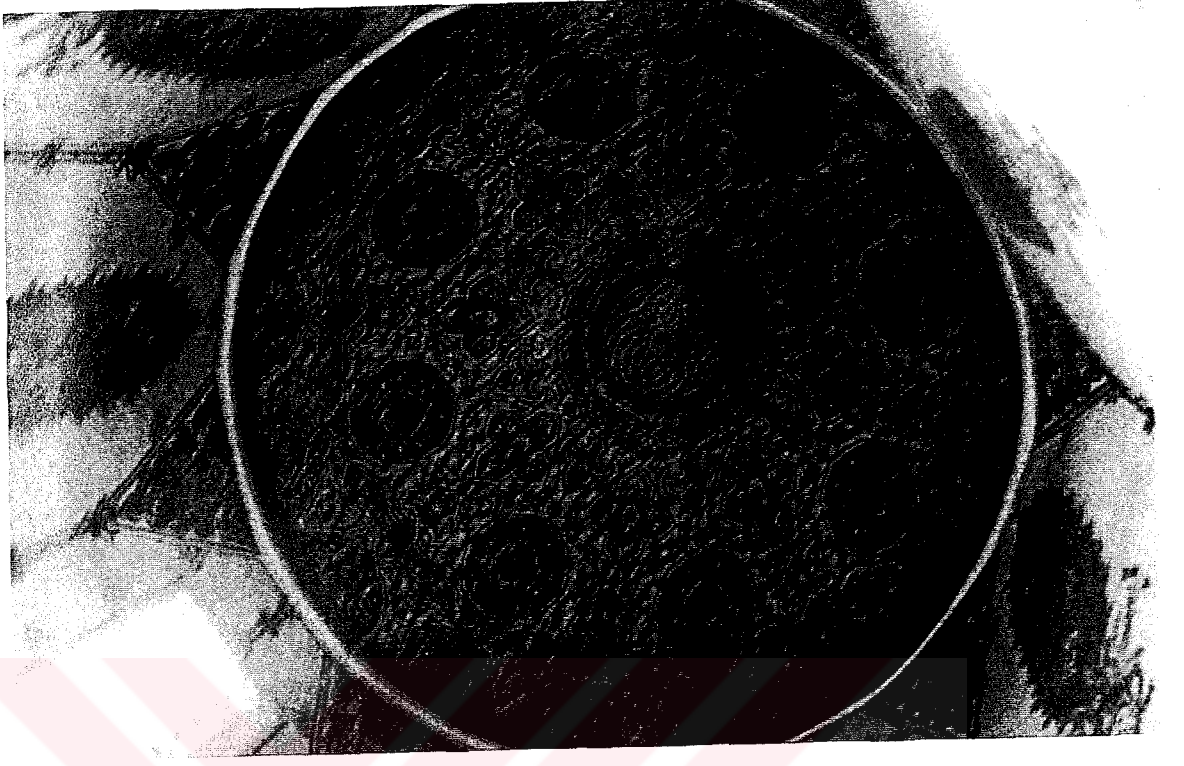
Resim 91. Balım Sultan Türbesi İç Görünüş.

Resim 92. Kalender Çelebi Sandukası.

Resim 93. Kalender Çelebi Sandukasına Ait Nişin Dışarıdan Görünüşü.

Resim 94. Balım Sultan Türbesi Kubbesi.

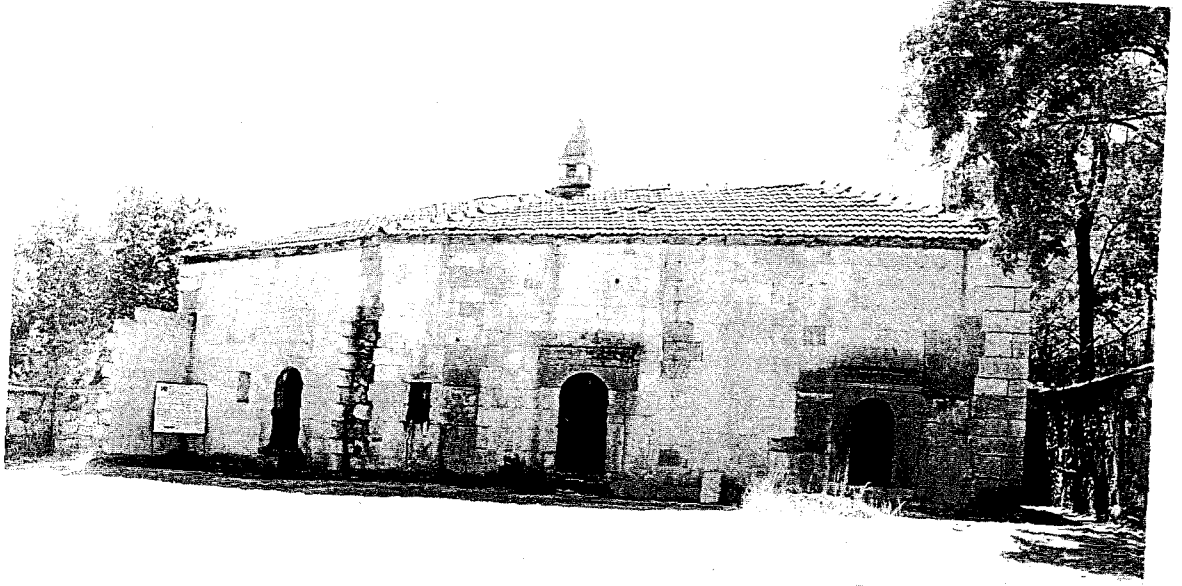
Resim 95. Delikli Taş (Çilehane).

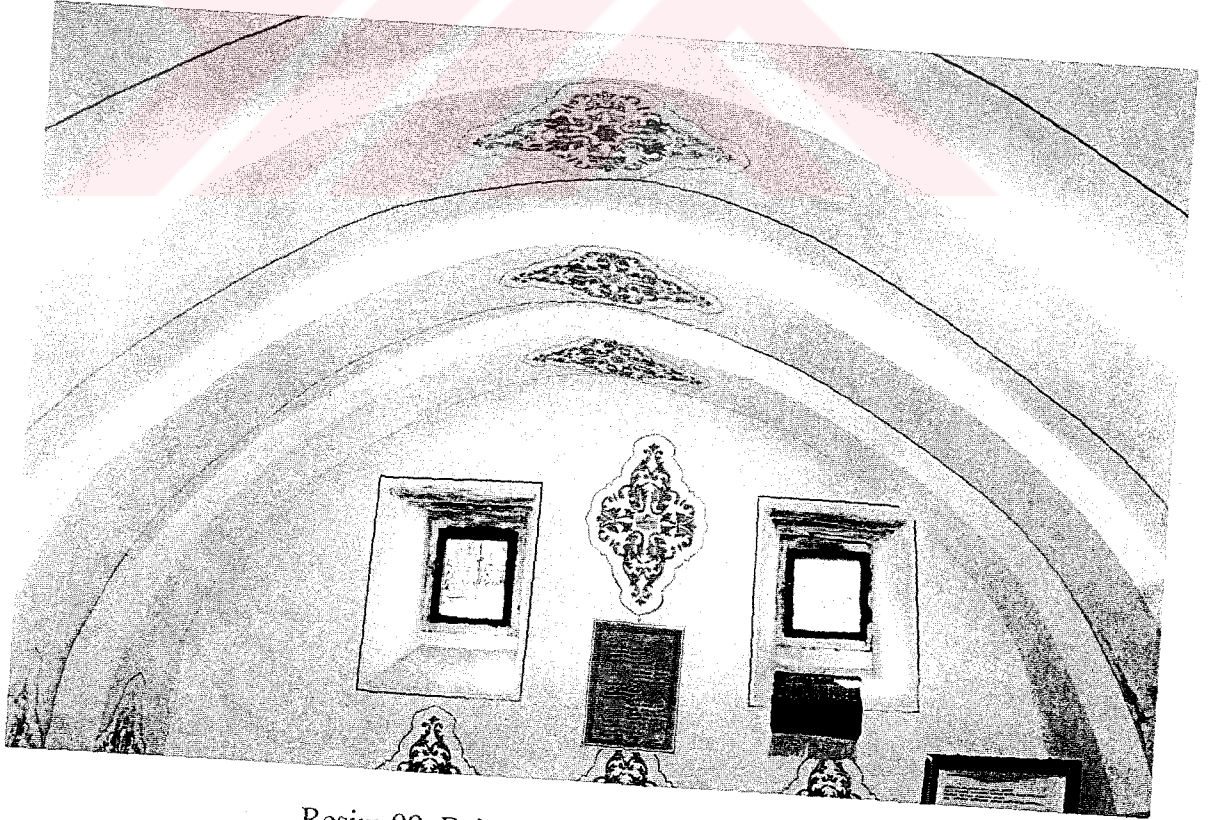
Resim 96. At Kaya.

Resim 97. Beş Taşlar.

Resim 98. Balım (Kadıncık Ana) Evi Genel Görünüm.

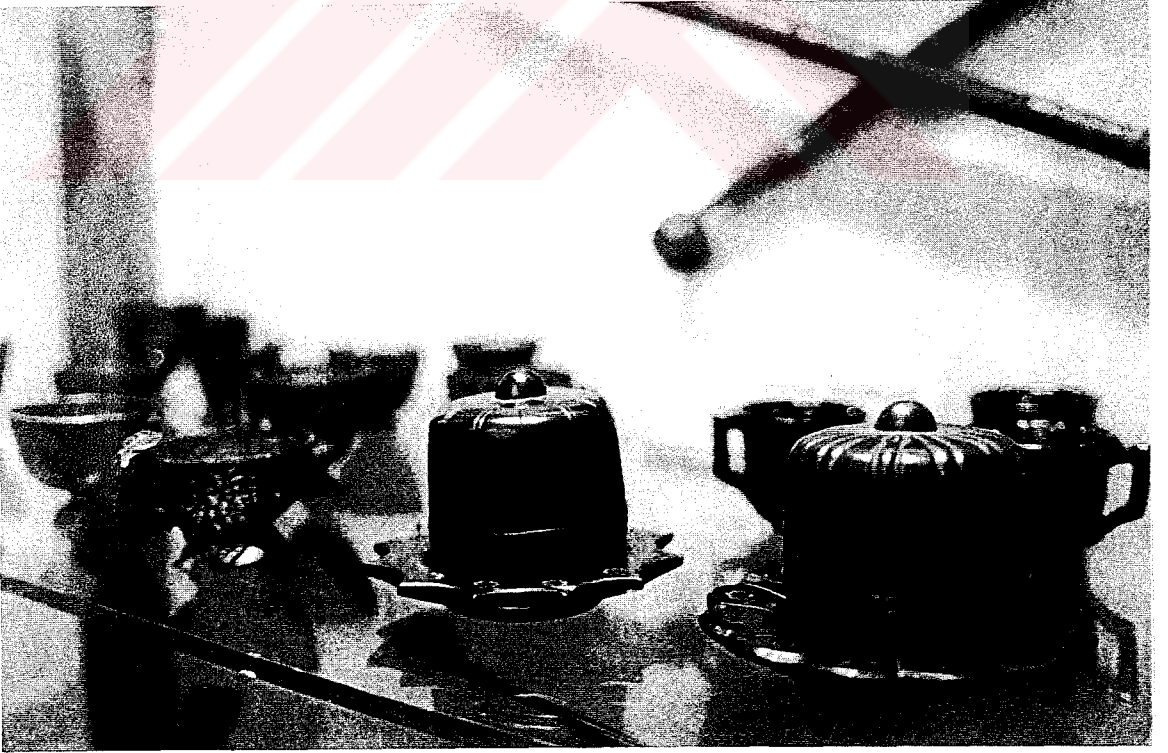
Resim 99. Balım (Kadıncık Ana) Evi Tavanı.

Resim 100. Balım (Kadıncık Ana) Evi İç Görünüm.

Resim 101. Ak Pınar Çeşmesi

Resim 102. Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi'nden Hüseyini Tâç Şeklinde Fincanlar.

Resim 103. Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi'nden Yazı-Resim Örneği.

Resim 104. Hacı Bektâş-ı Veli Müzesi'nden Kaygusuz Abdal'ı Gösteren Bir Resim.

8. KAYNAKLAR

- AKA, İsmail, “X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiilik”, **Milletlerarası Tarihte Ve Günümüzde Şiilik Sempozyomu**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İlmi Neşriyat, İstanbul 1993, s. 69-103.
- AKSEL, Malik, **Türklerde Dinî Resimler**, (Yazı-Resim), Elif Yayınları, İstanbul 1967.
- AKOK, Mahmut, “Hacı Bektâş-ı Veli Mimari Manzumesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, S.10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.27-57.
- ANONİM, “Haydariyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.17, İstanbul 1998, s.98.
- ANONİM, **Redhouse Küçük El Sözlüğü**, 3. Baskı, İstanbul 1997.
- ANONİM, **İmam Cafer Buyruğu**, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmed Ali Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- ARSLANOĞLU, İbrahim, “Cibali Ocağı Dedesi ve Taliplerinin Alevilikle İlgili Görüşleri”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.12, Ankara 1999, s.115-138.
- ATALAY, Adil Ali, **Kerbela ve Matem**, Can Yayınları, İstanbul 1991.
- ATASOY, Nuran, **Derviş Çeyizi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000.
- AZAMAT, Nihat, “Kalenderiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul 2001, s.253-256.
- BALCIOĞLU, Rıza, “Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.28, Ankara 2003, s.211-214.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, **Vakıflar Dergisi**, S.2, Ankara 1942, s.279-304.
- BİRGE, John Kingsley, **Bektaşilik Tarihi**, Çeviren: Reha Çamuroğlu, Ant Yayınları, İstanbul 1991
- BULUT, Faik, “Arnavutluk Bektâşileri” **Atlas**, S.128, İstanbul 2003, s.40-60.

- ÇAĞATAY, Neşet, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügât**, Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal, 16. baskı, Aydın Yayınevi, Ankara 1999.
- DOĞAN, Ahmet Işık, **Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikli Fütüvvet Yapıları**, İTÜ Mühendislik Mimarlık Fakültesi Matbaası, İstanbul 1977.
- DOĞRUL, Ömer Rıza, **İslamın Geliştirdiği Tasavvuf**, İstanbul 1948.
- ERAYDIN, Selçuk, **Tasavvuf Ve Tarikatlar**, Marifet Yayınları, İstanbul 1990.
- ERÖZ, Mehmet, **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, **Alevi-Bektaşî Edebiyatı**, Der Yayınları, İstanbul 1991.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, **Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar Mezhepler Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 1993.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, **Bütün Yönleriyle Bektaşilik (Alevilik)**, Yeni Çığır Yayınları, İstanbul 1980.
- FAROQHI, Suraiya, “The Tekke Of Hacı Bektaş: Social Position And Economic Activities”, **Int.Middle East Study**, 7, 1976, s.183-208.
- FAROQHI, Suraiya, **Anadolu’da Bektaşilik**, Simurg Yayınları, İstanbul 2003.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu**, İstanbul 1993, s. 33-46.
- GOODWIN, Godfrey, **Yeniçeriler**, Çeviren: Derin Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul 2002.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Vilâyet-Nâme**, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1995.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınları, 1969.
- GÜRSES, Remzi, **Hacı Bektaş Rehberi**, Ankara 1964.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, **İslam İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.

- HASLOK, F.R., **Bektaşilik Tetkikleri**, Çeviren: Ragıp Hulusi, Yeni Harflerle Çeviren: Kâmil Akarsu, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 2000.
- IŞIN, Ekrem, “Bektaşilik”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.131-137.
- IŞIN, Ekrem, “Tarikatlar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul 1994, s. 213-217.
- KAZICI, Ziya, “Ahilik”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.1., 1988, s.540-542.
- KNYSH, Alexander, **Islamic Mysticism A Short History**, Brill-London-Boston-Köln, 2000.
- KOÇU, Reşat Ekrem, **Yeniçeriler**, Koçu Yayınları, İstanbul 1964.
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, “Bektaşilik ve Hacı Bektaş Tekkesi”, **Türk Etnografya Dergisi**, S.10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, s.19-26.
- KÖPÜRÜLÜ, Fuad, **Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1966.
- KÜÇÜK, Hasan, **Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri**, Türdav Yayınları, İstanbul 1976.
- MELİKOFF, İrene, “Alevi Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşî-Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler-Bektaşiler-Nusayriler**, İslami İlimler Araştırma Vakfı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, s.17-23.
- MELİKOFF , Irene, “Anadolu İslam Gizemciliğinin Orta Asya Kökleri”, **Aynayı Tuttum Yüzüme Ali Göründü Gözüme**, Yabancı Araştırmacılar Gözüyle Alevilik, Çeviren: İlhan Cem Arseven, Ant Yayınları, İstanbul 1997, s.13-28.
- MELİKOFF , Irene, “Anadolu’da Heteredoks İslam”, **Aynayı Tuttum Yüzüme Ali Göründü Gözüme**, Yabancı Araştırmacılar Gözüyle Alevilik, Çeviren: İlhan Cem Arseven, Ant Yayınları, İstanbul 1997, s.44-60.
- NOYAN, Bedri, **Alevilik Bektaşilik Nedir ?**, Ankara 1985.
- NOYAN, Bedri, **Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik**, C.1, Şahkulu Sultan Dergâhı Yayınları, Ankara 1998.

- OCAK, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyanı**, Dergah Yayınları, İstanbul 1980.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Baba İlyas”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1991, s.368.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Babailik”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1991, s.373-374.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Hacı Bektaş-ı Veli”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 14, İstanbul 1992, s.455-458.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Bektaşilik”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul 1992, s.373-379.
- ONARLI, İsmail, “Şeyh Hasan Ocağı Ve Aşireti”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S.12, Ankara 1999, s.25-50.
- ORTAYLI, İlber, “Alevilik, Nusayrilik Ve Bâb-ı Âli”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler**, İstanbul 1999, s.35-46.
- OYTAM, Mehmet Tevfik , **Bektaşiliğin İç Yüzü**, yılı ve yeri belli değil.
- ÖDEKAN, Ayla, “Dergâh”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**,C.1,YEM Yayınları, İstanbul 1997, s.448.
- ÖZ , Baki, “Hacı Bektaş’ı Oluşturan Düşünsel Kaynaklar”, **Şahkulu Sultan**, S.2, Şahkulu Sultan Külliyesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.13-18.
- ÖZ, Baki, **Dünya’da ve Türkiye’de Alevî-Bektaşî Dergâhları**, Can Yayınları, İstanbul 2001.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, **Alevilik-Bektaşilik**, Cem Yayınevi, İstanbul 1998.
- ÖZTELLİ, Cahit, **Pir Sultan Abdal, Bütün Şiirleri**, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1989.
- SAİT, Baha, “Bektaşilik Ve Son Bektaşiler”, **Türk Yurdu**, C.5, 1927.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, **XIII.-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnamelere Göre dini İnanç Motifleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- SERTOĞLU, Murat, **Bektaşilik**, Başak Yayınevi, İstanbul 1969.
- SUNAR, Cavit, **Melamilik ve Bektaşilik**, İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.

- ŞENER, Cemal, **Osmanlı Belgelerinde Aleviler Bektaşiler**, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2002.
- TANMAN, Baha, “Hacı Bektaş Veli Külliyesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.14, İstanbul 1992, s.455-471.
- TANMAN, Baha, Osmanlı Dönemi Tarikat Yapılarında Sûfi İnançlarının ve Simgelerinin Yansımaları”, **Sanat Ve İnanç**, C.1, Hazırlayan: Banu Mahir, Hâlenur Katipoğlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Sanatı Uygulama Ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004, s. 265-280.
- TANMAN, Baha, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, **Nevşehir**, Kültür Bakanlığı Yay., s.147-71, İstanbul 1996.
- TANMAN, Baha, “Tekkeler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.236-240.
- TARIM, Cevat Hakkı, **Tarihte Kırşehir, Gülşehir, Babailer, Ahiler, Bektaşiler**, Yeniçağ Matbaası, İstanbul 1948.
- TEMREN, Belkis, **Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s.144-158.
- TÜKEK, Yaşar, “Pozitif Bilim, Ahlak ve Sanatın Birleşimi: Ahilik”, **Cem**, S.127, Ocak-Şubat-Mart, İstanbul 2003, s.134-140.
- **Türkiye Tarihi**, Osmanlı Devletine Kadar Türkler, C.1, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınları, İstanbul 2000.
- ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- YÖRÜKOĞLU, Rıza, **Okunacak En Büyük Kitap İnsandır, Tarihte ve Günümüzde Alevilik**, Alev Yayınları ,İstanbul 1998.

9.ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Sivas'ta doğdu. 1996 yılında Kadıköy Kız Lisesi'nden mezun oldu. 1997 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümüne girdi. 2001 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nü bitirdi. 2001 yılında“Türk Sanatı'nda Geyik Figürlerinin Sembolizm” konulu lisans tezini tamamlamıştır. 2002 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans programına başladı.

Yüksek Lisans programı sırasında; “Küçükçekmece'nin Tarihi Topografyası”, “Osmanlı Dönemi Bursa Ticaret Yapıları”, “ Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi”, “Yavuz Sultan Selim Külliyesi”, “ Anadolu Selçuklu Dönemi Medrese Yapıları”, “Erken Devir Tek Kubbeli Osmanlı Camileri” konulu araştırma ödevlerini çalışmıştır.

2001-2002 eğitim öğretim yılında İncirtepe İlköğretim Okulu'nda İş Eğitimi öğretmenliği yaptı. 2003-2004 eğitim öğretim yılı birinci döneminde Değirmenyolu İlköğretim Okulu'nda sınıf öğretmenliği yaptı. Aynı yılın ikinci döneminde Yeni İletişim Dershanesi'nde etüt öğretmenliği yaptı.

2003 yılında Prof. Dr. Zeki SÖNMEZ danışmanlığında “Alevî- Bektaşî Kültüründe Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi'nin Yeri Ve Önemi” konulu tez çalışmasına başladı. Söz konusu çalışma halen devam etmektedir.